Kadare

E PENGUARA

Requiem për Linda B.

roman

botime ONUFRI

Nuk dyshoj se Kadareja është një shkrimtar heretik. Nuk është e mjaftueshme ta quash atë, siç kam thënë dikur, Jevtushenko shqiptar. Jevtushenko është thjesht një rebel. Dallimi midis një rebeli dhe një heretiku është se, i pari, shpreh zemërimin e tij në mënyrë spazmodike, i cili mund të përmblidhet pas pak, ndërsa heretiku është i qëndrueshëm në kundërshtimin e tij, ka një vijë të veprimit dhe një strategji të sjelljes, që buron nga parimet.

Arshi Pipa

E kemi thënë më parë dhe do ta themi prapë: kur do ta njohë Stokholmi kalibrin e jashtëzakonshëm të këtij shekulli?

Figaro Littéraire, Paris

E kanë krahasuar me Gogolin, me Kafkën, me Orwellin. Por ai i Kadaresë është zë origjinal, universal, e prapë me rrënjët thellë në tokën e vet.

Shusha Guppy, *Independent on Sunday*

Kadare është i rrahur në të gjitha dallgët e artit modern bashkëkohor. Veçse ai gëzon avantazhin e madh që kurrë të mos ketë pasur nevojë të çajë kryet për recensentët gjermanë. Ai ka mundur ta mbrojë veshjen e artit të tij nga gjithë luspat e shëmtuara të "izmave" zhurmëmëdha, aq shumë të çmuara prej "doktorëve" tanë të kritikës… Vepra e tij, sa ç'është ushqim shpirtëror, po aq është edhe art sublim.

Michael Kleeberg, *Die Welt*

Gjëja më ideale në letërsi është kur lexon diçka të sapobotuar dhe e kupton që kjo do të bëhet klasike. Kjo gjë ideale ka për titull përmbledhjen "Përballë pasqyrës së një gruaje" dhe i përket më të madhit shkrimtar të gjallë të kohës: Ismail Kadaresë.

Guillaume Allary, *Elle*

ISMAIL KADARE

E penguara

Requiem për Linda B.

roman

Onufri

Përgatiti për botim:
Bujar Hudhri

© Onufri, 2009

Të gjitha të drejtat e botimit, në gjuhën shqipe,
brenda dhe jashtë kufijve të Shqipërisë,
i takojnë Shtëpisë Botuese Onufri

ISBN 978-99943-42-48-8

Shtëpia Botuese Onufri
Rr. "S. Pasha", Tiranë, Tel&Fax 04 2220 017 / 2270 399
htpp://www.Onufri.com
E-mail:onufri@abissnet.com.al

E penguara

Vajzave shqiptare, që lindën, u rritën dhe
u vajzëruan në internim, iu kushtohet.

Gjer në krye të Rrugës së Dibrës iu duk se kishte arritur të mos mendonte asgjë. Veç kur u gjend përbri Hotel Tiranës, me të cilin përkitej pjesa veriore e sheshit "Skënderbe", e ndjeu më në fund ngutin përzier me panik. S'i mbetej veç të kapërcente sheshin, për t'u gjendur ballë për ballë me hyrjen e Komitetit të Partisë. Tani s'mund të hiqej as më gjakftohtë se ç'duhej e as ta përligjte gjakftohtësinë me mendimin se ndërgjegjen e kishte të qetë. Nuk kishte veçse një shesh përpara dhe, sado i gjerë të ishte ai, koha për ta kapërcyer ishte tepër e shkurtër për një njeri që e kishin thirrur në Komitet të Partisë, pa ia thënë arsyen.

Me një shpeshti të marrë, thua se vetëm ashtu mund të fitonte kohën e humbur, kaloi nëpër mend dy ngatërresat e mundshme, ku, dashje pa dashje, mund të kishte rënë: pjesën e tij të fundit teatrale, e cila prej dy javësh priste lejen e vënies në skenë, dhe marrëdhëniet me Migenën.

Në një rast tjetër, kjo e fundit do t'i shkaktonte më shumë ankth se pjesa teatrale. Po i afrohej Bankës Kombëtare, kur skena e fundit e grindjes me të iu përtëri në kujtesë me një qartësi të padurueshme. Ishin në të njëjtin vend ku kishin pasur acarimin e mëparshëm, aty ku biblioteka bënte kënd me dritaren. Ishin thënë pothuajse të njëjtat fjalë, dhe lotët e saj ishin po ata. Në të vërtetë ishin pikërisht lotët që kishin nisur ta trembnin. Pa ata lot ndoshta do t'i kishte dhënë fund lidhjes me të qysh para dy javësh. Do ta merrte për një vajzë të përndezur më shumë se ç'duhej prej Shkollës së Arteve, që s'dinte as vetë ç'donte dhe përse derdhte lot. Çdo herë shpresonte ta zbulonte ç'fshihej pas tyre, nëse vërtet fshihej diçka. Kishte bindjen se kjo ishte hera e fundit. Atëherë ç'ke? kishte thënë me zë të ngjirur. Së paku, ma thuaj ta di. S'mundem, s'e di as vetë, kishte qenë përgjigjja e saj. S'e di as vetë? Ashtu? Të duket vetja e ndërlikuar? Me ato pusulla alla Marlene Dietrich, të dua dhe s'të dua? Ashtu?

E ndiente se nuk e kishte në dorë veten. Tani

dëgjo: ti nuk je e ndërlikuar, ti s'je veç një... Deshi t'i thoshte një bibë provinciale, por e mbajti gojën. Ti s'je veç një skizofrene ose... një spiu...

Ndonëse kishte mundur ta gëlltiste gjysmën e fjalës, e ndjeu se e keqja s'kthehej më mbrapsht.

Jo, ishte përgjigjur ajo, çuditërisht pa ashpërsinë që ai kishte përfytyruar. S'jam as njëra, as tjetra. Ahere nxirre, ç'dreqin je? Fol! Mos thuaj më s'e di.

Me një lehtësi të papritur, dora e tij kishte bërë atë për të cilën ishte matur dy-tri herë në jetën e tij, pa e kryer dot kurrë, kapjen për flokësh të vajzës. Kishte kujtuar se do t'i hapte gishtat në çast, për t'i liruar ata flokë si të ishin prej zjarri, por dora jo vetëm s'iu bind, por atë kokë të bukur, që vetëm pak çaste më parë e kishte ledhatuar ëmbëlsisht, e kishte shtyrë gjithë pezm drejt bibliotekës. Një krehër i vajzës kishte rënë, e pas krehrit një grumbull librash, titujt e të cilëve, sytë e tij si prej të krisuri, i lexonin, kushedi pse, këmbëngulshëm: Skot Fitzxherald. Toponomastika e Shqipërisë dhe e Kosovës. Plutark.

Gjer te portat e Komitetit të Partisë nuk ishin veçse dyzet sekonda, kohë në të cilën ai arriti të mendonte se, edhe nëse ajo e kishte kallëzuar, atij aq i bënte. Madje do të parapëlqente atë kallëzim, qoftë edhe me fjalën "spiune" në mes, sesa ndonjë ndërlikim lidhur me pjesën teatrale.

Deshi t'i thoshte vetes, idiot i pandreqshëm, që nuk arrinte të vlerësonte rrezikun e një kallëzimi, por, për çudi, i dukej se jo vetëm nuk ndiente bezdi nga ai kallëzim, por fshehtazi e dëshironte.

Tek po kapërcente pragun e portës kryesore e kapi shkakun: shpresonte që, pavarësisht nga ngatërresat që mund t'i sillte, ashtu siç thuhej se jo çdo e keqe nuk vinte veç për keq, prej atij kallëzimi mund të merrte vesh atë që e kishte torturuar më tepër se katër javë radhazi: enigmën e vajzës.

E njihte atë tryezë në trajtë U-je, veç ishte hera e parë që ishte ulur i vetëm në anën e djathtë të saj. Në pjesën bashkuese të dy anëve të U-së kishte zënë vend sekretari i dytë me një të panjohur. Ç'ishte kjo thirrje, pa asnjë shpjegim paraprak? Për një gotë ujë a për një kafe, as që bëhej fjalë, por së paku një na fal që të shqetësuam, ose qoftë dhe ca fjalë boshe, nga ato që të gërricnin nervat si "ç'thotë krijimtaria", mund të mos ia kursenin.

Fillimi i një pezmi të mjegullt, nga ata që të ndihmonin së paku të ruaje dinjitetin, siç do të thoshte miku i tij Llukan Herri, e bëri të tendosej te shpinorja.

Si të ishte në mendjen e tij, sekretari i dytë, pa kurrfarë hyrjeje në temë, i tha se partia e çmonte

punën e tij si dramaturg, çka e tregonte fakti që ishte thirrur në Komitet të Partisë për një problem për të cilin të tjerët jepnin sqarime në hetuesi. Pa e mbaruar frazën, ai ktheu kryet nga i panjohuri, i cili merrej me mend se vinte andej. Tjetri dukej i qetë në fytyrë, gati-gati buzëqeshës.

- Kemi nevojë për një sqarim, më saktë dy-tri sqarime të thjeshta, - tha ai, duke i ulur sytë mbi ca letra që mbante përpara. - Besoj se do të na ndihmoni.

- Patjetër, - u përgjigj dramaturgu. Tek akti i dytë, mendoi. Atje ku shfaqej fantazma. Kishte vënë re se gabimi, nëse kishte të tillë, shfaqej zakonisht në fundin e aktit të dytë. Megjithatë, nuk po e kuptonte se përse për një gjë të tillë duhej të përgjigjej në hetuesi e jo në Këshillin artistik të Teatrit, si zakonisht.

- Është fjala për një çështje delikate, - vazhdoi hetuesi.

- Sidoqoftë, nuk e kuptoj përse duhet të përgjigjem këtu, - tha dramaturgu.

Të dy zyrtarët vështruan njëri-tjetrin.

- Shoku shkrimtar, - tha sekretari i dytë, - unë jua shpjegova se kjo lidhet me nderimin që partia ka për ju. Në rast se ju parapëlqeni hetuesinë...

Tjetri kafshoi buzën, pastaj bëri një shenjë të pakuptueshme me dorë, pa e fshehur dot turbullimin.

Hetuesinë... përsëriti me vete. Gjer këtu kishte arritur puna?

- Po ju dëgjoj, - tha.

Hetuesi vështroi një grimë kohe shënimet.

- Është fjala për një vajzë të re, - tha me zë të qetë, por tepër të ngadaltë.

Aha, ia bëri me vete. Qenkësh tjetra. Salla e teatrit, me kadifenë e kuqe të ndenjëseve, heshtjen e spektatorëve, pastaj duartrokitjet e zgjatura në fund, bashkë me britmat "autori, autori", nuk do të pësonin gjë. Ishte tjetra që do të binte. Si në zbardhje të vetëtimës vetuan të bëra lëmsh vija ndarëse e gjinjve, pastaj lotët që s'kuptoheshin pse.

Sikur ta dinte që diçka nuk shkonte, mendoi gjithë sëmbim. Që gjithsesi do të dilte keq.

Hetuesi, pas pyetjes, "e njihni, pra, vajzën?", kishte thënë diçka tjetër, ndoshta emrin e saj, por turbullimi nuk e linte tjetrin të përqendrohej. Përse ajo e ndiente të keqen e ti jo, i tha vetes qortueshëm.

- Pra, e njihni, - tha hetuesi, duke shfletuar dosjen.

Tjetri bëri "po" me krye, ndërsa me vete përpiqej të grumbullonte pezmin që, kushedi pse, po e braktiste. E çë pastaj, deshi të thoshte. Ku ishte krimi këtu? Më parë lidhje të tilla dënoheshin, sidomos te njerëzit e shquar, të cilët duhej të jepnin shembullin e pastërtisë morale, por tani gjëra të

tilla s'viheshin më re. Veç kur kishte skandale, prishje familjesh ose lidhje me klasat e përmbysura. Ose kur vajza vetë ankohej.

Përpara se të gjente se për çfarë mund të ishte ankuar Migena, përfytyroi sjelljen e tij të ashpër te biblioteka dhe fjalën "spiune", që me siguri e kishte pezmatuar vajzën më shumë se çdo gjë. Keni përdorur fjalën "spiune", apo jo? Donim të dinin me ç'kuptim? Spiune e kujt, kundër kujt? Ju e dini se shteti ynë nuk përdor të tillë... I penduar për atë dreq fjale, pa e pritur që tjetri të pyeste, po përgatiste përgjigjen. E kishte thënë pa atë kuptimin e keq politik, përkundrazi e kishte nxjerrë në pezm e sipër, siç thuhej për ata që çonin e binin fjalë, në jetën e përditshme.

- Besoj nuk ma merrni për të keq po t'ju pyes e ç'natyre ishte lidhja, - tha njeriu i hetuesisë.

- Aspak, - u përgjigj dramaturgu, i lehtësuar që vajza nuk e kishte përfolur. - Nuk e fsheh, ishte, ose më saktë është, një lidhje dashurie... nga ato që quhen intime.

- Ah, ashtu? - ia bëri tjetri. - Domethënë, lidhje dashurie, me takime e gjithë ato të tjerat...

- Po, - tha dramaturgu.

Sekretari i dytë me hetuesin u panë sy më sy, pa e fshehur habinë.

- A ka ndonjë gjë për të mos u besuar? - tha dramaturgu. - Po ta mohoja, siç ndodh shpesh, s'e

njoh, s'e kam parë kurrë e të tjera, kishit të drejtë të dyshonit. Por unë s'po fsheh asgjë. E pranoj, kam lidhje me të. Dashurie, siç thuhet, ç'të keqe ka?

Ata vazhdonin t'i mbanin sytë të ngulur mbi të.

- Desha të them, a është vërtet e asaj shkalle, sa të bëhet çështje?

Deshi të shtonte: natyrisht, s'ishte ndonjë gjë për t'u lavdëruar, kur befas, si një shkrepje vetëtime, iu kujtua Albana.

Zot, tha me vete. Si paskësh qenë e mundur një harresë e tillë? Si kishte ndodhur që pikërisht ajo, që më së shumti duhej të kishte qenë në mendjen e tij atë mëngjes, pikërisht ajo kishte bërë fir.

- Ndoshta e dini, - tha me zë të pasigurt. - Unë...

Ndoshta ata e dinin, s'kishte si të mos ishin në dijeni, që prej kohësh ai bashkëjetonte me një mjeke, me të cilën me siguri do të ishte martuar atë verë, sikur ajo të mos kishte shkuar në Austri për stazh katërmujor. Stazh për narkozë, më saktë anesteziste, siç thuhej në gjuhën mjekësore. I shkoi ndër mend se po thoshte ndoshta hollësira të panevojshme, me siguri budallallëqe, nga ato që s'i hynin në punë kurrkujt... Megjithatë, diçka ndoshta shpjegonin, mungesa e gjatë e gruas në kësi rastesh ishte pikërisht ajo që bëhej shkas për ndërlikime.

S'kishte qenë e lehtë ta bënte atë shpjegim. U

përpoq disi, gjersa, më në fund, hoqi dorë për të përsëritur fjalët që, më së shumti, s'do të donte t'i thoshte: ç'të keqe ka. Vetullat e sekretarit të partisë ishin ngrysur.

- E ka një të keqe, - u përgjigj më në fund ai, duke shfletuar dosjen. - Kjo vajzë, sipas të dhënave që kemi, nuk ka qenë kurrë në Tiranë.

Dramaturgu qeshi.

- Më falni, por unë këtë punë e di më mirë se kushdo.

Hetuesi u përpoq të qeshte gjithashtu.

- Edhe ne e dimë pakëz këtë punën tonë.

- Nuk dyshoj, - tha dramaturgu. - Veç nuk kuptoj se ç'po ndodh. Ka diçka kokëposhtë në këtë histori. Ju më thërrisni për të më pyetur për një vajzë. Unë e pranoj lidhjen me të. Por tani jeni po ju që më thoni se lidhja qenka e pamundur, ngaqë vajza nuk ka qenë kurrë në Tiranë. Nuk ju kundërshtoj, ndërkaq, më lejoni t'ju pyes, nëse është kështu, përse më keni thirrur?

- Ta marrim shtruar, - tha sekretari i dytë. - Më duket se ka një keqkuptim këtu. Është fjala, ndoshta, për dy persona të ndryshëm.

Hetuesi vazhdonte të kërkonte diçka në dosje. Dy të tjerët e ndiqnin me sy, gjersa, më në fund, u duk se e kishte gjetur atë që donte.

- Besoj e njihni, - tha, duke ia zgjatur librin dramaturgut.

Tjetri i dha qafës prapa me kryeneçësi.

- E njoh fare mirë, - tha. - Madje njoh dhe kushtimin me nënshkrimin tim.

Sytë i ngrinë një çast mbi shkronjat. "Lindës B., kujtim nga autori".

- Shkrimi bashkë me nënshkrimin janë të miat, veç emri i vajzës është i panjohur.

- E shihni pra? - tha hetuesi.

Dreq, tha me vete dramaturgu. Tani, prej shkronjës *B*, po i kujtohej diçka.

- Të njëjtat fjalë mund të them edhe unë, - tha, pa e fshehur acarimin.

- Kemi folur për persona të ndryshëm, - tha prapë sekretari i dytë.

Dramaturgut i vinte plasje. Pa kurrfarë nevoje kishte rrëfyer një të fshehtë të tij. Idiot, i tha vetes. Diçka tjetër iu kujtua: mosardhja në Tiranë e lexueses së panjohur. Një lexuese që s'vinte dot në Tiranë... Që donte një libër të nënshkruar prej tij, ngaqë vetë s'vinte dot.

- Nuk kuptoj, - tha. - Më thërrisni në Komitet të Partisë për të më pyetur a kam lidhje me një vajzë dhe unë, si një idiot, duke kujtuar se kjo gjë i intereson partisë, tregohem i sinqertë. Pastaj më thoni se kjo vajzë s'mund të jetë e dashura ime, ngaqë s'ka qenë kurrë në Tiranë dhe unë s'di ç'të them. Pastaj më tregoni një libër të nënshkruar prej meje, për një tjetër vajzë, këtë herë të panjohur,

dhe unë prapë nuk kuptoj se ku është gabimi apo krimi apo dreqi e di çfarë.

- Mos u ngutni, - e ndërpreu sekretari i dytë. - Është e vërtetë se u krijua një keqkuptim i dyanshëm, por s'ka pasur qëllim të keq... Ndërkaq, duhet t'ju them se vajza, së cilës ju i keni nënshkruar librin bashkë me fjalët "kujtim nga autori", e ka... ose, më saktë, e kishte një problem, madje të rëndë...

Dramaturgu ndjeu një si shkretim brenda vetes.

- A mund ta di? - tha me zë të ulët.

- Natyrisht, - ishte përgjigjja. - Mundet, madje duhet ta dini. Vajza është... domethënë ka qenë... e internuar.

Aha, ia bëri tjetri me vete. Deshi të pyeste për përdorimin e habitshëm të kohës së foljeve, në dy kohë, të tashme dhe të shkuar, por një lodhje e beftë ia mpiu çdo dëshirë për të folur. Natyrisht, mendoi, ajo pamundësi për të qenë në Tiranë... ajo pengesë...

Ca çaste pati ndjesinë se zbrazëtia brenda tij rritej me shpejtësi. Ndihej një kambanë, por edhe ajo tepër larg.

E pastaj? tha me vete, si t'i përgjigjej kambanës.

2

E pastaj? tha prapë, por fare qetësisht. Ç'punë kishte ai në gjithë këtë histori? Kishte nënshkruar dhjetëra libra, shumicën për njerëz të panjohur. S'përjashtohej që ndonjë vrasës mund ta kishte në çantë një të tillë, të nënshkruar para se të lidhej në pranga, madje më pas. Ajo dihej: a mund të ma nënshkruani librin për ungjin tim, për të fejuarin... A mundet për një shoqe që s'ka mundësi të vijë në Tiranë?...

Poshtë brinjëve ndjeu një "trak".

- A mund ta shoh dhe një herë librin? - iu drejtua hetuesit.

E hapi me dorën e majtë, ngaqë iu duk se e

djathta po i dridhej. Sytë i ngrinë mbi shënimin e vet. Ishte pikërisht ajo datë. Premiera e dramës së fundit fill pas shfaqjes, në hollin e Teatrit. Lindës B., kujtim nga autori. 12 qershor.

Me një qartësi verbuese i erdhi ndër mend radha e spektatorëve, përpara tryezës ku ai nënshkruante. Midis radhës, vështrimi i kishte kapur një vajzë të hijshme flokëgështenjë, dhe aty për aty kishte shpejtuar nënshkrimet, pa e ditur pse, ndoshta nga frika se e panjohura, për një shkak ose për një tjetër, siç ndodhte zakonisht me vajzat e bukura, do të ndërronte mendje e do të ikte nga radha. A mundet për një shoqen time që nuk mundi të vinte dot?

Pa e ngritur kryet, ai e kishte ndier që ishte ajo.

Zëri ishte i ëmbël dhe nga përkulja u duk se flokët e saj të gjatë gati-gati do ta preknin... E quajnë Linda... A mund t'ia shkruani Linda B.? Çfarë? kishte pyetur, ngaqë i qe dukur se s'e kishte dëgjuar mirë. Linda B., kishte përsëritur vajza. Kështu e ka qejf. Ndërsa shkruante kushtimin, dëgjonte zërin e vajzës, diku sipër tij: shoqja ime do të gëzohet shumë, ngaqë ju adhuron. Ai i kishte zgjatur librin dhe vajza, pa ia hequr sytë e saj lojcakë, kishte shtuar: unë gjithashtu. Dhe ishte kthyer në çast, pa e pritur buzëqeshjen e tij.

Dramaturgu ia ktheu librin hetuesit.

- S'kam asnjë dyshim për datën e kushtimit, - tha me zë të ftohtë. - Ka qenë premiera e një drame, siç ju thashë. Asgjë tjetër s'më kujtohet.

Në të vërtetë, iu kujtua biseda e bërë më pas për shkronjën *B*. Ç'ishte ai trill i shoqes tënde me atë B-në? Aha, ishte përgjigjur vajza. Fantazitë tona. Ka lidhje me vjershën e Migjenit, kushtuar zonjushës B.

Për herë të dytë, me anë të lëvizjes së kokës, bëri shenjën se nuk i kujtohej asgjë.

U habit dhe vetë me qetësinë që i dha vendimi i atypëratyshëm për të mos qenë më i sinqertë. Askush nuk e meritonte, mendoi. Ata të dy, te tryeza përpara tij, natyrisht. Por jo vetëm ata. Të gjithë. Duke nisur nga e dashura e tij. Nga gjithë të tjerët, duke mbaruar ndoshta tek ajo e internuara misterioze.

Do të bëhej dhe ai si ata. Me sa dukej, ky ishte shpëtimi. Mbylli portat e dobësisë për çdokënd. Le të trokasin në to, le të luten, të nëmin, të klithin: i pashpirt. Ju jini ç'të doni, unë do të jem ashtu siç dua: sfinks.

Pezmi po e kapte përsëri, por këtë herë i ndryshëm krejtësisht. Ajo mund të kishte qenë më e sinqertë, mendoi për Migenën. E dinte që shoqen e kishte të internuar dhe i kërkonte libër për të... Pas ikjes së saj herën e fundit, tek ishte afruar te biblioteka për të ngritur librat e rrëzuar, kishte ndier turp për atë që kishte bërë. Edhe vetë ishte

befasuar nga i kishte ardhur gjithë ai tërbim. Jo vetëm titujt, por lënda e librave, sidomos e njërit prej tyre, "Toponomastikës", u duk se gjatë rrëzimit po zbërthehej si në tërmet. Emërtime vendesh, përrenjsh e shtigjesh shembeshin prore: Kodra e Qyqes, Prita te Tri puset, Kurthi i Zekës, Gropa, Korbi, Rrëzoma e keqe... Gjithë këto emërtime të zymta, kishte menduar. Asgjë në këtë botë nuk kishte një letërnjoftim a një CV, siç thuhej kohët e fundit, kaq të lemerishme, si ajo e tokës. Kurthe, pabesi pa fund...

Sa kohë kishte vallë në atë zyrë? Atje ku kishte hyrë mendjelehtësisht kushedi kur? Sytë i shkuan tek ora e vendosur në mur, mbetur atje qysh nga koha e miqësisë me kinezët. Ora shënonte dhjetë e njëzet e shtatë minuta. E pabesueshme, mendoi. Do të besonte se kishte orë të tëra aty. Shtegu i Zanave. Qafa e keqe. Ujqit. E kishin pyetur vallë Migenën? Në qoftë se jo, si ishte e mundur që ata, të cilët dinin çdo gjë, të mos e dinin se cila ishte shoqja e së internuarës?

I erdhi turp për dyshimin, ndonëse kjo s'e pengoi ta përfytyronte vajzën përpara një tryeze të ngjashme. Ç'libra kishte ai shkrimtari në raft? Besoj të kujtohen, së paku disa prej autorëve. E keni fjalën për ata që u rrëzuan kur desh më përplasi kokën te biblioteka? Hm, s'është e thënë vetëm ata. Domethënë, ata dhe të tjerët. Librat në

përgjithësi. Ti ke qenë atje disa herë dhe natyrisht i ke parë. Është e vërtetë, më kujtohen disa prej titujve, por shumica e autorëve ishin të panjohur. Më kujtohet, për shembull, Pikaso, dhe ngjitur me të një Haideger, në s'gaboj. Të tjerët i shihja për herë të parë.

Fol, ç'ke?

Këtë herë ishin pyetjet e tij, pyetjet e tij, o Zot, si prej hetuesi, ato të herës së fundit.

Ty diçka të mundon. Kemi folur kaq herë për këtë. Fol, ç'ke? Nuk t'i duroj dot lotët. As ato frazat sibiline, s'di kush je, je apo s'je princi im, apo i një tjetre.

Tani të gjitha këto pyetje mund t'i bëja unë, mendoi. E kujt je? Princesha ime apo e... partisë.

Keqardhja gjeti një shteg, megjithatë, për të depërtuar. Ndoshta po tregohej i padrejtë. Ndoshta ajo gjithashtu vuante. E merrnin në pyetje natën dhe gjithë ato ofshama a lot e kishin ndoshta një shpjegim: mëdyshjen për ta tradhtuar a jo.

Një kollë e largët, si bubullimë, që vinte nga tjetër stinë, ishte, me siguri, shenja që ai duhej ta ndërpriste heshtjen e tij të zgjatur. E kishin lënë ashtu në shenjë nderimi për të, siç kishin thënë në fillim, megjithatë ajo s'mund të zgjatej pa fund.

Nuk përjashtohej që tradhtare të ishte tjetra, ajo e internuara. Ti që vete e vjen në Tiranë, më gjej një libër prej tij, ashtu e kam punën... Ose as njëra, as tjetra. Një i tretë ndoshta.

Si të përmendej, ai ngriti kryet. Në sytë kishte një dritë të keqe, si tek emërtimet e tokës. Te syri i keq. Në librin e Toponomastikës... Atij që ishte rrëzuar i pari... Fill pas Fitzxheraldit.

Ç'i duhej atij kush e përgjonte? Ai s'ishte problemi i tij, siç thuhej tani. Një libër i nënshkruar prej tij mund të gjendej edhe në çantën e një keqbërësi... Nuk ishte hera e parë që i binin në qafë. Nëse kërkonin një shkak për të dënuar dramën, le të bënin ç'të donin. Veç mos ta torturonin kështu.

Siç i kishte ndodhur edhe pak më parë, nuk tha veçse gjysmën e atyre fjalëve. Por edhe gjysma ishte e mjaftueshme që sekretari i dytë të zymtohej përsëri. Veçse këtë herë ai zymtim iu duk i ndryshëm.

- S'është puna atje, - tha sekretari me zë të ulët. - Puna është e ndërlikuar. Më e ndërlikuar se ç'duket, - shtoi pas një heshtjeje. - Siç jua thashë në krye, partia, si dhe më parë, ka besim te ju. Puna është se vajza, për të cilën flasim, ka vrarë veten.

Rudian Stefa kafshoi buzën e poshtme. Ato trajta foljesh të panatyrshme, mendoi ngrirazi. Herë në kohën e tashme, herë në atë të vdekjes.

- Më vjen keq, - tha, - ç'histori e trishtuar.

- Është më e ndërlikuar, - tha sekretari i dytë. - Besoj se e dini se, edhe më parë, por sidomos tani, vetëvrasja shihet ndryshe.

Me zë të lodhur, të njëtrajtshëm, ai tha se që

nga koha e vetëvrasjes së kryeministrit, asaj që, siç e dinte tjetri, kishte zbuluar komplotin më të madh në historinë shqiptare, pas çdo vetëvrasjeje, sado e thjeshtë të dukej, mendohej se fshihej zakonisht diçka.

- Ju e dini, - vazhdoi, - se me anë vetëvrasjesh qëllon që jepen shenja, mesazhe, si ajo e Jan Palashit në Çekosllovaki. Ose e... Stefan Cvajgut, që ju e dini më mirë se unë. Te ne nuk përjashtohet një gjë e tillë.

- Aq më tepër që vajza është nga një familje e vjetër e deklasuar, - ndërhyri hetuesi. - E afërt me ish-oborrin mbretëror. Me një pjesë të fisit këtu, e tjetrën jashtë shtetit. Ndaj hetimi do të jetë i gjatë.

Dramaturgu nuk dinte ç'të thoshte.

- S'është puna vetëm te libri, - tha sekretari i dytë. - Në ditarin e vajzës, emri juaj përmendet shpesh.

- Ah, - ia bëri tjetri, pa ditur ç'të thoshte.

- Kjo ishte dhe arsyeja që ju thirrëm, - tha sekretari. - Nëse do të keni ndonjë mendim, ose do t'ju kujtohet diçka që mund t'i vlejë hetimit, po ju jap telefonin tim. Mund të vini kur të doni. Partia i ka dyert e hapura.

- Ju kuptoj, - tha dramaturgu. - Natyrisht.

Ndërsa bëhej gati t'u jepte dorën, ai e kaloi vështrimin nga njëri te tjetri, si për të pyetur se cilit duhej t'ia drejtonte pyetjen e fundit.

- A mund të di sa ditë ka që ka ndodhur?

Hetuesi u mendua një grimë kohe.

- Katër, - u përgjigj. - Sot është e pesta.

3

Katër, sot është e pesta, përsëriste me vete, ndërsa ecte përbri Parkut Rinia, pa qenë në gjendje të gjente se sa ditë kishin kaluar që prej mbrëmjes së fundit me Migenën, asaj të grindjes.

Herë i dukej katër, sot e pesta, e herë aspak ashtu.

E gjeti veten në Bulevardin e Madh, përballë hotel "Dajtit". Mendimi për të pirë një kafe atje, midis klientëve të huaj, iu duk më i pavend se kurrë. Mos u hiq se je si më parë, i tha vetes. Në të vërtetë, atë që në rrethin e ngushtë të miqve e quanin "prova e Dajtit", e kishte zbuluar i pari Llukan Herri. Kur nuk e di as ti vetë nëse ndihesh apo jo i qetë brenda

vetes, kalo përpara hotel "Dajtit". Nëse këmbët mëdyshen qoftë edhe një grimë kohe për të hyrë, lëri dokrrat. Pranoje se sigurinë e ke humbur, për të mos thënë një fjalë më të rëndë, mendoi.

Galeria e Arteve përbri ishte e mbyllur. Kurse Klubi i Shkrimtarëve matanë rrugës, mund të shërbente si test i kundërt. Për një përkim të habitshëm, gjithë kandidatët për burg shpeshtonin ardhjet në Klub pikërisht përpara fatkeqësisë.

Ora ishte njëmbëdhjetë dhe ai qëndroi te hyrja e Teatrit. Afishet e vjetra ishin hequr, pa u zëvendësuar me asgjë. Tirana nuk i ishte dukur asnjëherë kaq e shkretë.

Iu duk e pabesueshme që tre muaj më parë kishte nënshkruar librin midis zallahisë së gëzueshme të premierës.

Migena e kishte marrë në telefon një javë më pas. Alo, jam një studente e arteve, më falni që ju shqetësoj, jam ajo që kërkoi një nënshkrim për shoqen e saj, ndoshta nuk ju kujtohet?

Ai i kishte thënë se i kujtohej fare mirë, çka kishte bërë që çuçuritja e vajzës në skajin tjetër të fillit të gjallërohej më fort. Shoqja e saj kishte qenë e lumtur për librin, aq e lumtur, saqë ai s'mund ta merrte me mend. Ajo vetë gjithashtu, natyrisht.

Pas dy ditësh, në takimin e tyre të parë, fjalët e para kishin qenë përsëri për shoqen, dhe kur ai i kishte thënë, herën tjetër mund të vinin, po të donin,

bashkë, në sytë e vajzës kishte kaluar një si ngrirje. Pa dyshim që shoqja e saj do të ishte tepër, tepër e lumtur, por tani për tani... nuk mundte. E kuptoj ishte përgjigjur ai, ndonëse s'kishte kuptuar ndonjë gjë kushedi çfarë. Pak pengesa kishte një vajzë e re për të ardhur në kryeqytet?

Në shpinë të tij ndjeu praninë e dikujt. Pastaj zërin e të panjohurit: s'ka shfaqje këtë javë? Siç e sheh, u përgjigj, pa kthyer kryet.

Ndonëse u përpoq t'i shmangej, këmbët e çuan andej nga kishte ardhur, te Klubi i Shkrimtarëve. Të bëhej ç'të bëhej, mendoi.

Në krye pati përshtypjen se salla e klubit ishte e zbrazët. Por, ndërsa ulej, iu duk se në këndin më të largët dalloi një të njohur. Deshi ta përshëndeste, por tjetri nuk e pa, ose bëri sikur. S'do të flasësh, mos fol, tha me vete, dhe zuri vend, duke i kthyer shpinën. S'thoshin më kot për të se gjysmat e zemërimeve i kishte të gabuara. Sidomos pas botimit të librit të pafat "Dimri i suferinës së madhe".

U përpoq ta hiqte mendjen. Do të donte veç t'i thoshte se s'kishte pse ta mbante atë fytyrë të ngrysur, sidomos përpara Rudianit. Dy-tri herë, për shkak të thënieve të tij, si ajo e qelizave të pararojës në tru, që i qenkëshin dëmtuar apo vrarë fare, desh e kishte pësuar Rudiani.

Ishte për të lënë mendjen. Ti e paske thënë atë punën e qelizave të pararojës, ato që shpikin risitë

në art? e kishte pyetur një ditë Llukan Herri. Dhe Lui Rudiani kishte bërë "jo" me krye, kishte vazhduar se, me siguri, ishte ai tipi tjetër, ai i shiut të madh a i suferinës së madhe, me të cilin e ngatërronin kohët e fundit.

Ohu, ia bëri me vete, duke e çuar më në fund, mendjen te vajza.

Siç ndodhte zakonisht me gjithçka, në atë klub, ngrirja në fytyrën e Migenës, tani që e rikujtoi, iu duk më e pazbërthyeshme. Si ishte e mundur që e kishte marrë aq lehtësisht? Më tepër se te fjalët e saj, gjithë vëmendja dhe nguti ishin përqendruar te forma e bukur e buzëve dhe padurimi për ta puthur. Por ngrirja ishte rishfaqur edhe pas puthjeve, madje edhe pas puthjeve të saj, ato që gjithmonë ishin më të ëmblat. Deshi ta pyeste, ç'ke kështu, por butësisht, pa kurrfarë alarmi, siç pyetet partnerja naive, kur e mundon shkelja e një premtimi.

Tani habitej jo me të, por me naivitetin e tij. Sidomos disa ditë më pas, kur acari nga sytë kishte kaluar te frymëmarrja, te supet, sidomos në çastet përpara zhveshjes, madje aq dukshëm, saqë ai kishte dyshuar se mos ishte e virgjër.

Vajza ishte përgjigjur turbull, as po, as jo, me ca folje në mënyrën kushtore, edhe po të isha, nuk do ta kisha problem, në kohën që tronditja nuk i ndahej. Pas dashurisë, në vend që të qetësohej, u

bë më keq. Një copë herë qëndroi me fytyrën e zhytur në nënkresë, aq sa ai do të kujtonte se po flinte, sikur të mos ia vinte re supet. I dridheshin nga ngashërimi përherë e më fort. U përpoq ta kthente nga vetja, së paku t'ia shihte fytyrën, por vajza, me krahët e zbuluar, e shtrëngonte atë pas nënkresës.

E kishte pyetur prapë ç'kishte, por pa kujdesin e mëparshëm. Që s'kishte qenë punë virgjërie, tani ishte e qartë. Atëherë ç'ishte? I ishte betuar ndonjë djali për besnikëri apo ç'ishin ato profkat e tjera? A?

Pas lëvizjes së flokëve, që e jepnin pak a shumë "jo"-në, kishte thënë më në fund, gjysma-gjysma, se nuk ishte çështje besnikërie, as profkash të tjera, por tjetër gjë.

Aha, përdorke dhe ironinë, mendoi.

- Ahere çfarë? - kishte pyetur ftohtësisht.

Përgjigjja ishte e papritur: më mirë të mos e dinte.

- Aha, - ia bëri prapë Rudiani, këtë herë me zë.

Si zakonisht, fill pas dashurisë, mendimi i parë i kishte shkuar te shqetësimi i ditëve të fundit: shtyrja e re e shfaqjes. Deshi t'ia thoshte: ajo premiera ku u njohëm, të kujtohet gjithë ai ngazëllim te holli i Teatrit? Është e dyta herë që ajo dramë shtyhet në çastin e fundit. Kurse ti për kushedi ç'gjepura ke vënë vajin.

I mbështetur në bërryl, kishte vështruar një kohë të gjatë supet e saj të zhveshura, disi shpërfillës, me atë lehtësi që besonte se ia kishte dhënë njohja publike. As nuk i kishte shkuar mendja të dyshonte për diçka, aq më tepër që biseda për atë vajzën tjetër, të panjohurën, kishte qenë përherë e rastit, në tone ngacmuese, di... asnjëherë me dramaticitet.

Kur do të ma njohësh atë shoqen tënde? S'e di. Vërtet ke dëshirë? Pse jo? Ka kohë që s'flet për të. Ndoshta, ngaqë s'di ç'të them. Nuk di ç'të them vërtet, veç se... Veç se?... Veç se... që është më e bukur se unë. Aha...

Kafeja iu duk e hidhur. Trazimi i Migenës, në vend që të zbutej, sa vente bëhej më i pashpjegueshëm.

- E keni ndërruar kafenë? - pyeti kamerierin.

Tjetri ngriti supet.

Dy-tri herë i kishte thënë, madje fare gjakftohtësisht se nëse takimet e tyre përfundonin në rrëkeza lotësh, më mirë të mos shiheshin më. Sytë e saj ishin mjeruar në thellësi si asnjëherë tjetër. Veç këtë mos e thuaj më, kishte pështëritur. Kurrë, a më dëgjon? Kurrë.

- Është e njëjta kafe, - tha kamerieri, duke marrë filxhanin. - Vietnameze.

Ishte i bindur se ishte diçka që s'kishte lidhje me të. Që ndoshta ai s'do ta zbulonte dot, ashtu siç nuk do ta shihte dot kurrë vajzën e helmuar.

- T'ju sjell një tjetër kafe? - pyeti kamerieri. - E zier më pak, ka shije tjetër.

- Jo, falemnderit, - u përgjigj Rudiani. - Më duhet të shkoj.

Tek ngrihej, iu duk se, nga këndi ku ishte ulur, tjetri po e ndiqte me sy, si njeriu që bëhet gati të përshëndesë. Rudiani bëri sikur s'e vuri re.

Te hyrja e Teatrit, tabela e afisheve ishte prapë e zbrazët. Më mirë të mos e dinte. Mendimi i erdhi i shkëputur nga çdo lidhje e mundshme. Të mos dinte çfarë? Ato që do të thuheshin ose që ishin thënë ndërkaq në Këshillin Artistik, dhe ai ende s'i kishte marrë vesh? Natyrisht, mendoi, por aty për aty iu kujtua se fjalët ia kishte thënë, ndërkaq, tjetërkush.

Çfarë ishte mirë të mos dinte, thirri së brendshmi. Më shumë se me vajzën, mllefin e kishte tani me vetveten. I kishte dëgjuar ato fjalë e kishte qëndruar si squlls, në kohën kur ishte pikërisht çasti për të kundërtën, aq më tepër që shtrati ku bëhej dashuri ishte më i përshtatshëm se çdo vend tjetër për rrëfim.

Ç'dreqin s'duhej të dinte? Që e pyesnin në hetuesi për të? Për dramën e re që kishte ndër mend të shkruante? Për ndërgjegjen që e vriste, ngaqë po e tradhtonte? A?

Ora e qendrës kumboi sipë kokës së tij. Duhej të ishte mesditë. Sado që të më shmangesh, do të të gjej, tha me vete.

Sado që të më fshihesh, shtoi pas pak.

Si të kërkonte t'u largohej tingujve të orës, u kthye prapë andej nga kishte ardhur. Te hyrja e hotel "Dajtit" mëdyshja ishte fare e shkurtër. I ngjiti shkallët si midis një shurdhimi të plotë, shpërfillës kaloi përmes hollit, nën sytë e sportelistëve, gjersa, pas derës së barit, tryeza iu duk se u afrua vetë drejt tij.

Pasi u ul, vuri re se bari ishte gjysmë i zbrazët.

Ti, bashkë me enigmën tënde, mendoi përgjumshëm. Dhe, aty për aty, si të përmendej, iu duk se bëri një zbulim. Emri i Migenës dhe fjala "enigmë" i flatruan në kujtesë, si të donin të lidheshin. Nuk ishte krejt një anagramë, siç iu duk në fillim, por pothuajse. Migena, enigma, përsëriti me vete. Pastaj, sa për t'u bindur, i shkroi fjalët sipër menusë, pikërisht përbri fjalëve "kafe ekspres". Ishte vërtet ashtu, pothuajse anagramë. Gjashtë shkronjat e emrit "Migenë", të renditura ndryshe, jepnin saktësisht "enigmë"-n.

Shtatë ditë, sot e teta, tha me vete, tek po gjerbte kafenë disa ditë më pas, tek e njëjta tryezë e "Dajtit". Nga e djathta e tij, drejtori i Teatrit, i ulur në tryezë me anëtarët e delegacionit kulturor kuban, të porsambërritur në Tiranë, bënte ç'bënte kthente kryet, si për t'u bindur se njeriu që pinte kafenë qetësisht tri tryeza më tutje ishte pikërisht ai, Rudian Stefa, me një premierë të shtyrë përkohësisht dhe me një tjetër dramë në pritje.

Do që ta bësh lëmsh gjysmën e zyrave të shtetit në Shqipëri? thoshte Llukan Herri. Shko të pish kafe në "Dajti" pikërisht kur nuk ndihesh i sigurt. Sipas tij, secila zyrë kujtonte se ishte tjetra që e

dinte përse dramaturgu R. St., disa ditë rresht, pa i bërë tërr syri, vinte ta merrte kafenë në "Dajti". Ta, drejtori i Teatrit, për shembull, në vend që ta kishte mendjen tek udhëzimet e fundit për teatrin, që Fidel Kastro i kishte shtjelluar në një fjalim prej gjashtë orësh, përpara aktorëve të Havanës, e vriste mendjen të gjente shpjegimin e mendjemadhësisë së Rudian Stefës, shoqëruar me dyshimin se mos vërejtjet që kishte ndër mend të bënte në mbledhjen e Këshillit Artistik, për dramën e tij të fundit, mund të ishin të tepruara.

Një psherëtimë e thellë, që, për shkak të thithjes përbrenda, iu duk se po i shkallmonte brinjët, i dha një si dehje të keqe.

E ç'më duhen të gjitha këto, mendoi. Le të kujtonin ç'të donin, si të donin, ai s'kishte punë me ta. Ashtu siç nuk i duhej kënaqësia meskine e pak minutave më parë, lidhur me dyshimthet e hamendësuara të drejtorit të Teatrit, tek dëgjonte perlat e fjalimit gjashtorësh të Fidel Kastros. Le të bënin ç'të donin, veç mos ia preknin dramën.... Dhe... veç asaj... të mos ia pengonin... atë... Migenën.

Grimca e kohës kur, midis trajtës shkreptimtare, iu bë e qartë se Migenës mund t'ia kishin prerë rrugën, kishte qenë tepër e shkurtër. Jo, kishte thënë në çast. Dhe, aty për aty, mendimi se askush s'ia kishte prerë rrugën, por ishte ajo vetë që e kishte tretur atë, ia zotëroi trurin.

Një lodhje e madhe, si një rënie mjegulle, thua se ishte jashtë tij, iu duk se e kishte vënë në mes. Kishte kohë që s'kishte rënë në dashuri, ndonëse dyshonte se ishte pikërisht ajo e jo diçka tjetër, që kishte vënë maskën e njohur, për ta gabuar.

Tani i ikte vazhdimisht. Edhe pak dhe do të kthehej gati-gati në një të panjohur, forma më e favorshme për dikë që dëshironte të mos harrohej prej dikujt. Donte të sillte ndër mend diçka më të rrokshme prej saj, por qysh tani e ndiente se s'ishte e lehtë. As fundin e barkut s'ia kujtonte dot, madje s'ishte i sigurt nëse ia kishte parë apo jo. E kishte marrë si druajtje vajze të provincës, kurse më pas kishte dyshuar për tjetër gjë.

Kush je ti? A je vërtet Princi im? Dora e tij, gjithë nervozizëm, kërkoi në xhepin e djathtë të setrës, letrën, që në takimin e parafundit, përpara se të largohej, ia kishte lënë te nënkresa. Ke një letër në shtrat, i kishte pëshpëritur te veshi, para se të rendte poshtë shkallëve, si të kishte frikë se ai do ta kthente pas. Ishin ato fjalë vërtet, të shkruara nxitimthi me stilolaps të kuq, në gjysmëterr, pas dashurisë. Pyetja "kush je?" përsëritej për të dytën herë në fund, madje e shoqëruar prej një tjetre: "po unë, kush jam?".

Ndaj e kërkonte ndoshta, jo thjesht për ta përqafuar me mall, siç ia kishte mbushur mendjen vetes dhe siç bëhej kudo në botë, qoftë në republi-

kat socialiste apo episkopale, apo qoftë në mbretëritë a konfederatat, por për tjetër arsye: t'i ulërinte prapë dhe prapë, ashtu si te biblioteka, te përrenjtë, zgripet dhe humnerat me emra të pabesë.

Teatri revolucionar kuban, nën mësimet e Fidel Kastros, po ecën drejt një zhvillimi... Ç'ishte kështu? Ngadalë, ai ktheu kryet nga tryeza ku kishte qenë ulur herën tjetër delegacioni kubanez, i habitur që befas po dëgjonte përsëri bisedën e tyre. Tryeza ishte bosh, megjithatë, nuk pati kohë të dyshonte se po çmendej, ngaqë banakieri, që po merrej me radion, arriti ta ulte zërin.

Aha, ia bëri me vete. Pas pak, duke kthyer kryet nga kamerieri, që po kalonte përbri, e pyeti nëse ishte i njëjti reportazh për teatrin kuban. Tjetri pohoi me krye, ishte i njëjti, dita e katërt sot.

Aha, ia bëri përsëri. Mendja i shkoi prapë te vajza.

Si ishte e mundur që ajo të pyeste "kush je?", e atij të mos i shkonte ndër mend të dinte diçka më tepër për të? Ishte marrë me enigma e anagrame, e tani po i kujtohej që as mbiemrin nuk ia dinte. E vetmja gjë që kishte mësuar prej saj ishte diçka për përvojën e parë seksuale. Siç ndodhte shpesh në shkolla, kishte qenë mësuesi i gjimnastikës. Ishim dy-tri vajza, qysh në klasën e tretë, që kujtonim se s'mund t'i kundërshtonim, përderisa ishte i vetmi mashkull që na kishte parë me mbathje... Vetëm njëra, ajo jotja, Linda... Çfarë,

çfarë? Po jua kam thënë një herë, midis nesh ashtu e quanim... Aha, domethënë nusja ime i bëri ballë... Jo se ishte fanatike, aspak... Por ngaqë ishte e ndryshme... Në gjithçka...

Trap, i shfryu vetes. Vetëm një trap mund të dëgjonte me shpërfillje fjalë të tilla. Pas pak e përsëriti sharjen për veten e vet, ndonëse jo aq me bindje, ngaqë e kuptonte se pa thirrjen në Komitet të Partisë dhe pa gjithë të tjerat, vajza e panjohur do të kishte qenë thjesht një vajzë e tillë e asgjë tjetër.

Porositi një kafe tjetër, pas së cilës iu duk se nderimi në sytë e kamerierit u shtua edhe më. Në bar kishin hyrë klientë të rinj. U përpoq ta hiqte mendjen nga çdo gjë, së paku gjatë pirjes së kafesë së dytë. Por pikërisht ajo paskësh qenë më e keqja. Mendja, ndërsa përpiqej t'i ikte Këshillit Artistik të Teatrit, bëri ç'bëri, ngeci përsëri te vajza.

Veç ta takonte edhe një herë... Mendimi ngjante gati-gati vulgar, pothuajse i dalë në sipërfaqe të njeriut, i kthyer përgjysmë në fjalë, pa misterin dhe vlerën e thellësisë, ndaj dhe i parespektueshëm. E dinte këtë, megjithatë me vete përsëriti: veç ta takonte. Së paku një herë, përsëriti, madje krejt i pasigurt nëse donte vërtet t'i ulërinte "kush je?", apo thjesht ta përqafonte me mall, si në kohët e ikura larg.

Pa u menduar më gjatë, u ngrit dhe iu afrua banakut.

A mund ta përdor telefonin?

Sigurisht, - iu përgjigj banakieri, pa e fshehur habinë.

Rudian Stefa ishte edhe më i habitur me veten e vet. S'kishte njeri në Tiranë që nuk e dinte se telefonat e "Dajtit" përgjoheshin, por kjo nuk i shkaktoi ndonjë mëdyshje. Ngadalshëm po formonte numrin e hetuesit dhe vetëm afër fundit tha me vete, ç'po bëj, por pyetja, në vend t'ia ngadalësonte veprimin, bëri të kundërtën. Alo, mirëdita, Rudian Stefa jam.

Zëri në anën tjetër të fillit iu duk miqësor. Më tepër se i dëgjonte, po i merrte me mend fjalët e mirësjelljes, ngaqë mendjen e kishte te tjetër gjë: t'i jepte të kuptonte sa më parë se nuk po e merrte aspak për t'i njoftuar ndonjë gjë, përkundrazi, ndoshta mund ta zhgënjente, ngaqë, në të vërtetë, po e merrte kot, fare kot, thjesht për ta ftuar për një kafe.

Ia tha vetëm një pjesë të mendimit, ngaqë edhe aq kishte mjaftuar që tjetri ta kapte menjëherë, madje, propozimin për kafe nuk kishte arritur ta bënte, ngaqë hetuesi ishte treguar më i shpejtë: a mund ta ftonte për një kafe po të kishte kohë?

Me kënaqësi, ishte përgjigjur Rudiani. Disi hutueshëm dëgjonte emrin e kafenesë që tjetri nuk e quante "ëmbëltore", por "Kafe Flora", ashtu siç i thoshin dikur, përpara fushatës kundër kafeneve.

Më tepër se kjo shenjë afërsie, ishte tjetër gjë që po i bënte përshtypje: mungesa e çdo babëzie profesionale e tjetrit. Jo vetëm s'kishte dhënë asnjë shenjë zhgënjimi për atë "kot"-in e Rudianit, por gati-gati e kishte pritur me lehtësim.

Pyetja, ç'po bëj?, iu përtëri përbri shtyllave prej mermeri të Pallatit të Kulturës dhe, fill pas saj, mendimi se po shkonte ndoshta si cjapi te kasapi, nuk iu nda një copë herë. Te Muzeu Kombëtar, iu duk se fjalët, përse e bënte këtë, i tha me zë. Përse, vazhdoi të pyeste veten, si njeriu që ka dëshirë të lozë me diçka që dukej e rrezikshme, por që s'ishte ashtu. E dinte se nuk ishte kot, ashtu siç i kishte pëlqyer ta gënjente veten pak më parë tek udhëkryqi i Rrugës së Dibrës, andej prej nga kali i shtatores së Skënderbeut ngjante më i zymtë. Ishte disi e turbullt, vërtet, por brenda mjegullës dihej se ç'fshihej: Migena. Që larg, shkronjat e "Kafe Florës" skuqnin rrezikshëm. Kurrkush në botë nuk mund ta gjente se ç'mund të bënte me vajzën. Ta mbronte, ose e kundërta, ta jepte. Të dyja, edhe të donte, ishin të pamundura. Ata dinin, me siguri, gjithçka për të. Ndaj gjithsesi, ai ndodhej jashtë çështjes. Dhe ajo mungesë nguti e ajo shpërfillje e tyre kinse fisnike aty e kishte shkakun.

Qelqet e kafenesë po afroheshin me shpejtësi. Pas pak do të shfaqej, i pasqyruar lëkundshëm mbi

[illegible] sikur gjithçka të ishte më e thjeshtë se ç'dukej. Nje kalë, nga një tregim i Çehovit a i Gogolit, përpiqej t'i shfaqej në kujtesë. Dhe përbri kalit, njeriu që, duke i prekur qafën, i fliste, ngaqë në gjithë rrëmetin njerëzor nuk kishte gjetur kurrkënd që t'i rrëfente një brengë të tij.

Kjo ishte, tha me vete, tek shtynte derën prej qelqi. Midis shkretëtirës, ai kishte gjetur të vetmin njeri që dinte diçka për atë mërzi të pafundme... Dhe që mund t'i thoshte diçka, a ndoshta t'ia gjente vajzën...

Kjo ishte, pa dyshim, dhe asgjë tjetër. Ta kishte prapë, t'ia vinte kryet sipër gjinjve të bukur, pastaj te barku, te buza e greminës së errët, atje ku ndoshta mund të shquhej ende diçka nga ana e pazbuluar e saj.

5

Ai e priste në krahun e djathtë të kafenesë, pikërisht te këndi që Rudiani parapëlqente prej vitesh. Tek po i zgjaste dorën, u bë gati t'i thoshte: çfarë përkimi!, por aty për aty i shkoi ndër mend se ndoshta kurrfarë përkimi s'kishte dhe se hetuesi, po aq sa dramaturgu, e dinte vendin ku tjetrit i pëlqente të ulej. S'kishte kryeqytetas të mos e dinte se, pas "Dajtit", lokali i dytë ku tryezat kishin mikrofona të fshehtë ishte "Flora".

Buzëqeshja e tjetrit ngjante, ndërkaq, fare e natyrshme, në fundajën e fjalëve të mirësjelljes, gëzohem që ju shoh, unë gjithashtu, ndoshta ju shkëputa nga puna, përkundrazi, ishte një kënaqësi

veçantë, aq më tepër që... teatri i Kubës, nën mesimet e Fidel Kastros, po njeh suksese... aq më tepër që... ç'është kjo radio e hapur kaq fort... kemi nevojë të shkëputemi nganjëherë nga rutina... revoluthion, vetëm revoluthion... ju lutem, a mund ta ulni pak radion... Do të merrni kafe?

Në vend që të thoshte, kam pirë ndërkaq dy, Rudiani bëri pyetjen, që në çast e gjykoi të gabuar, besoj se keni shumë punë? Si të thuash, u përgjigj tjetri, fare natyrshëm, si të donte t'i shmangej çdo zbërthimi të keq të saj: kemi punë, me demek, ka dyndje të arrestuarish, komplote, kini kujdes...

Tani prite kur tjetri, si hakmarrje, t'i bënte atë pyetjen e bezdisshme: si shkon krijimtaria, për të vijuar me tjetrën, të kobshmen: ç'keni ndonjë gjë në dorë?

Përfytyroi përgjigjen: kam një dramë në Këshillin Artistik. Në të vërtetë, jo për t'i bërë qejfin, por, po të kishte mundësi, do t'i thoshte: më mirë ta kisha te ju, në hetuesi, sesa atje. Së paku, në hetuesi do të shqyrtohej në njëfarë mënyre më shkencore, do të kërkohej ndonjë parullë armiqësore, do të matej si me peshore sasia e tekstit që thoshin personazhet negative në krahasim me pozitivet, së fundi, mund të shqyrtoheshin me lupë shenjat e gishtave, që kishin prekur fletët e dorëshkrimit, për të gjetur në to lexues të mundshëm të dyshimtë... Gjithsesi, e gjitha kjo do të

ishte më e durueshme se shqyrtimi në Këshillin Artistik, ku për të tretën herë puna kishte ngecur te shfaqja e fantazmës së partizanit, në fund të aktit të dytë, ku shumica e këshillit, sipas të dhënave që Rudiani kishte, jo vetëm ngulte këmbë se realizmi socialist parimisht nuk mund të pranonte fantazmën, por çështja shkonte më thellë dhe lidhej me ca ndikime të rrezikshme kohët e fundit, uf...

- Ka probleme në teatër, si kudo, - tha Rudiani. - Pak më parë, siç e dëgjuam në radio, flitej për teatrin revolucionar në Kubë.

- Ah, ashtu? S'e kisha mendjen te fjalët, - tha hetuesi. - Thjesht m'u duk se radioja po na pengonte.

- Ju kuptoj. Ka një delegacion me ftesë të Teatrit tonë. Shokët kubanë treguan se Fidel Kastro kishte folur gjashtë orë rresht për çështje të teatrit të Havanës.

- Ashtu? - tha tjetri.

- E përfytyroni, gjashtë orë? Ka lënë punët e shtetit, domethënë kaq të ndërlikuara duhet të kenë qenë punët, saqë...

Sytë e tjetrit dëgjonin me një vëmendje që Rudianit iu duk e qashtër.

- Që të jem i sinqertë, ndonëse shkoj në teatër dhe aq sa kam mundësi lexoj libra, s'mund të them se jam në dijeni të çështjeve, - tha me zë të ngadaltë.

Ju kuptoj.

Ju jeni nga të rrallët njerëz të artit që pata rastin të njoh. Këtë herë, për fat të keq, për tjetër gjë.

Rudiani tha prapë, ju kuptoj, kurse me vete, mendoi: më në fund.

Më në fund, tjetri po i afrohej asaj që ai e kishte pritur me padurim.

Heshtja iu duk e gjatë, në kohën që po e përbënin kafenë ngadalshëm dhe Rudiani mendonte se ishte gati të merrte një kafe të katërt, madje një të pestë, që mund t'ia çante tëmthat, veç ai të fliste.

Tjetri, si për t'ia plasur shpirtin, heshtte. Në ato shkollat e tyre, me siguri që mësonin marifetet e tilla, ashtu siç përvetësoheshin ndoshta të fshehtat e teatrit, në Shkollën e Arteve të Migenës: heshtjet e gjata, gogësimat që dëshmonin shpërfilljen e rreme, kollitjet.

- Ndonjë dramë të re? - tha, më në fund, me atë mënyrën e veçantë, të gëzueshme, kur flitej për gjëra që do të vinin, natyrisht plot shpresë, si në rastin e grave me shenjat e shtatzënisë, kur i takoje në rrugë: ah, pa shih, pa shih, mos do të kemi së shpejti një bebe?

- Ende jo, - u përgjigj mëdyshas Rudiani. - Në të vërtetë, kam një dramë, por është ende në Këshillin Artistik. - Mezi e mbajti veten për të mos i thënë: dhe e dini shkakun? Juve, si hetues, që merreni me fakte, me ekspertiza, mund t'ju duket e pabesueshme: për një fantazmë.

- Siç ju thashë, e kam qejf teatrin, sidomos, e merrni me mend, kur në drama trajtohen çështje që u ngjajnë punëve tona, hetime, enigma.

Rudiani mezi e mbajti një psherëtimë. Edhe kjo i duhej, pas gjashtë orësh fjalimi të Fidel Kastros, të dëgjonte prapë broçkulla për teatrin. Tani nuk e besonte më se tjetri shtirej, por kjo, në vend që t'i krijonte paqe në shpirt, e dëshpëroi. Pas shtirjes, së paku do të pritej të fliste, kurse tani, me ç'dukej, s'kishte shpresë.

Hm, ia bëri me vete. Në s'donte të fliste i pari, kurrë mos dashtë. Do ta bënte ai vetë, dhe aq i bënte nëse tjetri do ta merrte për të paduruar, madje më keq.

- Lidhur me atë që folëm në Komitet të Partisë, s'kam gjetur asgjë të re, - tha, duke e vështruar drejt në sy. - Ndoshta po ju zhgënjej...

- Aspak, - e ndërpreu tjetri. - Ju ma bëtë fare të qartë në telefon. Madje, përdorët fjalën "kot"... - Sytë i kishte të qeshur. - Desha t'ju them se të pija një kafe me ju, ishte për mua një kënaqësi, që rasti e sjell rrallë. Kolegët e mi do të bëheshin xhelozë.

Torollak, i tha vetes Rudiani. E paskësh gatuar vetë këtë çorbë. Eja të pimë një kafe, por kot. Pastaj ankohesh që tjetri s'flet.

Tëmthat po i rrihnin, me siguri, nga kafeja e porsapirë. Kafe më të fortë, s'mbante mend. Në vend që ta dëgjonte tjetrin, fare padashur, përfyty-

ronte monologun e Kaligulës me kalin e vet Incitatt. I pëshpëriste te veshi për të fshehtat e hetit, për punët e Romës dhe komplotet që do të bulloheshin së shpejti dhe senatorët që duhej të merrnin urdhrin për të prerë damarët natën duke ndihmë e mërkurë, pastaj ata të së enjtes, bashkë me atë dramaturgun e bezdisshëm, Senekën... Le ta merrnin vesh të gjithë...

- Meqë ra fjala, si shkoi ajo punë? - pyeti, pa ia hequr sytë.

Tjetri ia përballi vështrimin qetësisht, jo pa pakëz habi, thua se po pyeste, për ç'punë ishte fjala.

- Ajo, pra, që folëm në Komitet të Partisë. Puna e asaj vajzës, që ka vrarë veten...

- Aha, po, - ia bëri hetuesi.

- Ishte fjala për një familje të deklasuar nga rrethet ish-mbretërore, në mos gaboj. Ju vetë thatë se, pas një vetëvrasjeje të tillë, ka gjasë gjithmonë për dyshime.

- Natyrisht, - tha tjetri. - Është saktësisht ashtu.

Saktësisht ashtu, përsëriti me vete Rudiani. Aherë, ç'të s'ëmës ke që nuk flet?

- Vazhdon hetimi? - pyeti.

- Natyrisht.

Hm, ia bëri prapë. Hetim, natyrisht, saktësisht. Dhe asgjë për Migenën, shoqen e ngushtë, që çonte e binte nga Tirana librat për të, kumtet, kodet e fshehta ndoshta.

Tek vërente tërthorazi fytyrën e tjetrit, Rudiani ishte i sigurt se kthesa që kishte marrë kuvendimi nuk i pëlqente aspak. Ajo që po ndodhte në sytë e tij ishte krejtësisht e pabesueshme: rolet ishin përmbysur. Në një rast tjetër hetuesi, me të dëgjuar se dëshmitari e merrte në telefon, do të ngrihej, natë a mesnatë qoftë, i vetëm a me grua në shtrat, për të rendur nëpër borë a shi, gjithë mirënjohje, gati t'i binte në gjunjë dëshmitarit, për shenjën e komplotit, të rebelimit, të Jan Palashit shqiptar, kurse ky këtu heshtte si korb.

Përgjigjet e tij ishin të zvargura, pa asnjë zell zbulimi, një hetues i paparë gjer më sot, që kishte frikë, për të mos thënë tmerr, pikërisht nga zbulimi.

Rudian Stefa i mbante duart në xhepa, për të shmangur kërcitjen e gishtave nga nervozizmi. Si përherë, ai e bënte të ndihej i fortë.

- Ju lutem të më kuptoni drejt, - tha me një zë të akullt. - Nëse pyes për këtë çështje, këtë e bëj se ajo lidhet me një librin tim... Nuk e di a më ndiqni. Më keni thirrur në Komitet të Partisë për këtë problem. Unë kam të drejtë të di. Nuk e di a më kuptoni.

- Ju kuptoj, - u përgjigj hetuesi.

- Atëherë?

Tani donte t'i thoshte: përse heshtni? Ose, përse më keni shqetësuar?

Tjetri e vështronte i habitur, me siguri, për kthesën e beftë të bisedës. Fytyrën e kishte të

menduar dhe Rudianit i vetoi ndër mend se, ndoqoftë, mund ta priste një shpjegim, përpara se t'i linte rrugë zemërimit.

Mendjen përpiqej ta çonte prapë te kali i Kaligulës, më saktë, tek ai vetë, ndërsa shkrofëtinte kundër Senekës. Mjaft e kishin duruar atë dramaturg trillan me ato ndikimet e bezdisshme greke. Tani po fuste në teatër fantazmën. Edhe ajo i duhej Romës për t'u bërë lëmsh. Ai, Kaligula, s'kishte ndër mend të mbante gjashtë orë fjalim për problemet e teatrit. Ai i zgjidhte punët shpejt e shpejt, me një centurion që trokiste po atë natë te dera e shkrimtarit: nesër mos u gdhi i gjallë.

- Keni të drejtë të shqetësoheni, - tha tjetri me zë të ulët. - Ajo çështje është ende në hetim.

Mos u gdhifsh, tha me vete Rudiani, pa qenë i sigurt se latinishtja mund ta kishte mënyrën dëshirore të foljes.

Rudiani e ndiqte me sy të vëmendshëm, por kurrsesi nuk ishte i bindur se fytyra po i zbutej disi. Kishte bërë dy herë autokritikë për gjaknxehtësi, vitin e shkuar, dhe nuk do të donte të kishte herë të tretë.

- Sa për vetëvrasjen, është e vërtetë se ashtu u gjykua në fillim, por nga shqyrtimi i dosjes doli se ajo nuk kishte lidhje me dyshimet politike. Arsyet ishin intime.

Aha, mendoi Rudiani. Ja ç'e kishte shkaktuar shkrehjen e zemberekut.

- Aha, - ia bëri me zë.

- Lidhur me librin tuaj, është e vërtetë se bëri përshtypje, madje, nuk di a jua thashë, veç librit, vajza kishte herë pas here shënime për ju, në ditarin e saj.

- Ashtu?

- Ishin shënime të një admirueseje, madje, pak më shumë se aq. Mund të thuhet kishte plot ndjenja të ëmbla.

- Aha.

- Ja kështu.

Hetuesi hapi krahët, shoqëruar me një vështrim kureshtar.

- Aq më tepër, - tha Rudiani, me zë të pasigurt.

- Çfarë aq më tepër? - pyeti tjetri. - Ju e dini më mirë se unë se këto janë të zakonshme te vajzat e reja.

- Të zakonshme, është e vërtetë. Por një vajzë e internuar, nga një familje e tillë, besoj se nuk quhet ashtu, desha të them, e zakonshme.

Ata të dy, në të njëjtën kohë, e gjetën veten duke lëvizur filxhanët e kafesë, çka tregonte se heshtja ishte e bezdisshme.

Fantazma e partizanit të vrarë pas krahëve, te bregu i kënetës, në fund të aktit të dytë, iu përhi përsëri. Gjithë ato ditë, duke dashur të gjente se ç'përshtypje do t'u linte anëtarëve të Këshillit Artistik, tek e lexonin dorëshkrimin, e sillte dhe e

mallte ndër mend në ngjyrime të ndryshme, herë me të zymtë e herë jo.

Ne njihemi ende pak, - tha Rudiani, - megjithatë do të më lejoni t'ju bëj një pyetje të... të... si ta cilësoj... të drejtpërdrejtë... domethënë... të keqe... - Sytë e hetuesit mbetën të ngrirë, ashtu siç i zunë ato fjalë. - A jam nën përgjim të fshehtë?

Hetuesi u drodh.

- Jo, - tha me zë të prerë, të ftohtë. - Fjalën e nderit, ndonëse ju nuk e besoni ndoshta këtë për një nëpunës si unë. Fjala ime e nderit, nuk jeni nën asnjë lloj përgjimi.

Vështrimi i tij ishte vështirë të përcaktohej, disi i shkretë, pa asnjë shenjë ngadhënjimi.

- Unë do të përpiqem t'jua shpjegoj, - tha ngadalshëm. - Besoj se do të më kuptoni.

6

Një orë më pas ishin ende aty dhe, sado që secili shikonte herë pas here orën, asnjëri nuk donte të ikte. Si të nderonin një pakt, tani po flisnin për gjëra të lehta, çlodhëse. Kjo s'e pengonte Rudianin të bluante ndër mend fjalët e pakmëparshme të tjetrit. Brenda një kohe të shkurtër kishte mësuar ca gjëra, për të cilat kishte dyshuar prej kohësh, pa qenë kurrë i sigurt. Ata e dinin ç'mendonte ai për Stalinin, për teatrin, për fenë e ndaluar, ashtu siç dinin mahitë e hidhura për një pjesë të Byrosë Politike. Por ai s'kishte pse të habitej me këtë dhe as të kujtonte se Partia kishte bërë një zbutje. Çdo gjë ishte si më parë, sepse edhe më parë, ndonëse

[illegible] dhuhej, gjithmonë kishte pasur dy kute në [illegible]simin e së keqes. Për më të voglën vërejtje [illegible] personazhin e Stalinit a për ndalimin e fesë, a [illegible] Byronë Politike, një oficer i ushtrisë, ose një [illegible]omunist i devotshëm, shkonte në burg, për të mos [illegible]henë në pushkatim. Kurse për të, dhe natyrisht për [illegible] tjerët si ai, mendime të tilla gjykoheshin të [illegible]arrezikshme. Kishte një zyrë që merrej me [illegible]hdrivillimin e tyre nga viti në vit, krahasoheshin [illegible] një njëri-tjetrin, siç krahasoheshin analizat e [illegible]diabetit apo radiografitë. Për Stalinin? E njëjta [illegible]ezervë si dy vjet më parë. Për fenë, gjithashtu. Tek [illegible]anëtarët e Byrosë Politike ka një përkeqësim, është [illegible]shtuar emri i B. B. (Çoç e kishim kujtuar këtë, ngaqë [illegible]ishte inxhinier, por paskësh qenë njëlloj si trapat e tjerë.) Në drejtim të shkollave, ka një përmirësim për vlerësimin e arsimit fillor. Për shefin e madh, asgjë. Kjo e fundit ishte kryesorja. Ishte ajo që vendoste: kancer ose jo.

E gjitha kjo s'ishte e lehtë të kuptohej në zyrat e Sigurimit. Murmurima vazhdonte ditë e natë: përse ca të nënës, ca të njerkës? Mendonin se kishin të drejtë të zemëroheshin: ishin rropatur ditë e natë për ta mbledhur atë helm, e befas asgjë s'merrej parasysh. Helmi paskësh qenë i parrezikshëm! E pse për të tjerët s'ishte ashtu?

Për t'ua mbyllur gojën kishin qenë të detyruar t'i kërcënonin, madje t'i dënonin. Mbylleni gojën,

e di Partia atë gjë. Nga e keqja e mbyllnin, por kjo s'i ndalonte të skërmitnin dhëmbët: qeni, na shpëtoi edhe këtë herë. Për ju, më falni, është përdorur pikërisht kjo frazë.

Natyrisht, ishte përgjigjur Rudiani, kurse me vete kishte thënë: përse po ia tregonte kaq hollësisht? Ishte sinqeritet apo kërcënim? Kishte gjasë të dyja dhe, aty për aty, kishte menduar: punë e madhe. Ç'ishte për t'u bërë ishte bërë, madje qyshkur.

Na shpëtoi edhe këtë herë... qeni... Kështu, pra, flisnin për të. Pothuajse e dinte, megjithatë ishte fare ndryshe ta dëgjoje.

Për çudi, nuk u ligështua. Përkundrazi, prapë e ndjeu veten të fortë. Historia e të lagurit që s'i trembej më shiut, mendoi. Kishte kaq kohë që mendonin ashtu, e megjithatë asgjë nuk ndodhte.

Qetësia nuk arrinte, megjithatë, ta kaplonte. Një pjesë e qenies së tij mbetej jashtë saj. Përse e kishte kërkuar, në të vërtetë, këtë takim?

Në kujtesë u përpoq të sillte çastin kur në barin e hotel "Dajtit" ishte ngritur befas për të kërkuar të telefononte. Nuk i kujtohej asnjë mendim, tek ecte drejt banakut. Një zbrazëti në tru, një mjegull, pas së cilës, shtrajtueshëm, si pas një velloje ishte një spikamë femre.

Pyetja, përse e kishte kërkuar takimin, i erdhi prapë, këtë herë me një ndjesi faji.

Fol, Kaligulë, mendoi. Rrëfeji kalit të fshehtat e sisëve e të fundit të barkut, që nuk i shijove plotësisht.

Tjetri, përballë tij, si ta ndiente nga përvoja e gjatë, se diçka do të thuhej, nuk ndihej fare.

- Ju kujtohet, atë ditë në Komitet të Partisë, kur më thirrët... Çudi, sa kohë e gjatë, qysh atëherë, po më ngjan... Ju kujtohet, ndoshta, ju fola për një vajzë... Në të vërtetë, kaq shumë isha i bindur se më kishit thirrur për të, saqë u nguta dhe para kohe fola.

Hetuesi picërroi sytë, si për të ndihmuar kujtesën.

- Po, - tha pas njëfarë heshtjeje. - Më kujtohet.

Rudiani priste që tjetri të vazhdonte. Madje, nga padurimi, mendja i prodhoi fraza të llojit: të them të drejtën, edhe unë u befasova pak. Ose: vërtet, ç'ishte ajo vajzë që na u fut midis? Ishte aq i lehtë vazhdimi i bisedës. Nga përvoja, çdo dramaturg e dinte këtë. Mirëpo tjetri s'po tregonte asnjë kureshti.

Ç'dreqin ke? deshi t'i bërtiste, ç'hetues je ti dhe ç'është kjo shpërfillje? Përse nuk më pyet për të?

Vala e zemërimit, që, sa ç'e njihte mirë, po aq i paaftë ishte ta ndalte, po e pushtonte krejt.

Racë e poshtër, shante me vete. Kur doni, zhbironi gjepurat më të mëdha. Ç'tha plaka Xije te

radha e qumështit, ç'vejushë pallon portieri çalaman i teatrit, kurse një histori e fisme iu vret veshin. Fol, thirri prapë. Gur je, kalë je, që nuk flet?

Mjerë ti, i tha vetes. Për herë të parë u ligështua. Ishte më i mjerë se karrocieri rus i stepës. Së paku, fusharaku i Çehovit i qe rrëfyer një kali, kurse ai kishte gjetur t'i hapte zemrën një hetuesi shqiptar.

- Po ju shoh të shqetësuar, - tha tjetri. - Nuk e kuptoj shkakun.

- Asgjë, - u përgjigj Rudiani. - Asgjë fare. Është faji im.

- Sinqerisht, nuk ju kuptoj.

- As unë ju.

Dëshirën për t'ia thënë troç në fytyrë: hiqesh i sinqertë me mua, por s'je ashtu, mezi e përmbante. Dhe pastaj t'ia bënte pyetjen e thjeshtë, atë të rrokshmen: përse nuk më pyet për të? Unë vetë ta hap rrugën, e ti hiqesh se nuk kupton. Përse s'do? Fol! Veç në qoftë se...

Dyshimi i mëparshëm i ishte kthyer përsëri. Thënia se në çdo katër veta, njëri ishte spiun, për të cilën kishin folur aq shumë pasdarkeve, e që disa e mbronin e të tjerët, midis tyre ai, e quanin si shpikje të vetë Sigurimit për të ngjallur frikë, iu duk më e vërtetë se kurrë. Ata nuk donin të dinin për vajzën, ngaqë e kishin të tyren.

Nervozizmi i tij dukej hapur, por tani aq i bënte.

Radioja jepte këngë popullore të Jugut. Rritu, moj bajame, se ta shkoi selvia. Iu duk si ajo, por s'ishte i sigurt. Një këngë me melodi të ngjashme, dëgjuar një pasdite në trenin midis Rrogozhinës dhe Lushnjës, i erdhi befas ndër mend:

Vajzë nga Kolonja
Rritur Roskovec.
Se ç'e mbyte veten
O me helm kinez.

S'ishte e rastit, natyrisht, mendoi i lodhur. Nervat po i binin. Jo thelbin, por një pjesë të asaj që kishte dashur t'i shprehte, ia tha më në fund, veçse tepër turbull. Rasti e kishte sjellë që t'i rrëfente një të fshehtën e tij intime, e ai ishte treguar shpërfillës. Natyrisht, s'ishte i detyruar për një gjë të tillë, por, sidoqoftë, e habitshme ishte për cilindo, e aq më tepër për një hetues.

Tjetri e dëgjonte i shqetësuar.

- Ju kërkoj ndjesë nëse e keni marrë ashtu, - tha. - Por më besoni, është ndryshe. - Hetuesi gjithashtu e kishte humbur qartësinë. - Është krejtësisht ndryshe... është e kundërta... si të thuash, nga nderimi për ju... aq më tepër që ishte një e fshehtë e dalë, siç e thatë vetë, rastësisht.

Rudiani dëgjonte pa ia ndarë sytë. E ndiente se tjetri kishte të drejtë, por sedra s'e linte t'i kërkonte

falje. Mendimi se, bashkëpunëtore apo jo, sisët e saj do të ishin po aq të ëmbla, e përshkonte ngathtësisht. Dhe lotët gjithashtu. Lotët sidomos... Ndërkaq, si mund të qante aq ngashëryeshëm një bashkëpunëtore e policisë? Bashkë me mendimin se, natyrisht, ishte e pamundur, e kundërta e tij, e sikur të qante pikërisht ngaqë ishte e tillë? e hutoi përsëri.

Ky ishte dyshimi i fundit.

Një shkrirje, që s'dihej nga i vinte, nga lodhja e asaj dite të pambarueshme a nga tjetër arsye, po ia zbuste gjoksin.

- Qysh në atë kohë nuk e kam parë, - tha me zë të ulët.

Ç'po bëj, mendoi. Të njëjtën pyetje ia bëri vetes, nga jashtë, si nga një kënd i skenës: ç'po bën, o njeri.

Tjetri e dëgjonte, pa ia hequr sytë, por fare qetësisht, si dhe më parë, pa babëzi hetuesi.

- Ishte e bukur, - tha Rudiani. - Desha të them, është... shpresoj se nuk ka ndryshuar.

Ç'po bëj, tha prapë me vete. Por kjo nuk e ndaloi të fliste. Kishte diçka enigmatike ajo vajzë. Diçka që të ikte, s'e kapje dot... Megjithatë, isha i bindur se vërtet kishte rënë në dashuri me mua.

Me njëfarë kujdesi, ndoshta i shtyrë prej heshtjes së zgjatur, hetuesi ndërhyri:

- Ju artistët, shkrimtarët e keni këtë fat te gratë.

Madje, më ka shkuar mendja se ai mllef që shpërthen herë pas here kundër jush, aty e ka shkakun, te smira. Më saktë, te smira për gratë.

- Unë, gjithashtu, besoj se e kam dashur, - tha Rudiani, si të mos i kishte dëgjuar fjalët e tjetrit. - Kishte njëfarë kohe që kujtoja se e kisha humbur aftësinë për të rënë në dashuri.

Si të kujtohej befas për diçka, picërroi sytë. Vështroi sa vështroi syprinën e tryezës, tek murmuriste me vete: kam menduar gjatë për këtë, pastaj, ata sy të ndryshuar ia nguli tjetrit.

- Kam përshtypjen se ju e dini këtë.

Hetuesi përkuli kryet përpara, si për të dëgjuar më mirë.

- Unë të di? Çfarë?

- Ato të dyja ishin nga e njëjta qytezë... Desha të them, Migena, mikesha ime dhe tjetra... Ka gjasë që librin tim t'ia ketë çuar kjo imja... Kam bindjen se ju e dini këtë.

Fjalët e fundit i shqiptoi me një zë gati-gati të ngjirur.

Hetuesi rrinte si i mbërthyer mbi ndenjëse.

- Ta zëmë se është ashtu, - tha, më në fund. - E çë pastaj?

- Çë pastaj? Si çë pastaj? - thirri Rudiani? - U hoqët i sinqertë me mua. E pra, në ishit ashtu, domethënë i sinqertë, ishit i detyruar të më pyesnit. Të kërkonit sqarime.

- Nuk kuptoj.

- Unë, aq më tepër. Në qoftë se e dinit që mikesha ime e ka çuar librin... atje... në internim... përse s'më thatë asgjë?

- Ta zëmë se është ashtu, - u përgjigj hetuesi. - Përse duhej t'ju pyesnim? Domethënë, përse t'ju shqetësonim?

- Ah, ju falemnderit. Përse t'ju shqetësonim... Falemnderit, xhentëlmenë! He, he.

- S'është nevoja për ironi. Unë jua shpjegova pak më parë si është puna me personalitete si ju. Sinqerisht jua shpjegova se nuk jemi ne që vendosim.

- Nëse është kështu, atëherë përse më thirrët?

- E para, siç e dini vetë, nuk u thirrët në hetuesi, por në Komitet të Partisë. E dyta, dhe ndoshta kryesorja, lidhur me këtë çështje, në fillim ajo u mor si tepër e madhe. Diçka jua thamë: ishte dyshimi për diçka madhore, në të cilën mund të ishte përzier emigracioni mbretëror, vetë mbreti.

- E pastaj? Ç'ndodhi pastaj? U hoq dorë nga kjo?

- Pak a shumë.

- Aha... Sidoqoftë, ne nuk merremi vesh, - tha Rudiani. - Jemi dy botë të ndryshme. Do të më lejoni t'ju bëj edhe një pyetje. Ju premtoj, do të jetë e fundit, pastaj do t'ju lë. Pyetja është: ka qenë, apo a është Migena, desha të them, vajza për të cilën folëm, bashkëpunëtorja juaj?

Ishte hera e parë që hetuesi nuk e fshehu acarimin.

- Jo, - tha me zë të prerë. E mori filxhanin, e afroi te buzët, ndonëse s'kishte më kafe, pastaj, duke dashur ta vinte prapë mbi tryezë, desh e përplasi pas saj. "Jo", bëri me krye, pa e vështruar tjetrin, thua se ai vetë kishte nevojë për atë "jo", më shumë se njeriu që kishte përballë.

Rudiani gjithashtu nuk po e shikonte.

- Kushedi ç'i keni bërë, të voglës... - tha me zë të ulët, si t'i fliste vetes. - E keni trembur, me siguri. E keni lemerisur.

Hetuesi tundi kryet në mënyrë mohuese.

- Aspak.

Rudiani mezi e sprapste një buzëqeshje të hidhur.

- Keni të drejtë të habiteni, - vazhdoi hetuesi. - Por unë, për hir të nderimit që kam për ju, do të përpiqem t'jua shpjegoj. Dhe kjo është hera e fundit.

Aq më mirë, mendoi Rudiani. Të ndahej një orë e më parë nga kjo krusmë.

7

E folura e hetuesit u bë befas e zvargur, jo fort e qartë. Ata, hetuesit, nuk ishin engjëj, natyrisht. S'ishin hetues të Monte Karlos, por të diktaturës së proletariatit. Megjithatë, herë pas here, si në rastin e tij, ose të tjera të ngjashme, si ai i vajzës studente, të dashurës së tij, tregoheshin tepër të kujdesshëm. Aha, ia bëri me vete Rudiani. Nderimi paskësh qenë edhe më i thellë. Tjetri i kërkonte të mos e keqkuptonte. Nuk ishte vetëm për shkak të tij. Një rol lozte natyrisht që ishte dashnorja e tij, por kjo nuk do të mjaftonte. Ishte një tjetër arsye. Kureshtia për arsyen tjetër, nuk e pengoi që vëmendja, më fort se prej saj, të tërhiqej nga fjalët

me të cilat hetuesi e quante vajzën. Asnjëherë me emër, më shpesh me cilësimin "dashnorja", ose "e dashura" dhe rrallë "mikeshë". (Ç'je ti? A je Princi im apo i dikujt tjetër?) Nuk i kujtohej të ishin përdorur ato fjalë, veçse, ndoshta, në njërën nga dy letrat e saj. (Po unë, ç'jam unë? Vërtet jam dashnorja... si të thuash... princesha jote?)... Arsyeja, pra, për kujdesin e treguar ndaj vajzës, më shumë se me dramaturgun, lidhej me dikë tjetër. Rudiani po përpiqej të përqendrohej. I ati i Migenës, njëfarë heroi i pashpallur, nga ata që në heshtje i kishin shërbyer revolucionit, pa kërkuar asgjë prej tij, paskësh qenë shkaku kryesor. Rudiani po bëhej, më në fund, i vëmendshëm. Ende i ri, rreth të dyzetave, i ati i Migenës, dalë para kohe në pension, më shumë se në trup, prej plumbave, e kishte gjymtimin në tru. Atentator, kishte menduar Rudiani. Ose më keq: vrasës në shërbim të shtetit. Ata zakonisht përfundonin kështu, të mënjanuar nga jeta, por të nderuar si rrallëkush. Kështu, pra, për hir të tij ishte e kuptueshme që vajza nuk ishte zhbiruar fort. Në të vërtetë, kjo shpjegonte edhe miqësinë me vajzën tjetër, të internuarën. Natyrisht, nuk kishte qenë internim klasik, si ato të Lushnjës, ose të kampeve, ishte brenda qytezës. Megjithatë, ishte internim. Me paraqitjet çdo mbrëmje në polici, me të gjitha të tjerat. Kështu që, pavarësisht se vajza shkonte në shkollë, asnjë nuk do të guxonte

të zinte miqësi me të, siç kishte bërë Migena. Ishin më të mirat e shkollës e, pa dyshim, më të bukurat.

Fantazma e partizanit, te bregu i kënetës, në fund të aktit të dytë, shfaqej e palëvizshme në trurin e Rudianit.

Të përkëdhelur të dy, i ati dhe i dashuri, mendoi.

Deshi të qeshte prapë me hidhërim, por s'i qeshej. Vjehrri i tij i mundshëm, tha me vete. Me dhëndrin e përshtatshëm, gjithashtu. Njëri i përkëdhelur për besnikërinë e skajshme, tjetri për pabesinë e mundshme. Beton. E kishte dëgjuar për herë të parë atë fjalë vite më parë në një ditëlindje. Në familjen tonë kemi katër anëtarë partie, dy dëshmorë, një ambasador, beton fare, apo jo? E kundërta, thuhej me zë të ulët, për dikë tjetër, vajza e bukur yll, po ç'e do, janë të prekur si fis. I ati, përveç që i pushkatuar, prift. Dy emta të internuara. Ungji, në burg.

- A marrim diçka tjetër? - tha hetuesi. - Unë do ta pija edhe një kafe.

Natyrisht, mendoi Rudiani. Gjer në dy të natës, ndoshta në tre. Kushedi ç'peshkop do të marrësh në pyetje. Nëse ende ka ngelur ndonjë.

Lodhja po e vinte poshtë përsëri.

- E vetëvrasja? - tha me zë të ulët. - Si ishte puna?

Tjetri u ngrys në fytyrë.

U mbyll, mendoi Rudiani. Kaq ishte.

Hetuesi po mëdyshej. Ishte hera e parë që nuk e fshihte.

- Ajo është tjetër gjë, - tha më në fund.

Rudiani priti njëfarë vazhdimi, gjersa e kuptoi se të tillë s'do të kishte.

- Çështje intime?

Hetuesi e lëvizi pëllëmbën e dorës, si ata që duan të thonë: aty-aty.

- Pak a shumë, - tha me zë.

- Sidoqoftë... - tha Rudiani. Deshi të thoshte, sidoqoftë, do të doja ta dija.

Tjetri e vështroi një copë herë në sy.

- Më mirë të mos e dini, - tha.

Rudiani ndjeu një krisje në gjoks. Ishte e dyta herë që e dëgjonte atë frazë. Përpara se të pyeste se ç'punë kishte ai me këtë histori dhe pse po trajtohej befas si një i afërt, që për x ose y arsye i fshihej një pjesëz e së vërtetës, zemërimi ia mjegulloi prapë qartësinë e mendimit. Ç'do të thoshte kjo, klithi me vete. Vetëm ai s'paskësh të drejtë të dinte ç'ndodhte? Ah, ç'kujdes atëror për të mos e mërzitur! Le ta mbanin për vete atë kujdesth. Ose ta ruanin për atë heroin e tyre të gjymtuar. Ai ende s'ishte dhëndri i tij.

Kamerieri, që, me sa dukej, hetuesi i kishte bërë shenjë të vinte, priste në këmbë porosinë e re.

- A s'keni kafe tjetër veç vietnamezes? - tha

Rudiani, pa e fshehur nervozizmin. - Një tjetër, veç vietnameze mos të jetë.

Kamerieri ngriti supet.

- Pyete një herë shefin, - tha hetuesi me zë të butë.

Rudiani kërkoi të ndeshte prapë sytë e tjetrit, për të kuptuar nëse ishte vërtet një shenjë dhembshurie ajo që kishte pikasur pak çaste më parë në ta, apo ashtu i qe dukur. S'kishte nevojë për dhembshurinë e askujt. Dhe aq më pak të atij. Ç'përgjegjësi kishte ai nëse një vajzë, që s'e kishte parë kurrë, kishte mbytur veten një mijë kilometra larg? Le ta ruante dhembshurinë për tjetërkënd, nëse vërtet e njihte atë ndjenjë. Apo mos vallë kujtonte se do ta bënte të ndihej fajtor se i paskësh dhënë asaj vajze një libër me nënshkrim? Trap i hetuesisë, kushedi ç'kujtonte, bashkë me ata karafilët e tjerë, se shkrimtarët ishin ca tuhafë, që një zogth të mbytnin, i vriste ndërgjegjja muaj me radhë. Kaqol, vazhdoi të shfrynte me vete. S'e njihte ai mizorinë e shkrimtarëve. As që i shkonte mendja se, po të ndërroheshin rolet dhe të ishte Rudian Stefa që ta merrte në pyetje, jo me pekule, po me duart në pranga do ta lidhte pas ndenjëses, tek t'i klithte, pleh i shtetit, trego si gjatë torturës ia nxore sytë at Meshkallës, ngaqë pagëzoi një foshnjë, dhe se si i prisje me gërshërë, mu në sytë e një piktori, pëlhurat e tij, ndërsa ai klithte, më prisni më mirë

gishtat, por jo ato, e kështu me radhë, e kështu dyzet vjet rresht.

- Nuk ka tjetër veç vietnamezes, - tha kamerieri, me një zë fajtori.

- Sille, ç'të ketë, - tha hetuesi. - Ju ndoshta do të donit një kakao, - iu drejtua Rudianit. - Këtu e bëjnë jo keq.

Rudiani bëri "po" me krye. Dreq, mendoi. E vetmja gjë që kamerierët e kryenin shkëlqyeshëm ishte ndërprerja e mendimit. Ngaqë sytë i kishin mbetur te duart e tjetrit, e gjeti se po mendonte për prangat. Ja ashtu, me pranga në duar, do ta merrte në pyetje. Dhe me kafe vietnameze, që ta gëlltiste detyrueshëm, jo me filxhanë, por me gjyma dhe nën radion që jepte fjalimin gjashtë-qindorësh të Fidel Kastros. Paske qenë i dhembshur, he, paske qenë aq i brishtë, saqë lëndimthi ia kujtoje tjetrit një nënshkrim libri, gjithë kujdes se mos e lëndoje. E pra, mos prit të njëjtën gjë prej nesh.

Prej nesh, përsëriti me vete. Ç'ishte ajo përndezje? Ata s'kishin asgjë. Prangat i keni ju, ne ëndrrat kemi.

Befas, iu duk se sytë e tjetrit ishin ngulur pikërisht te duart e tij. Me siguri, si hetues që ishte, për çdo rast, prangat i kishte në xhep. Dhe arrestimet, siç kishte lexuar te disidentët rusë, ashtu ndodhnin, në mënyrë të pabesueshme, tek ishe në kinema, për shembull, dhe fqinji yt, ai që, në

mënyrë naive, qeshte me çdo fjalë të personazheve dhe ti mendoje, ç'janë ca njerëz të lumtur në këtë botë, kënaqen me gjithçka, ai pra, pikërisht, naivi, befas nxirrte nga xhepi një palë pranga dhe ti e ndieje se dora jote e djathtë ishte lidhur ndërkaq.

S'ishte ndonjë çudi të ndodhte kjo mu aty përpara filxhanëve me kafe vietnameze, që, sado që ishte rropatur, s'arriti që s'arriti t'i shmangej dot atë ditë, pra, pikërisht në çastet e tij të fundit, në "Kafe Flora", adresa, 6, Rruga e Durrësit, të ndodhte ajo së cilës kaq vite kishte mundur t'i ikte.

Tek dilja nga kafeneja
Policia më tha "eja!".

Ishte gati të besonte se ishte kjo dhe asgjë tjetër. Ndryshe s'kishte si të shpjegohej ajo dhembshuri në sytë e tij. Madje dhe këmbëngulja që të merrte një kafe tjetër, e pastaj një tjetër, vetëm kështu mund të merrej, njëfarë keqardhjeje që s'do të kishte më rast të pinte kafe në këtë botë.

Me ç'dukej, çështja po mbyllej, mendoi. Pista e hetimit kishte ndërruar krejtësisht. Nga një kumt për rrethet mbretërore në mërgim, vetëvrasja ishte lidhur me diçka intime, që ai ishte më mirë të mos e dinte.

Ku ishte parë se ishte më mirë që shkaktari i së keqes të mos e dinte fajin?

Ti duhet ta dish, i tha vetes, sikur ta kishte

përpara syve në pranga. Dhe në s'e ditsh, kërkoje. Veç ti mund ta gjesh.

Një si zigzag vetëtime ia përshkoi trurin, diçka e përafërt me mendimin, por që, për shkak të shpejtësisë, s'ngjante me të. Ishte faji dhe pafajësia e tij, përzier me atë të shtetit dhe të dy bashkë përzier me fatin, të mirin dhe mizorin, ende të pandarë, dhe të gjitha këto të përshkënditura nga një bërthamë e padukshme, poshtë të çarës.

Nuk arriti të kapte asgjë, ngaqë çarja, pa u hapur mirë, po mbyllej dhe xixat zbeheshin shkretueshëm, thua se ftohja e tyre brenda asaj grime kohe kishte vite që vazhdonte.

Kishte ndjesinë se e dinte, ndërkaq, atë që s'dukej. Spikama ishte e turbullt poshtë çarjes, megjithatë diçka kishte dalë dhe ai deshi të thoshte: çështja është ende e pambyllur. Ata kishin hequr dorë prej saj, por ai jo. Kishte një enigmë atje, hetuesi e kishte pranuar vetë në fillim, por tani bënte sikur s'i kujtohej.

Ajo dreq kafeje ia shkaktonte gjithë atë lëmsh në kokë. Në qoftë se ata mendonin se ishte më mirë që ai të mos e dinte, kjo do të thoshte se ishte pikërisht ai që më detyrimisht se kushdo duhej ta dinte.

Gjeje, i tha vetes përsëri. Dhe ata në s'daçin, ti s'duhet të heqësh dorë.

Heshtimi brenda tij ishte i frikshëm. Të vërte-

tën, më shumë se atyre, të përket ty ta gjesh.

Tani i drejtohej vetes, jo si më parë, por butësisht, si të donte ta merrte me të mirë.

Përse pikërisht libri i tij duhej të nisej drejt saj me nënshkrimin e tij? Një ditë fillim vere, heshturazi, pa bujë? Ky është "Phantom", i kishte thënë shoqëruesi, pak përpara bombardimit të mbrëmjes në Vietnam. Më pas kishte dëgjuar se quhej ashtu, për shkak të fluturimit pa zhurmë, si një fantazmë.

Kishte mijëra vajza të internuara anekënd Shqipërisë, por "Phantom"-i kishte kërkuar veç atë.

Kujdes, i kishte thënë shoqëruesi vietnamez po atë natë, tek bëheshin gati të flinin në një provincë të largët, mund të ketë kobra.

Dreq, ia bëri prapë me vete, pastaj mendoi se mirë ç'i bëhej. Ishte e natyrshme që kafeja vietnameze do të lidhej, në radhë të parë, me ato vise.

Një "Phantom" i arratisur fluturon në Mal të Thatë. E po, mjaft, mendoi.

- Ka një gjë që nuk shkon, - tha me zë.

Nuk do t'i vinte çudi që hetuesi të kishte ikur ndërkaq. Por ai ishte aty.

- Çfarë thatë?

- Thashë se ka një enigmë aty. Asgjë në botë s'më bind për të kundërtën.

Tjetri mori frymë thellë.

- Nuk e besoj.

- Ju vetë e thatë, kohë më parë, në Komitet të Partisë.

- E di. Por pastaj, pas hetimit...

Rudiani e kishte vështirë të dëgjonte.

- Padashur, kam shkaktuar fatkeqësi, - tha me zë të lodhur.

- Më mirë të mos e mendoni ashtu. Asgjë e mirë nuk del nga zhbirimet e tepërta.

- Aha, ju kuptoj. Dy vjet më parë, në Vietnam, kishim strehim në trajtë pusi të vogël te koka e shtratit, në rast bombardimi natën. Mund të kërceje brenda, siç ishe, gjysmë i përgjumur, por shoqëruesi, seriozisht, ose për të më ngacmuar, më tha: kujdes, në strehimth mund të ketë ndonjë kobër.

Hetuesi kafshoi buzën e poshtme.

- Më vjen keq që e morët ashtu, - tha. - As që bëhet fjalë për kërcënim. Edhe të dua, s'mundem.

- Ju kuptoj. Ta lëmë më mirë këtë bisedë.

Ai ndjeu prapë lodhjen topitëse. Emri i Kaligulës, i zhveshur nga gjithçka, zuri vend një grimë kohe mu midis trurit.

- Ndoshta bëra gabim që ju telefonova, - tha, me zë fare të ulët. - Kisha nevojë të flisja me dikë. Dhe ju ishit i vetmi.

- Ju kuptoj.

- Siç mund ta dini, në këtë histori humba, veç të tjerash, të vetmin njeri me të cilin mund të flisja.

- Më falni, s'desha të përzihem, por, nëse e

keni për... vajzën... desha të them, për mikeshën tuaj të tanishme...

- Pikërisht, - tha Rudiani. - Nuk di ç'ka ndodhur.

Sytë e tyre u kryqëzuan mundimshëm.

- Thjesht kam humbur lidhjet. Zakonisht, ishte ajo që më gjente me anë të telefonit.

- Aha.

- E kuptoni që s'mund të vete e të vërshëllej, si garipat, te dritaret e apartamentit të tezes së saj, ku banon përkohësisht, para fillimit të shkollës?

- Natyrisht.

Përpara se të hapte gojën përsëri, arriti t'i thoshte vetes: horr!

Horr horrit, mendoi. Ja përse e paskësh kërkuar atë takim. E kishte fshehur sa e kishte fshehur me gjithfarë dredhish, bombardimesh në Vietnam, kobrash, kafesh surrogato, fjalimesh kilometrike Fidel Kastrosh, e, në të vërtetë, puna paskësh qenë te gjinjtë e Migenës.

Vazhdo të shkrofëtish, kryehorr i teatrit, madje i krejt qendrës së Tiranës, bashkë me ministritë, kullën veneciane, xhaminë dhe shtatoren e Gjergj Kastriotit, që s'kishte ku ikte pas atij turpi. T'i kërkonte hetuesisë t'i gjente të dashurën, ja ç'paskësh qenë e gjitha.

E pabesueshme, mendoi pas pak. Jo vetëm kishte pasur pafytyrësinë ta mendonte, por tani guxonte t'ia thoshte. Është një dreq telefoni, një i

vetëm në krejt ndërtesën disakatëshe dhe ju e merrni me mend ç'bëhet me të. Grindje, thashetheme, thirrje në spital, receta ëmbëlsirash. Tjetri e dëgjonte gjithë mendueshëm. Në qoftë se nuk ia merrte për keq, ishte i gatshëm ta ndihmonte. Ishte kaq e thjeshtë për të. I dërgonte nja dy çuna nga ata të vetët, ata dinin si ta gjenin vajzën. Ashtu siç dinin t'ia mbushnin mendjen. Do të shihte se si ajo do ta kërkonte vetë. Sa për rrezikun e thashethemeve, s'kishte pse të bëhej merak. Çunat ishin mësuar të mos e hapnin gojën. Do të kujtonin se po të dërgonim një bashkëpunëtoren tonë, merrej me mend përse. Pra, gjithçka do të kryhej siç ishte shestuar në trurin e tij, qysh në dyshimin e parë, mendoi Rudiani. Modele të vjetra, të braktisura, të teatrit. E shumta, çunat mund t'ju kenë pak zili, vazhdonte hetuesi, por kjo s'prish punë. Ju jeni mësuar me të.

Ishin pak a shumë fjalët e tyre të fundit, para se të ndaheshin. Pak kohë më pas, tek ecte si i dehur përbri Bankës Kombëtare, mendimi se enigma për të cilën ai dyshonte e kapërcente hetuesin, madje vetë shtetin, i shkreptiu prapë si një zbulim.

8

AKTI I DYTË. Breg kënete. Në të, dy hapa larg ujit, trupi pa jetë i një partizani. Nga e djathta, në paraskenë, një tryezë zyre. Dy njerëz, ulur në ndenjëse, me dosje përpara. Një i tretë, përballë, me ç'duket, merret në pyetje prej tyre.

Rudian Stefa i trazoi fletët e daktilografuara me nervozizëm. Kishte pasur bindjen se e keqja niste nga gjysma e dytë e aktit, fill pas shfaqjes së fantazmës, por tani dyshonte se, qysh në krye, akti dukej i kritikueshëm.

Pas pëshpërimave të reja, që kishin dalë prej Këshillit Artistik, kishte dy ditë që po e rishqyrto-

nte ai vetë aktin e dytë, për të gjetur se ku do të përqendroheshin këndej e tutje kritikat. Përpiqej të përfytyronte jo vetëm fjalët e tyre, por edhe shprehjen e fytyrave që i shoqëronte ato. Herë-herë përfytyrimi i ndalte në fytyrën e bukur të aktores së vetme që merrte pjesë në këshill. Pikëllimi i saj, për të cilin ai ishte në dijeni po aq saktësisht sa për të tjerat, ishte ngushëllimi i vetëm në atë mërzi.

Si vallë do t'i bëhej e qartë spektatorit se në skenë ishin pamje të dy kohëve: njëra, viti 1943, me trupin e partizanit të vrarë te buza e kënetës, tjetra, pesë vjet më pas, kur një Komision partie po shqyrtonte vrasjet prapa krahëve? Ai e pranonte vërejtjen. Madje, bashkë me regjisorin do të përpiqeshin të gjenin një mjet sa më të rrokshëm: një tabelë, për shembull, ku të shkruhej, e zezë mbi të bardhë, "Shkurt 1948. Komisioni për hetimin e krimeve të Koçi Xoxes, kryer me shtysën e jugosllavëve". E në qoftë se kjo quhej tepër e ftohtë, si të thuash tepër epike, alla Breht, mund të shtohej një tjetër tabelë, me një citim nga shefi i madh: "Partia kërkon të vërtetën për këto vrasje".

Ah, sikur të ishte vetëm kaq. Rudiani psherëtiu. Sytë e aktores, që trishtimi i shtuar iu jepte një bukuri të ylltë, siç kishte thënë dikush, vazhdonin të ishin një ngushëllim i pamjaftueshëm.

Fillimin e tekstit e lexoi me zë, për ta përfytyruar më mirë përshtypjen që mund të bënte:

ANËTARI 1 I KOMISIONIT: *(I drejtohet të akuzuarit.)* I pandehur, fajësohesh për vrasjen e partizanit Robert K. në tetor të vitit 1943, në vendin e quajtur Fushë e Qyqes. Shpjegohu.

I PANDEHURI: Nuk ishte vrasje. As unë s'isha vrasës. Ishte vendim i gjyqit partizan dhe unë isha përmbarues i tij.

ANËTARI 2 I KOMISIONIT: Arsyeja e dënimit?

I PANDEHURI: *(I pasigurt.)* Trille, mendjemadhësi, tallje me shokët...

ANËTARËT E KOMISIONIT *(Pothuajse në një gojë.)* Pak i habitshëm ky motiv.

Dialogët më pas vinin të rrjedhshëm. I pazakonshëm si faj? Në atë kohë shihej ndryshe. Veç kësaj, ai nuk vinte mend. Vazhdonte të tallej. Vazhdonte të tallej edhe pas dënimit? Po. Tingëllon e pabesueshme. Një njeri dënohet me vdekje dhe vazhdon të tallet. Me kë, me vdekjen? Me shokët e vet. Aha, me shokët e vet. Po ç'ishte ky gjyq, që nuk e trembte? A s'e dinte ai që ishte i dënuar prej tij? Natyrisht, e dinte. Dhe vazhdonte të tallej? Po ku, si, kush e dinte se ai tallej? A s'ishte në birucë, në pranga? Jo. Këto ishin mënyra e mjete borgjeze: biruca, pranga. Ta zëmë se është ashtu. Le të themi në ndonjë qilar bagëtie, lidhur me litar. Jo. Domethënë, ishte i lirë. Po. Ndaj edhe kishte mundësi të

tallej? Pikërisht. Domethënë, dënimi nuk ishte dicka teorike, ta zëmë morale, shpirtërore, por dënim i vërtetë, me vdekje. Sigurisht që ashtu ishte. Dhe atëherë u vendos të vritej? Pikërisht. Në fillim rrihin dy partizanë të tjerë që do ta mbytnin, por ata s'munden. Pse, ç'i pengonte? Sepse ai vazhdonte si më parë. Domethënë, nuk e vrisnin dot për shkak se tallej? Me sa dukej. Domethënë, ai mund të vritej kur të kuptonte se duhej të vritej? Thënë ndryshe, të pushonte së talluri, për t'i hapur rrugë vrasjes së tij? *(Heshtje e të pandehurit.)*

Për Rudianin vetë, e gjithë skena do të ishte e pabesueshme, sikur të mos e kishte gjetur në njërën nga dosjet e Komisionit.

Ndoshta anëtarët e Këshillit Artistik nuk ishin ndalur shumë tek ana groteske e skenës, ngaqë pikërisht në atë çast shfaqej për herë të parë Fantazma.

E kishte pritur që Fantazma të krijonte panik te disa. Ç'është kjo fantazmë këtu? "Hamletin" po vënë në skenë apo një dramë të realizmit socialist? Të tjerët ishin përpjekur ta mbronin, në fund të fundit, as Shekspiri nuk e kishte krijuar vetë. Madje, as Seneka. Nga populli e kishin marrë të gjithë.

Mbrojtja i ishte dukur e mirë, megjithatë, gjithë ato ditë mendja nuk i ishte shqitur andej,

gjersa i qe dukur se e kishte gjetur zgjidhjen. Kishte ndodhur pak para mesnate, tek bëhej gati të shtrihej, kur truri i qe përshkënditur befas prej saj. Ishte diçka aq zotëruese, përbuzëse për gjithçka tjetër, saqë iu duk se gjithë tregimet e atyre ditëve, thirrja në Komitetin e Partisë, zbrazëtia e mëngjeseve, kalvari vietnamezo-kuban nëpër kafenetë e Tiranës, së fundi, vetë Migena me lotët e saj ishin zbehur papritur.

Do t'i bënte një ndryshim asaj që mijëra vjet dramaturgët nuk kishin guxuar ta riparonin: fantazmës. Jo ndryshim të jashtëm, shfaqje gjysmë e mjegullt, gjysmë e njëmendtë, paraqitje me smoking a me maskë antigaz, por riparim në thelb. Fantazma e tij do të ishte e dymundshme, nëse mund të përdorej një fjalë e tillë. Një qenie a një makinë jo vetëm me dy ndërgjegje ose programime, por me dy mundësi dhënieje e marrjeje me të tjerët. Në këtë mënyrë, skena kur vrasësi merrej në pyetje prej Komisionit dhe trupi i partizanit të vrarë ngrihej nga bregu i kënetës për t'u kthyer në fantazmë, dialogët që fantazma ka me Komisionin nuk dëgjohen prej vrasësit, ashtu sikurse fjalët që ajo këmben me këtë të fundit nuk ndihen prej Komisionit.

E dynatyrshme, siç ishte, fantazma, ndonëse ndodhej në një realitet, në të vërtetë vepronte në dy zona. Ato s'përkiteshin në asnjë rast me njëra-

tjetrën. Ndaj, për ta bërë më të kapshme këtë, në skenë ajo do të ngjyrohej me blu, kur jepte e merrte me vrasësin, dhe me ngjyrë tjetër, vjollcë ose të bardhë, kur fliste me Komisionin.

Pjesa e dorëshkrimit ku shfaqej fantazma ishte mbushur, ndërkaq, me shënime. Veç fillimi do të mbetej siç kishte qenë: "Trupi i partizanit ngrihet ngadalë nga vendi ku ka rënë dhe afrohet për të dëshmuar".

Rudiani po mendonte motërzimin e ri.

Fantazma, e ndriçuar në vjollcë ose në të bardhë, afrohet.

ANËTARI 1 I KOMISIONIT. Robert K., ti u vrave me plumb pas koke, më 29 shtator të vitit 1943, në vendin e quajtur Fushë e Qyqes, në bregun e një kënete pa emër. Cili ishte shkaku i dënimit prej gjyqit partizan?

FANTAZMA: Asnjë gjyq partizan s'më ka dënuar. Më ka vrarë me plumb pas koke njeriu që ndodhet përpara jush.

VRASËSI rri i palëvizur. Kuptohet që nuk dëgjon asgjë nga ato që thuhen. Sheh vetëm kokat e dy anëtarëve që kthehen nga hapësira e zbrazët, ku, për sytë e tij, nuk ka asgjë.

ANËTARI 2 I KOMISIONIT: Ai thotë se ti u dënove me vdekje dhe ai zbatoi vendimin e gjyqit partizan. Ai thotë se ti u dënove për tallje ndaj shokëve. Madje, edhe pas dënimit, ti vazhdoje të talleshe.

FANTAZMA: S'kisha asnjë dijeni për dënimin. Vdekja ishte në kokën e tyre, ndaj unë s'e dija. Nuk tallesha me askënd. Atyre iu dukej ashtu.

Ngjyrimi i Fantazmës ndryshon në blu.

Ashtu siç ishte e padukshme për vrasësin e hamendësuar, kur fliste me Komisionin, ashtu tani ishte e padukshme për Komisionin, tek flet me vrasësin.

FANTAZMA: Ç'është ajo përrallë për gjyqin partizan? Ti e di mirë se asnjë gjyq partizan s'ka pasur.

VRASËSI: Ka pasur një vendim që ti të vdisje.

FANTAZMA: Përse? Prej kujt? Ç'faj kisha bërë?

VRASËSI: S'ka nevojë ta dish.

FANTAZMA: Gjyq do të thotë që, më e pakta, i dënuari të dijë pse dënohet.

VRASËSI: Ç'rëndësi ka? Ata që e dinin ngjarjen kanë vdekur. Veç unë jam gjallë. Ty s'të dëgjon njeri.

FANTAZMA: S'dihet.

VRASËSI: O, shumë e vret lart. Si gjithmonë.

FANTAZMA: Së paku, ta di. Isha nëntëmbëdhjetë vjeç. Përse duhej të vdisja?

VRASËSI: Më mirë të mos e dish.

Fantazma tërhiqet drejt bregut të kënetës, i afrohet trupit të partizanit, përkulet për t'u bërë njësh me të.

ANËTARI 1 I KOMISIONIT: *(I drejtohet Vrasësit.)* Pastaj? Ç'ndodhi pastaj?

VRASËSI: Pastaj u nisëm të dy, unë dhe i dënuari drejt qytetit.

ANËTARI 1: Përse kjo nisje?

VRASËSI: Për të kryer dënimin.

ANËTARI 1: Pse jo në një rrah aty pranë, te një rrëzomë a ndonjë shkurre. Zakonisht ashtu bëhen pushkatimet.

VRASËSI: Nuk e di. Ashtu u vendos.

ANËTARI 2: I dënuari ishte i lidhur?

VRASËSI: Jo. Shokët kishin besim tek unë.

ANËTARI 1: Ku ishte vendosur të vritej? Me fjalë të tjera, kush do ta zgjidhte vendin, ti apo ai?

VRASËSI: Unë.

ANËTARI 2: Pastaj? Ç'ndodhi pastaj? Vazhdo.

VRASËSI: Rrugës m'u zgjua keqardhja për të. Pavarësisht nga fajet e tij, kishim qenë shokë lufte. Desha t'i them: ik, je i lirë. Por ai, pikërisht në atë çast, më drejtoi armën.

ANËTARI 2: Si? Paskësh qenë i armatosur? S'mjaftonte i palidhur, por kishte edhe armë?

VRASËSI: Ishin zakone të kohës. Arma s'i hiqej askujt. Të vdisnim me armë në dorë, kështu thuhej.

ANËTARI 1: E çuditshme... E pastaj? Vazhdo.

VRASËSI: Më vuri përpara. Gjer te bregu i kënetës. Po binte mbrëmja. U dukën dritat e qytetit, por shumë larg.

ANËTARI 2: Pastaj?

VRASËSI: Ai u hutua pas tyre. Dhe unë përfitova: e vrava.

ANËTARI 1: Vrasje për vetëmbrojtje, kështu ke thënë edhe më parë.

VRASËSI: Po.

ANËTARI 2: Vrasje për vetëmbrojtje. Pas shpine...

Te bregu i kënetës, Fantazma del nga trupi i partizanit, si nga streha e vet. Pastaj ngrihet dhe afrohet ashtu si më parë. Është e ngjyruar në vjollcë.

ANËTARI 2: Kur e more vesh se ishe i dënuar?

FANTAZMA: Askurrë.

ANËTARI 1: Sidoqoftë, ka gjasë që diçka ke ndier. Një frymë armiqësore. Njëfarë mërie.

FANTAZMA: Është e vërtetë. Herë pas here krijohej një e tillë. Por ishte me ditë.

ANËTARI 2: Kishit acarime, mendime të kundërta?

FANTAZMA: Po. Unë për ta isha mendjemadh, trillan, shkurt, djalë qyteti. Kishim mendime të ndryshme, për shembull, për dashurinë. Ata ishin kundër saj. Së paku, gjer në çlirim, kështu thoshin.

ANËTARI 1: Pastaj? Si ndodhi që u nisët drejt qytetit të dy?

FANTAZMA: Kështu u vendos. U fol për një mision që do ta merrnim vesh më pas.

ANËTARI 1: Kush dha urdhrin për nisje?

FANTAZMA: Zëvendëskomisari.

ANËTARI 2: Aha... Ju dha ndonjë porosi në çastin e fundit?

FANTAZMA: Me sa më kujtohet, diçka tha, por pjysmë me shaka, për pajtimin. Domethënë, që ky mision do të na afronte.

ANËTARI 2: Aha...

ANËTARI 1: A folët rrugës. A u afruat, siç ju këshilloi zëvendëskomisari, apo u acaruat më keq?

FANTAZMA: As njëra, as tjetra. Shumicën e rrugës e bëmë në heshtje.

ANËTARI 2: Pastaj?

FANTAZMA: *(Bën me krye nga bregu i kënetës.)* Pastaj mbërritëm te ky vend. Po binte muzgu. Larg dukeshin dritat e qytetit. Kisha kohë pa i parë. Ngela në vend si i ngrirë. Më zgjuan një mall tepër... tepër të padurueshëm... Atij, me sa duket, i shkaktuan të kundërtën. Tek rrija ashtu, më qëlloi pas koke me revole.

Tryeza e Komisionit. Anëtarët i kërkojnë Vrasë-sit të dalë jashtë. Fantazma gjithashtu tërhiqet te bregu i kënetës.

ANËTARI 1: *(Duke shfletuar dosjen.)* Asgjë e re. Është hera e tretë që dosja e tij shqyrtohet dhe mund të themi se jemi në pikën zero.

ANËTARI 2: Më parë, dihet, sa herë që hapej kjo

çështje, mbyllej në çast me urdhër. Tani urdhri është i prerë, përderisa lidhet me jugosllavët, s'ka kthim pas. Është porosi e Stalinit.

ANËTARI 1: S'më besohet. Vrasësi ende ndihet i fortë. Ka ende përkrahje, mbrojtje.

ANËTARI 2: A thua?

ANËTARI 1: Në dosje gjeta letrën e tij dërguar dy vjet më parë Komitetit Qendror. Partia më ka flakur jashtë radhëve të saj, por unë e mbroj atë njëlloj si më parë.

ANËTARI 2: E di. Për shkak të asaj letre, një dramaturg i ri, një naiv i pandreqshëm, shkroi një dramë, të titulluar "Qeni i Partisë". E kush u dënua, thua ti? Qeni? Kurrsesi. U dënua tjetri, dramaturgu. Tetëmbëdhjetë vjet burg.

ANËTARI 1: E mora me mend.

E thërrasin përsëri Vrasësin.

ANËTARI 1: Po të pyes për herë të fundit...

Shfaqet përsëri Fantazma, motërzimi blu.

FANTAZMA: Ke shpresë të shpëtosh edhe këtë herë. Do të rregulloheni, me sa duket, midis jush: jemi tanët, s'prishemi në llogari.

VRASËSI: Natyrisht.

FANTAZMA: Bëni ç'të doni, puna juaj. Veç desha të di, po të pyes për herë të fundit: përse më vrave?

VRASËSI: Ta thashë një herë: më mirë të mos e dish.

FANTAZMA: Mos ta dëgjoj më atë fjalë...

VRASËSI: Më kërcënon? Sa kam parë unë si ti... Mblidhe mendjen: ti je asgjë. Nga asgjëja nuk vjen veç asgjë. Ose vjen prapë asgjëja, e kështu pa fund.

FANTAZMA: Përgjigjju pyetjes sime. Ta kërkoj si... ta kërkoj si... s'jam më njeri që të përdor shprehjen ta kërkoj si njeri. Ta kërkoj si frymë që jam, si shpirt.

VRASËSI: Kot e ke. E di që vuan, s'të tret dheu, siç thonë, ndaj del prej tij herë me një ngjyrë, herë me një tjetër, por kot e ke. Asgjë s'do të arrish. Veç pas çdo here do të vuash më fort.

FANTAZMA: S'dihet. Një herë do të më dëgjojnë.

VRASËSI: Ha, ha... Që ta mbledhësh mendjen përgjithmonë, ja ku po ta them: edhe në u dënofsha ndonjë ditë, dhe në u vërtetoftë se të vrava pas shpine, e vetmja gjë që s'do të merret vesh kurrë, është pikërisht ajo që kërkon ti: shkaku.

FANTAZMA: Një ditë do të dalë.

VRASËSI: Kurrë. Njerëzimi, si macja, e mbulon vetë të vërtetën. Librat, doktrinat, dokrrat pa fund, majtizmi si sëmundje foshnjore, djathtizmi i pleqërisë, he, he, he, pikërisht ato e mbulojnë të vërtetën.

FANTAZMA: Jo.

Një zigzag i frikshëm e përshkon blunë e saj.

VRASËSI: Ç'pësove?

FANTAZMA: Më qëllove kur pe dritat e qytetit. Pak

më parë, e pate një lëkundje, por, sa pe ato, u tërbove.

VRASËSI: *(Me vete, i turbulluar.)* Ku e di ti?

FANTAZMA: Kemi dhe ne ca venome. Ato që na jep vdekja. *(Prapë zigzag, më i frikshëm se më parë.)* Ato drita të kthyen tërbimin e vjetër. Atë që e ndjeva qysh ditën e parë kur mbërrita në njësit. Qysh në fjalët e para: ej, gjimnazist, pa të shohim ç'do të na dalësh.

VRASËSI: Ah, pa shiko. Ky na qenkësh zbulimi i madh.

FANTAZMA: *(Zigzag i tretë.)* Jo. Është më i thellë. Asnjë vajzë s'të hodhi kurrë një vështrim të ëmbël. Ndaj ishit të gjithë, ti dhe klani yt, kundër dashurisë.

VRASËSI: Kishim dalë në mal për luftë, jo për dashuriçka.

FANTAZMA: Nuk e donit dashurinë, se nuk ju donte ajo. Dhe fajtor më bënit mua. Kanë kaluar kaq vjet, lufta prej kohësh ka mbaruar, e ty prapë asnjë femër s'të ka ledhatuar.

VRASËSI: Mbylle gojën, kufomë!

FANTAZMA: Mund të bësh karrierë përsëri. Të të shpallin hero apo disident, por prapë asnjë grua s'do të dojë të afrojë qafën e saj tek e jotja. Dhe ti prapë fajtor do të më bësh mua.

VRASËSI: Errësirë, kthehu nga ke dalë!

FANTAZMA: Ky është shkaku. Ai që s'e zbulojnë dot as Marksi, as Bakunini e Plutarku, as Adam

Smithi a Berdajevi. Thelbi i zi, ashtu siç emrin e ka në shqip: smira e zezë.

VRASËSI: Dokrra, fjalë boshe, ashtu si zbrazëtia jote. Unë jam i fituari: në fund të fundit, ta hëngra lokën.

FANTAZMA: *(Hesht.)*

Pastaj kryeulur, duke pranuar humbjen, bën lëvizjen rituale të tërheqjes, për t'u futur prapë në trajtën e trupit pa jetë te bregu i kënetës.

Kishte kohë që vështrimin e mbante mbi fletët e shkruara, gati-gati i habitur, sikur të mos ishin të tij. Nga lodhja, nuk i shquante mirë shkronjat, vetëm vijat e zeza mbi copat që duhej të hiqeshin, dalloheshin ende qartë. Shkronja "Z" që jepte zigzagun, i ngjante shenjës së rrymës elektrike në tabelat "ruhuni nga rreziku!".

Sytë nuk i shqiteshin prej saj. Zigzagu, përpara se të lidhej me Fantazmën, ishte i tij, por me tjetër kuptim. Në vend që të tregonte tejçimin, shpallte të kundërtën: ndërprerjen.

Edhe më parë, kur e kishte menduar skenën, e kishte ndier se aty do të pengohej. Kishte shpresuar se, ashtu si herët e tjera, me afrimin drejt saj, nyja do të zgjidhej vetvetishëm, por s'kishte ndodhur ashtu. Mjegulla penguese, më e rreptë se çdo perde, zbardhte prore.

Kishte mbetur orë të tëra përpara shestimit të skenës. Shënimet, frazat, fjalët, vizatimet, shenjat, që veç ai i merrte vesh, sa vente ndërlikoheshin, por përfytyrimi i tij nuk çante dot më tej.

Atje ishte zgripi. Mrekullia ose theqafja. Ç'mjete i duheshin vallë për të kapërcyer greminën? Ç'vegla, helika apo flatra?

Nganjëherë, sidomos natën në gjumë, kur gjithçka zbutej e shtrajtohej, i dukej se mund ta kapte të pamundurën. Ishte fare pranë saj, nuk i duhej veçse një grimë për ta rrokur, por pikërisht aty, te shenja ndaluese, mendimi, si të ishte gips, ngrinte. I ngecur midis tij, nën panikun se duhej të paguante taksën për orvatjen, mezi arrinte të shqitej, veç prej zgjimit.

Kështu i kishte ndodhur me fundin e skenës së Fantazmës. Shenja e zigzagut kishte paralajmëruar një mundësi. Si nëpër gjumë, e kishte vënë në tekst, me ngut, vetëm me shkronjën Z, ashtu si në tabelat rrugore, përpara kthesave të rrezikshme. Por ndryshe prej dy ngjyrave të Fantazmës, te zigzagu pengesa kishte qenë më e pamëshirshme, një lëndë e ftohtë, e ardhur ndoshta nga botë të tjera, e huaj ndaj çdo mirëkuptimi njerëzor.

Nuk qe e mundur, shpjegonte me zë të ulët përpara dikujt, që as vetë s'e dinte ç'ishte: grua, prift a ndërgjegjja e një turme.

Si të mos mjaftonte shteti, ishte një mjegull aq e dendur kudo. Nuk dihej ku duhej marrë leja,

nese për çdo gjetje a risi në art, leja ishte e pashmang-shme.

Mendja bënte ç'bënte kthehej te mbretëria paralele e gjumit. Helikat e makinave që do të prodhonin gjumë sipër Teheranit, për të liruar pengjet, jo në kohën e Kserskit, por më 1979, nuk ishte e vështirë të përfytyroheshin. Helikopterët me shenjën USA mbi flatra s'çanin që s'çanin dot mes stuhisë së rërës. Pilotët gulçonin: s'është e mundur. Misioni i shpëtimit po dështonte. Natyrisht, ashtu do të ndodhte, murmuritnin kolonelët që kishin qenë kundër. Si mund të nxirrej ideja e një operacioni ushtarak të shekullit njëzet nga një mit i vjetër?

Aq më tepër kur ishte fjala për rrafshultat e Shqipërisë Qendrore. Vënia në gjumë e hekurudhave, arave me pambuk, fermave, degëve të brendshme, telave me gjemba, rojave me qen. Më të famshmin e qenve, Cerberin e portës së ferrit, veç një njeri kishte mundur ta vinte në gjumë.

Gjithë ato ditë historia e Orfeut bënte ç'bënte i vetonte ndër mend. Do të besonte se miti i vjetër, gjatë përplasjes së tij me planetin, e kishte pahitur gjithçka me pluhurnajën e vet rrëzëlluese.

Arkat metalike, brenda të cilave ishte ndryrë gjumi, gërvishteshin me njëra-tjetrën gjatë lëkundjeve të helikopterit sipër shkretëtirës iraniane. Askush nuk e dinte trajtën e lëndës gjumëndjellëse:

pluhur, kokrriza të ngrira, të ngjashme me breshrin, apo thjesht predha.

Veç këngëtimit, gojëdhëna nuk jepte ndonjë mjet tjetër, që do ta ndihte Orfeun për vënien nën narkozë të qenit të tmerrshëm të skëterrës. Aq më pak dihej e fshehta e veprimit të gjumit mbi kryeqytetin e madh plot me ajatollahë dhe xhami. Merrej me mend se stërvitja për përgjumjen e Teheranit kishte qenë e gjatë. Orfeu, gjithashtu, ishte përgatitur në fshehtësi të plotë. Përveç një ndryshimi që i kishte bërë lyrës, asgjë tjetër s'ishte marrë vesh. Ndryshimi kishte të bënte me numrin e telave: nga shtatë i kishte çuar në nëntë. Në krye ishte marrë si diçka e thjeshtë, pastaj pështëritej se kishte gjasë të quhej më e madhja risi e shekujve të fundit.

Rudian Stefës, siç i ndodhte shpesh kur ngjarjet e përditshme i çonte në sfera të epërme, përfytyronte hapjen e pështërimës në Olymp. Muzikanti ishte tepër i famshëm, kështu që nuk përjashtohej që lajmi për shpikjen e tij të fundit të zinte një vend në kronikën olimpiane. Orfeun e duam të gjithë, flitej se kishte thënë Zeusi. Megjithatë, s'mund t'i lejojmë gjëra që s'ia lejojmë askujt. Aq më tepër që nuk e ka bërë të qartë përse i duhen ata dy tela të tepërt. Unë vetë mbase jam i shijes së vjetër, por mendoj se të gjithëve na është mësuar veshi me lyrën e moçme shtatëtelshe.

Nga e majta e tij, Prometeu, nga i cili nuk pritej veçse miratimi i çdo gjëje rebeluese, rrinte shpër-

fillës. Ishte Apolloni, për çudi, zakonisht i matur, që i kishte dalë në mbrojtje artistit. Madje, me aq zell, saqë jo vetëm ishte për miratimin e risisë, por kishte shkuar më tej, duke kërkuar që numri i muzave të shtohej gjithashtu nga shtatë në nëntë, për t'iu përshtatur asaj.

Debati, që edhe pa këtë kishte qenë i ashpër, u acarua më fort. Trille artistësh, thoshin kundra-orfeianët. Sot duan dy tela shtojcë, nesër kushedi ç'mufka do të kërkojnë. Së paku, të shpjegoheshin, ndërhynte hyu i luftës. Te ne, kur shqyrtohen modelet e reja të armëve, gjërat janë të qarta. E do heshtën dy pëllëmbë a dymbëdhjetë pëllëmbë më të gjatë, se kështu ia bën gropën më mirë kundërshtarit? Okej. Ndryshe, s'kemi kohë për sofizma.

Britmat pro e kundër, lërini artistët në punë të tyre, i lëmë, i lëmë, por pastaj na ndodh hataja, si shekullin që shkoi, zotëruan një copë herë, gjersa Zeusi, i lëkundur siç qe atë ditë, e shtyu vendimin. Zeusi dinte, me sa dukej, diçka, që të tjerët ende nuk e dinin.

Si përherë, tha me vete Rudian Stefa. Çdo tiran dinte përherë diçka më tepër.

Sytë i shkuan në kalendarin e varur në mur. Kishin kaluar tri ditë, sot e katërta, që nga takimi me hetuesin në "Kafe Flora" dhe Migena ende s'ishte bërë e gjallë.

Tri ditë, sot e katërta, përsëriti me vete, pa ndier, për habinë e tij, ndonjë padurim.

Një ditë më pas, ishte pasdite vonë, kur më në fund telefonoi. Zëri ishte po ai, i mëparshmi, i ulët, rrethuar me frymë. Unë jam. Ai tha "po", ndërsa donte të thoshte tjetër gjë, por ajo që duhej të thoshte, si një vrundull, u vërtit në trurin e tij, për të përfunduar në një lëmsh të vogël, të ngrirë, që s'ishte tjetër veçse e njëjta "po". Ai e tha prapë atë dhe vajza, pas një heshtjeje të shkurtër, shqiptoi fjalët: desha të vij, a mundem?

Në gjithë qenien e tij ra befas një paqe shurdhe. Natyrisht, mendoi me ngut, i sigurt se mendimi, më shpejt se fjala, do ta arrinte vajzën. Natyrisht, tha me zë. Pastaj, përpara se t'i thoshte nisu qysh

tani, arriti të mendonte se njëfarë tmerri kishte pritur prej saj, përderisa aq e shpejtë kishte qenë paqja.

E përfytyroi tek vinte, mbi takat e lehta dhe fjalët, shpirti im, ato që pak më parë i kishin humbur, u çliruan më në fund.

E priti, ashtu si herët e tjera, duke ecur poshtë e lart në mesore. Dhe si çdo herë i zbuloheshin, befas, po ato zhurma, që në asnjë rast s'i dallonte: ujë që rridhte nëpër tubat e ndërtesës, dyert që kërcisnin pa shkak, gërvima dhe zëra njerëzish, por tepër të largët.

Trokitja e hapave të saj, ajo që shpesh shëmbëllehej gabueshëm, u ndie më në fund.

Pa thënë asgjë, u përqafuan. Pastaj u shtrënguan më fort dhe një grimë kohe më pas, kur e panë se nuk shtrëngoheshin dot më shumë ajo i pëshpëriti te veshi: më fal.

Mollëzat i kishte të lagura nga lotët, por e qara e saj ishte e ndryshme nga e mëparshmja. Gjysmë të përqafuar kaluan në studion e tij, pastaj përbri bibliotekës, ku ndriçimi i fundit i mëngjesit binte herë mbi karficën e flokëve të saj e herë mbi titujt e librave. Fitzxherald. Toponomastika. Askush nuk i kishte lëvizur qysh nga takimi i fundit dhe kërcënimet dhe qyqet ishin të gjitha aty: Gryka e Keqe, Ara e Zekës, Gropa e Kusarëve, Tri Kryqet, tyrbja më tej dhe britmat e nuses së çmendur të

shkrimtarit, në fundaja shungullimash të rrungajave zvicerane, përbri klinikave plot luks.

Pjerrtazi, sytë e saj vështronin raftet, si të kërkonin vendin e katastrofës. Tha prapë, më fal, dhe, pa pritur pyetjen e tij se përse kërkonte falje, vazhdoi të shpjegonte se kurrsesi nuk mundte t'i thoshte se "ajo" ishte e internuar dhe se javë të tëra i dilte gjumi, pa e gjetur dot ç'të bënte, sidomos kur çështja e librit me nënshkrim u ndërlikua aq fort.

E folura e saj sa vente bëhej e paqartë dhe atij i dukej se ndoshta ishte më mirë ashtu. Nëpër mjegull, ndoshta, do të merreshin vesh më mirë. Të kam sjellë ngatërresa shpirt? i tha mes dy përkëdheljeve, ndërsa ai i përgjigjej me fjalë që duhej të ishin të kota, përderisa edhe vetë i harronte në çast. Ishte mësuar me to, domethënë me ngatërresat, kurse mendjen e kishte pasur tek ajo. Donte ta pyeste se a e kishin thirrur edhe atë në hetuesi, por pyetja iu duk e parakohshme. As thirrjen e tij në Komitet të Partisë, dhe aq më tepër takimin me hetuesin në "Kafe Flora", s'kishte pse t'ia tregonte. Ashtu siç nuk kishte dëshirë të dinte se si e kishin gjetur dy çunat e hetuesisë, për ta dërguar tek ai. Ishte i sigurt se në pasdite vonë, duke pirë birrë, ishin mahitur me njëri-tjetrin, ç'thëllëzë i paskëshin dërguar shkrimtarit, të cilit as që i shkonte ndër mend se në shtrat, ndërsa do

të bënte qejf me të, ishte thëllëza që po e fuste në thes.

Përfytyrimi i së qeshurës së tyre i dha nervozizmin e nevojshëm për të qenë më pak i përkorë. Megjithatë, pyetjen se a e kishin thirrur diku, ta zëmë në hetuesi, për t'i kërkuar shpjegime, e bëri kujdesshëm.

Ajo u përgjigj e qetë, se e kishin pyetur një herë, por nuk e dinte se nga ç'zyrë. Kishin ardhur në shtëpi dhe pyetjet për atë, domethënë librin, ia kishin bërë në sy të të atit. Dhe kjo ishte hera e parë dhe e fundit.

Atij i shpëtoi një "aha". Kishte qenë pak a shumë si puna e tij, mendoi. Marrje në pyetje e kujdesshme, siç bëhej me njerëzit e favorizuar.

Ajo e përkëdheli te qafa dhe i vuri kryet në gjoks.

- Nuk të kam tradhtuar, - i tha fare ultas.

Rudiani lëvizi supet, si të thoshte se ç'tradhti mund t'i bënte? Por aty për aty, në tru, me një vrap të marrë, përbri Toponomastikës, Pusit të Kusarit, arave të Mark Markut, Pritës së Keqe dhe kurthit të Haidegerit u renditën "Doktor Zhivago" dhe "Zero dhe pafundësi" e Kostlerit.

Buzëqeshi hidhtas. Siç ia kishte shpjeguar hetuesi, as ato s'kishin ç'i bënin. Tradhtitë e mëdha s'kishin nevojë për të tillat, ngaqë ato shpikeshin.

Gati me pështpërimë, ajo i shpjegoi se edhe për librat e kishin pyetur, por fare pak. E vetmja gjë që

donin të dinin ishte nëse qysh më parë kishte pasur dijeni për Lindën dhe vendin ku ajo ndodhej, apo kishte qenë ajo, Migena, që ishte bërë shkas për gjithçka.

Ai e dëgjonte hutueshëm, ngaqë mendjen e kishte te tjetër gjë. Mori frymë thellë dhe mendimi për t'ia parë sytë në kohën që do t'i bënte pyetjen tjetër, iu ndërrua aty për aty në të kundërtën. Ashtu, ndërsa ia mbante kryet në atë mënyrë që të mos shiheshin, lëndimthi, me zë fare të ulët, ia tha më në fund.

Migena u shtrëngua pas tij, e ngrirë, pa shpresë.

Fol! thirri ai me vete, i habitur nga një egërsim i ftohtë e i pajetë, si të vinte nga një pasqyrë.

- Fol, - tha me zë. - Të pyeta për Lindën. A e kanë marrë në pyetje në hetuesi?

- S'di ç'të them, - u përgjigj vajza. - Besoj se po.

Natyrisht, mendoi ai. Ne të dy na trajtuan gjithë kujdes, po asaj, ç'i bënë asaj?

Ia tha pak a shumë ato fjalë, por, për habinë e tij, Migena bëri "jo" me krye.

Asgjë të keqe nuk i kishin bërë. Je e sigurt? kishte thënë ai. Si mund t'ia shpjegonte asaj se, në Shqipëri, zyrat e hetuesisë kullonin gjak?

Migena ishte e sigurt në "jo"-në e saj. E kishte takuar Lindën po atë pasdite kur hetuesit kishin qenë në shtëpinë e saj. Linda i dha të kuptonte se edhe atë e kishin pyetur, por s'kishte thënë

hollësira. Ky ishte stili i saj, t'i shmangej çdo gjëje që kishte lidhje me politikën.

- Ndoshta s'ka dashur të tregojë lemerinë që ka përjetuar, - tha Rudiani.

- Jo, - tha prapë Migena. - Nuk kishte as më të voglën shenjë të asaj që kujton ti.

- E çuditshme, - tha Rudiani. - Nuk po e marr vesh.

- Më beso për këtë, - tha Migena me zë të ëmbël, duke i afruar kokën te supi.

Me zë çuçuritës i tregoi se të nesërmen, e ditët e tjera më pas, kishin folur prapë për atë marrje në pyetje. Gjithçka ishte përqendruar te libri dhe, natyrisht, tek ai vetë, Rudiani. E njihte, s'e njihte, kishte këmbyer letra ose mesazhe. Vetëm kaq.

Rudiani ndjeu një lehtësim. Së paku, vetëvrasja, me ç'dukej, nuk lidhej me librin.

Ndjesia se Migena donte të thoshte diçka tjetër, nuk e gaboi. Po me atë zë të ëmbël, ajo vazhdoi t'i tregonte se Linda jo vetëm nuk ishte shqetësuar nga ajo marrje në pyetje, por, sado e pabesueshme të dukej, kishte pësuar një gjallërim, një tronditje vërtet, por të ëmbël. Ndriçimi ëndërrimtar, që s'u ndahej zakonisht syve të saj, i ishte shtuar. Tek sillnin ndër mend shoqet, për të gjetur se cila prej tyre, Natasha Hysa apo Flora Dulaku, ia kishte parë librin, dukej se mendjen s'e kishte atje, madje, aq i bënte.

- Ti s'do ta besosh, por pothuajse hapur ma tha, se jo vetëm nuk bezdisej, por do të donte ta pyesnin përsëri.

Ai u vrenjt.

- E ke seriozisht?

Migena tundi kryet, çka bëri që rrudhat e dyshimit në ballin e tij të shtoheshin.

- Nuk ka qenë një shenjë e mirë kjo, - tha me zë të mbytur.

Ajo ia afroi prapë kokën te supi dhe shikimet e tyre, ashtu si më parë, nuk ndesheshin.

I tha se nuk ishte e lehtë t'ia shpjegonte. Një vajzë aq e plotësuar si Linda, ndihej e zbrazët. Dy-tri flirte, më saktë gjysma flirtesh, me çunat e shkollës, kishin qenë fare zhgënjyese. Ishte hera e parë që ajo, në njëfarë mënyre, kishte, si të thuash, një histori.

- Ç'histori? - e ndërpreu ai. - Si mund të quhej histori një gjë e tillë?

Ajo iu lut të mos e ndërpriste. Për të ishte histori, madje më shumë se një nga ato që quheshin histori dashurie. Ishte një histori me Rudian Stefën, dramaturgun e njohur, njeriun që ajo kishte, së paku, dy vjet që e ndiqte kudo, në kronikën teatrale, lajmet, intervistat në TV. Që kishte ëndërruar kaq kohë ta njihte e ta takonte dhe që e dinte se kjo ishte e pamundur. Dhe befas, më në fund, dramaturgu i adhuruar dhe ajo viheshin në një lidhje të drejtpërdrejtë. E ke takuar ndonjëherë? Përse ai

shkruan "kujtim nga Rudian St.". Kur thuhet kujtim, kihet parasysh diçka që ka ndodhur, që kujtohet. Ç'ndjenjë ke për të? Po ai? Ç'është kjo Linda B.? The se të kujtonte një vjershë të Migjenit Z. B., zonjushës B.

Ai dëgjonte me fytyrë të ngrirë çuçurimën e saj.

- Si nuk arrin ta kuptosh, - tha ajo, duke u shkëputur. - Ishte një histori me ty! Më kupton, me ty! Ishte e vetmja mënyrë të... të... pleksej, siç i thonë, me ty.

- Mos u bëj nervoze, - tha ai. - E di këtë dhe e kuptoj fare mirë. Kjo është e njohur.

- Jo, - tha ajo. - Edhe unë i di historitë me adhurueset e ç'janë ato, por kjo ka qenë ndryshe. Vërtet ti nuk e kap që Linda ishte ndryshe?

- Edhe këtë e di, - tha. - Ndoshta pak më mirë se ti.

E fyer, ajo iu afrua dritares. Asnjëherë rruga dhe drurët e një parku të vogël më tej nuk i ishin dukur aq të huaj.

- Ndoshta ke të drejtë të mos e kapësh gjer në fund, - tha, duke u kthyer. - Ndoshta ngaqë ti ende nuk e di kryesoren.

Nuk e di kryesoren, përsëriti Rudiani me vete. Vala e gatshme e zemërimit bëhej gati të vërshonte. Kishte gjithmonë një gjë që ai s'duhej ta dinte në këtë histori, dhe kjo nuk po merrte fund.

- Çfarë nuk di unë? - pyeti me zë të akullt.

- S'ka pse të më vështrosh ashtu. Ti nuk e di që ajo të... pëlqente.

- E thamë atë gjë.

- Jo, nuk e thamë. S'ishte histori adhuruesesh, e më the të thashë, ajo të donte në kuptim tjetër të fjalës, më kupton? Donte të të takonte... të të prekte... të putheshit... të bënit gjithçka... Më more vesh tani?

Fytyra e tij, në vend të çelej disi, u ngrys edhe më. E tundi kryet, si për të thënë "jo". Jo, mendoi. Nuk ishte e natyrshme kjo gjë. Ishte një keqkuptim. I yti. I saj.

Migena vazhdoi të fliste me zë fare të ulët. Kishte dy vjet që Lindës mendja i rrinte tek ai. Nuk e fshihte. Kështu që, kur Migena i kishte sjellë librin me nënshkrim, kjo ishte pika e fundit në gotën e mbushur, siç thuhej. Ndjenja e kishte vënë poshtë përfundimisht.

Rudiani i ndiente shenjat e vuajtjes në fytyrë, gjersa e ndërpreu. Atë që e kishte menduar ia tha me zë.

Migena e ndiqte me një vështrim mosbesues.

- S'të pëlqen? Sa çudi... Çdo njeriu tjetër do t'i pëlqente.

Dreq, mendoi ai. Si t'ia shpjegonte asaj se ky nuk ishte një trill, dhe se ai, si shumica e meshkujve, ishte aq vanitoz, sa t'i vinte mirë që ta

pëlqenin. Por jo në rastin e Lindës. Kurrsesi në rastin e saj. Mburrja e meshkujve për joshje femrash, që prej kohësh i shkaktonte krupë, bëhej sidomos e padurueshme në këtë histori.

- Kurrsesi, - tha.

Turbullira në trurin e tij sa vente shtohej. Kjo i ndodhte përherë e më shpesh kohët e fundit. Herë-herë, mendimi i kthjellohej, për t'iu ngrysur përsëri. S'ishte vetëm vaniteti mashkullor, që ai e sprapste. Me të përzihej diçka tjetër. Shmangia e përgjegjësisë, ndoshta, për atë që kishte ndodhur. Dhe iluzioni që, me sa dukej, gabimisht kishte ngjallur. Për të cilin ndihej veçanërisht fajtor.

Nisi të fliste për to si në ethe. Pastaj e kapi se ishte pak a shumë ajo çka kishte thënë ndërkaq. Dhe që prapë do ta thoshte. Kishte qenë e panatyrshme gjithçka. Nuk e fshihte se jo vetëm donte të mos ishte e vërtetë, por shpresonte t'ia mbushte mendjen asaj.

Vajza mezi e ndiqte. Më në fund, gjeti rastin për ta ndërprerë e për ta sjellë fjalën përsëri te libri me kushtimin e tij. E kujtoi mbrëmjen e ngrohtë të qershorit dhe dridhjen e duarve të Lindës kur ia dha. Kishte kujtuar se i kishte sjellë gëzimin.

Gulçi nuk e la të vazhdonte, ndërsa ai, lëndimthi, po i prekte flokët. Vajza nuk arriti të thoshte se, në vend të gëzimit, i kishte sjellë fatkeqësinë, por kjo

s'e pengoi Rudianin të mendonte pikërisht ashtu. Përsëri unë, tha me vete. Bënte ç'bënte dhe faji kthehej kundër tij.

Ishte si në ekstazë, vazhdoi të rrëfente ajo. Ishte më e bukura e shkollës, e megjithatë hijeshia po i shtohej, saqë të shumtë ishin ata që e vështronin habitshëm, si të thoshin, ç'bën kjo kështu, ku do të vejë? Ishin dy-tri javë të ethshme, që s'përballoheshin lehtë: libri me nënshkrimin tënd, marrja në pyetje, më pas mamografia dhe mbrëmja, apo balloja e lamtumirës, siç i thoshin, të gjitha njëra pas tjetrës.

- Mamografia? - e ndërpreu ai. - Ti the: mamografi apo më bënë veshët?

Migena nuk i ngriti sytë.

- Ashtu thashë, mamografi.

Atij iu duk se po dëgjonte frymëmarrjen e saj, pastaj të tijën.

- Mamografi, domethënë, vizita e gjoksit, që bëjnë femrat kur dyshohet për...

- Pikërisht, - tha ajo. - Por mos u ngut.

- Ç'domethënë mos u ngut? Përse të mos ngutem? A? A je e përgjegjshme për ato që flet?

- Mos më fyej.

- S'ma ke përmendur kurrë këtë. Përse e fsheh çdo gjë? Përse të pëlqen të flasësh përçart?

- Ja që ashtu di të flas unë. S'janë të gjithë dramaturgë, si ti.

Ç'fjalë idiote, mendoi ai. Me bisht të syrit, vështroi padashur vendin e dënimit, siç përcaktohej turbull në ndërgjegjen e tij, rafti i bibliotekës, ku herën e fundit, dhunshëm, ia kishte përkitur flokët. Shtegu i Qyqes ishte ende aty. Dhe Varri i Kusarit, dhe Prita e Krushqve, dhe Honi i Keq, dhe britmat e Zeldë Fitzxheraldit përbri klinikash plot luks.

Mendimi se i ishin dobësuar nervat, saqë përmendja e mamografisë, në vend që ta qetësonte, e kishte acaruar më keq, i dha papritur qetësi. Ajo mamografi ndryshonte befas gjithçka lidhur me vetëvrasjen. Pas një analize që dilte keq, mendimi i parë ishte vetëvrasja. Përse nuk ia thoshte? Ta çlironte nga ai tmerr. E përkëdheli te flokët, pastaj te qafa. Ajo, gjithashtu, ia preku dorën me të sajën.

- Jam vërtet e turbullt, - tha. - Më vonë ndoshta, kur të jem më e qetë...

Më vonë, mendoi ai. Natyrisht. E zhveshur, në shtratin e ngrohtë, gjithmonë është më lehtë.

Si të ishte në mendjen e tij, ajo i tha qetësisht:

- Nuk do të bëjmë dashuri... Nuk...

Ai nuk foli. Në heshtje i dha të drejtë. Arsyen nuk e gjente dot, por e ndiente se duhej të ndodhte ashtu dhe vetëm ashtu.

- Së paku, sot, - vazhdoi ajo. E puthi te qafa, në shenjë mirëkuptimi, përpara se të uleshin në kanape. - Nuk e kam lehtë të ta shpjegoj, - tha. - Është gjithmonë më e ndërlikuar se ç'duket.

I kërkoi të kishte durim dhe ai ia premtoi.

Jashtë po binte muzgu. Zhurmat nga rruga vinin të mbytura.

Pra, ishte mamografia, tha ai me vete. Përse s'e thua.

Dritat e makinave të rralla, rrëshqanorë të heshtur pa gjak, po shquheshin përherë e më qartë, tek shkisnin mureve.

- E gjitha lidhej me Tiranën, - tha Migena hutueshëm, si t'i fliste vetes.

Ashtu vazhdoi, me zë të njëtrajtshëm, si të donte të vinte në gjumë dikë. Nuk kishte njohur njeri, që pa qenë kurrë në një qytet, ta donte aq marrëzishëm atë. Ai donte t'i thoshte se kështu duheshin qytetet ku nuk kishe shpresë të shkoje, Firencja e Dantes, për shembull, por kishte frikë ta ndërpriste. Prej saj, Migena kishte mësuar rregullat e internimit: nga paraqitja në orën e caktuar të pasdites në polici, gjer te dënimet në rast ikjeje pa leje. Për çdo qytet të afërt kishte dënim të caktuar. Për të largëtit dyfish. Për kryeqytetin shumë më tepër: burg i përjetshëm ose vdekje.

Qëllonte që Migena vinte me të atin ose me njërin nga ungjërit. Në kthim, pyetjet e Lindës nuk mbaronin: a kishin çelur bajamet në parkun përballë hotel "Dajtit", ç'premierë luhej në teatër, si visheshin vajzat atë stinë? E njihte Tiranën më

mirë se vetë kryeqytetasit. Nga reportazhet, lajmet dhe pështpërimat që qarkullonin, njihte sheshet, kinematë, kafenetë. Nganjëherë pyeste për gjëra që s'të shkonte mendja. Sa kohë duhej për të shkuar më këmbë nga Kulla e Sahatit te Rruga e Dibrës, atë që e quanin Broduej. Po djemtë që rrinin në trotuar, broduejsat, siç quheshin, a i kishte parë? Midis Bulevardit të Madh dhe Rrugës së Elbasanit kishte disa rrugina me vila të bukura, a i kishte rënë rasti të kalonte? Po afishet te Teatri qendror, ditët e premierës, ndriçoheshin ndryshe? Si rrinin njerëzit në "Kafe Flora"? Natyrisht që kishte vajza të shoqëruara nga djem, apo jo? A kuptohej që larg që bënin biseda të ëmbla?

Për shkak të saj isha e detyruar të isha e vëmendshme. Ishte e vërtetë se kishte vila të bukura me kangjella hekuri, stil i viteve tridhjetë, midis Bulevardit të Madh dhe Rrugës së Elbasanit. Një pjesë, pas shpronësimit, ishin bërë ambasada të huaja. Njëra prej vilave duhej të kishte qenë e tyrja, por, ashtu si për gjërat delikate, që lidheshin me politikën, ajo nuk e përmendte kurrë. Sa për thashethemet, si të thuash, mondane, ishte folur prapë për një flirt të aktorit N. F., Hamletit të fundit, me një aktore të re, por jo atë që lozte Ofelinë, siç besohej në krye, por me një tjetër, më të re, por jo aq të famshme, një dublante, siç i thonë në teatër zëvendësueses. Kurse për një shkrimtare

të re, shumë të bukur, të porsambërritur nga provinca, diçka i kishte zënë veshi, por s'ishte e sigurt.

- Nganjëherë i zbukuroja gjërat, i shtoja dritat, dyert prej qelqi, lartësinë e ndërtesave, që të mos zhgënjehej. E dija që i shkruante në ditar, bashkë me përshtypjet nga leximet ose dramat e dëgjuara në radio.

Migena mori frymë thellë. Dukej e lodhur.

- Pastaj ndodhi diçka, - tha pas heshtjes. - Në skenë, siç thuhet, dole ti. Të kujtohet, ndoshta, përpara premierës së dramës tënde, kur fole në TV?

Gjatë pushimit të madh, në oborrin e liceut, Linda e kishte pyetur se a mund të vinte në mbrëmje për të parë një intervistë të dramaturgut Rudian Stefa, lajmëruar prej radios. Ngaqë ne kishim TV e familja e tyre jo, kjo ndodhte shpesh. Ashtu ndodhi edhe atë mbrëmje. Erdhi në orën e caktuar, e bukur dhe serioze si përherë, e krehur me kujdes, si të vinte në një kremtim. E ndiqte me vëmendje çdo fjalë tënden, çdo lëvizje të duarve, nervozizmin, që një çast mezi e mbajte përballë gazetarit. Kishte në fytyrë një si mahnitje, përzier me vuajtje ose, më saktë, merak. Kur intervista mbaroi, sytë i ndritnin dhe me zë të ulët tha: ai është ndryshe, në çdo gjë. S'ishte e vështirë të kuptohej se Tirana e saj kishte pasur nevojë për një njeri. Ti zure vendin e zbrazët.

Ai arriti ta ndërpriste: e pra, ishte pikërisht ajo

çka i kishte thënë: një gjë e zbrazët, një rastësi. Asgjë tjetër. Në fillim kishte qenë Tirana e munguar. Pastaj zbrazëtia që do të mbushej. Nga një kryeqytetas i kohës, natyrisht. Për shembull, në këtë rast, nga ai.

Nuk e fshihte që të mendonte pa pushim, vazhdoi Migena, si të mos e kishte dëgjuar. Ëndërronte, shkruante në ditar. Ishin ditët e fundit të maturës, me atë atmosferë që dihej, ankthi i të drejtave të studimit, pikëllimi i ndarjes, pengje të mbetura. Më shpesh se më parë, Migena vente e vinte në Tiranë, ishte gati e sigurt për pranimin në Shkollën e Arteve, megjithatë s'i shmangej dot përndezjes së përgjithshme. Linda nuk priste asgjë. E pikërisht në njërin prej udhëtimeve, Migena i kishte sjellë librin me nënshkrimin e tij. Ishte ai që i prishi mendjen krejt. Linda nuk e fshihte më. Ishte pak të thoshe se ishte e dashuruar. I kishte rënë në kokë keq. Malli për ty, për Tiranën, trishtimi që nuk shkonte dot, mërzia e ndarjes me mua, të gjitha iu dyfishuan, iu dhjetëfishuan. Kritika që iu bë në shtyp dramës tënde, e thelloi më shumë gjithçka. Ëndërronte gjëra të pamundura, të ishte pranë teje, të të ngushëllonte në ato çaste rënieje. Aq e ethshme ishte kjo, saqë befas, unë që kisha qenë aq e gëzuar për surprizën që i kisha bërë, nisa të pendohem për të. Ndoshta nuk duhej t'ia kisha sjellë atë libër. Çdo ditë që kalonte, po bindesha për këtë.

Pastaj erdhën ato tri-katër javët e çmendura. Pyetja ime prej hetuesisë, shqetësimi i tim eti, marrja në pyetje e saj, ajo që, në vend t'ia ftohte fantazinë për ty, ia nxiti më keq. Asnjëherë s'u mor vesh kush spiunoi për librin. Por ne s'kishim kohë të merreshim me hamendje. Si një rrokullimë ortekësh, njëra pas tjetrës ia kishin behur dalja e bursës së Migenës për Shkollën e Arteve, asgjë-ja për Lindën, e si të mos mjaftonte kjo, mamografia, e fill pas saj, balloja e maturës...

Rudian Stefës iu duk se u hodh nga vendi, kaq shumë e ndjeu tronditjen. Si të mos kishte besim te fjala "prit", ia kapi dorën me forcë.

- Prit, - thirri me zë të ngjirur.

Ndalo, tha me vete. Këtë herë s'më shpëton dot.

Vajza u përpoq më kot të çlironte dorën. Ke lojtur? thoshte vështrimi i saj.

- Prit, - tha prapë Rudiani. - Është hera e dytë që ti përmend mamografinë dhe nuk më sqaron asgjë.

- Çfarë të të sqaroj? - tha ajo me zë të ftohtë.

- Së pari, a është fjala për një mamografi, ashtu siç e di unë, me dyshim për kancer në gji, me analiza, me vdekje?

- Për atë pikërisht, - u përgjigj ajo me të njëjtën ftohtësi. - Me analiza, me vdekje.

- Atëherë, përse nuk e çon gjer në fund? - thirri Rudiani. - Në është ashtu, ajo mamografi shpjegon

gjithçka. Ç'më duhen të tjerat? Ç'më duhet balloja e shkollës, a e lamtumirës, siç i thonë. E aq më tepër, fantazitë me mua. A? Ajo mamografi e shpjegon vdekjen.

Sytë e saj, si të kishin zënë perde, nuk thithnin e as nuk jepnin asgjë. Pastaj atij iu duk se në ta vezulloi rrëshqitazi një nga ato ndriçimet ironike, që nuk i duronte dot.

Migena ishte ngritur.

- Ti nuk më lë, - tha. - Në vend të më lehtësosh, ti më pengon të flas.

- Unë të pengoj?

- Pikërisht ti. A s'e kupton që s'jam gati. A s'e kupton që e kam vështirë, që s'mundem?

Ajo vuri duart mbi fytyrë, por e qara, e dhënë prej supeve, ishte më e padurueshme.

- U bë vonë. Do të iki.

- Jo.

Atij i dukej se koha ishte kthyer mbrapsht, te takimi i tyre i fundit, përbri bibliotekës, përpara se të niste ai tmerr.

- Ç'fsheh? - i thirri, ashtu si atëherë.

Kishte zbrazëti përreth. Dhe midis saj, mu në sytë e tij, po ndodhte diçka në të cilën ai nuk po ndërhynte dot.

Vajza po ecte drejt derës së jashtme.

Kthehu. Fjalët i tha me mendjen e vet. Ashtu sikurse nëpër mend e bëri kapjen prej flokëve dhe

kthimin mbrapsht, atje te Skot Fitzxheraldi, te Prita e Keqe dhe Guri i Mortit.

Trokitja e takave të saj dhe fjalët "natën e mirë" u prenë më dysh prej mbylljes së derës.

A s'e kupton që s'jam gati, përsëriti me vete. Fjalë aktoresh, mendoi, dhe aty për aty e ndjeu se ishte i padrejtë me të.

I duhej njëfarë kohe për të dalë nga zona e turbullt. Prapë zgjim i vonuar. E di, e di, i tha vetes. Së paku, t'i shmangej asaj thënies së bezdisshme se ishte shenjë e parë e psikopatisë. Në njëfarë mënyre arriti t'i bënte bisht, por jo pa njëfarë çmimi. Rënie nga shiu në breshër, siç thuhej. Ishte e mërkurë, ditë e mbledhjeve të Këshillit Artistik. Doje tjetër mendim të parë të ditës? u grind me vete. Ja ku e kishte: e mërkurë, ora dhjetë, mbledhje e atij këshilli të mallkuar. I përfytyroi tek zinin vend në tryezën e gjatë, duke hukatur duart nga e ftohta. Stufa e kthente tymin mbrapsht, ashtu si herën tjetër.

Duke fërkuar sytë, shkoi te dera për të marrë postën. Një kërkesë për takim me lexuesit nga Ndërmarrja e Porcelanit. Letër nga Lidhja e Shkrimtarëve, ku i njoftohej mosmiratimi i kërkesës së tij për zgjatjen e lejes krijuese. Fatura e dritave dhe e ujit. E la mënjanë për t'iu kthyer pas pak. Ç'po bëj, mendoi, tek lexonte për herë të parë në jetë, kinse me vëmendje, shifrat. Leximi i mëparshëm i muajit 014154 KW. Fatura e ujit prill-maj, 37 lekë.

Sytë i shkuan te telefoni, me një shpresë të fundit se ishte prishur. E ngriti me vrull dorezën, por u zhgënjye në çast: punonte. Rrangallë e keqe, mendoi. Kur s'duhet, punon. Do të kishte qenë e vetmja përligjje për mostelefonimin e Migenës. Të kam marrë kaq herë, por telefoni ishte i prishur.

Punë dreqi, tha me vete, duke hedhur sytë përreth, si të kërkonte një shkas për t'u pezmatuar.

E dyta ditë, sot e treta. Të hiqet gjithsesi fantazma, përndryshe unë do të votoj kundër. I dinte pothuajse përpiktaz, qysh më parë, fjalët që do të thoshte R. B., armiku i tij i përhershëm.

Pa orën. Ishte ndoshta herët për ato fjalë. Tek rruhej, u përpoq të mos e mendonte ç'thuhej. Ndoshta ende po merreshin me stufën që vazhdonte të kthente tymin.

I përfytyroi një copë herë, jo pa kënaqësi, se si përmes të kolliturash mallkonin stufën bashkë me drurët e lagët.

Mendimi të shtonte një serb mu në mes të aktit

të dytë, i erdhi fare papritur. Një serb i keq, si puna e Dushan Mugoshës, i dërguar i jugosllavëve pranë partizanëve shqiptarë, që nxiste vrasjet prapa krahëve, ishte aq i volitshëm. Gjetja, siç i ndodhte përherë në kësi rastesh, i shkaktoi ngazëllim. Lëvizjet iu shpeshtuan tek vishej, madje iu duk se ishte gati të vërshëllente, kur përndezja, ashtu siç kishte marrë hov, iu fik. Zëri i hollë, gërvishtës, i ministres së Kulturës, i erdhi befas në kujtesë. Ju dramaturgët, kur qëllon që ngecni, gjeni me vrap ndonjë serb të lig, për të përligjur skenat makabre.

Shtrigë, tha me vete. Dhe zëri i saj i mungonte në një ditë të tillë.

Mjeku i tij psikiatër, i kishte shpjeguar një mbrëmje se, kur truri i njeriut kishte prirjen të përzgjidhte veç gjëra ose lajme të këqija, kjo dëshmonte një gjendje paradepresive.

E morëm vesh dhe këtë, tha gati me zë të lartë. A ka gjë tjetër?

Kjo s'e pengoi që të shkonte te telefoni dhe t'i binte pikërisht numrit të mjekut.

Zëri i tjetrit ishte qetësues si përherë. Kishte pasur prapë shqetësime? Gjumë të keq, nervozizëm? S'ishte për t'u alarmuar. Do të shiheshin prapë po të dëshironte. Të provonin një tjetër qetësues. Kur të dëshironte. Javën tjetër, për shembull, të mërkurën. Ah, të mërkurën? Ose një ditë tjetër, po të jeni i zënë. Aspak, pikërisht të

mërkurën do të doja edhe unë. Mundësisht, pasdite. Pikërisht, pasdite. Ora gjashtë e gjysmë, mirë?

Sikur të ishte në mendjen e tij, mendoi. Në qoftë se vendimi për dramën do të shtyhej sot, të mërkurën e ardhshme kjo punë mbyllej me siguri. Pra, ditë më e përshtatshme për vizitën as që mund të mendohej. I pandreqshëm, iu drejtua vetes. Parashikon veç të keqen, ankohu pastaj se punët të venë mbrapsht. Ah? Doktor, më dëgjoni? Po, po, nuk di ç'pati linja. Kisha edhe diçka tjetër, këtë herë jo për veten. Është fjala për një vajzë të re... në fisin tonë... desha të di, pas një mamografie të keqe, a ka rrezik që, nga dëshpërimi... t'i bëjë gjë vetes?

Në anën tjetër të fillit, zëri i mjekut e kishte humbur gjallërinë. Nuk përjashtohej, natyrisht. Por varej nga rrethanat, sidomos nga tipi i të sëmurës. E kuptoj, përsëriste Rudiani. Është një vajzë e re, tepër, tepër e bukur... Ah, kjo nuk është rrethanë lehtësuese, e kishte ndërprerë mjeku... Përkundrazi... Si përkundrazi?... Mos do të thoshte se të bukurat e vrisnin veten më lehtë? Qëllon dhe ashtu, tha mjeku. Por është më e ndërlikuar se kaq.

Rudiani i kërkoi ndjesë. Atëherë, të mërkurën, në gjashtë e gjysmë, tha, përpara se të vendoste dorezën në vend.

Një copë herë i ra kryq e tërthor studios. Qëndroi përpara kalendarit të varur në mur, për të vënë një rreth të kuq rreth së mërkurës.

Dy ditë, sot e treta, mendoi. Për të kushedisatën herë po përsëriste fjalët që do t'ia thoshte Migenës. Dihej se marifeti i mostelefonimit ishte aq i njohur e gjithmonë i suksesshëm për ta munduar tjetrin e për t'u bërë vetë e dëshirueshme e të tjera, e të tjera. Mirëpo, ajo harronte se ata kishin folur për këtë dhe ajo e dinte se ai e dinte fort mirë këtë, kështu që marifeti jo vetëm nuk ecte më tek ai, por bënte veprim të kundërt e të tjera, e të tjera.

Veç të vinte, tha me vete. Ishte i sigurt se, në mos krejt pezmatimi, gjysma e tij do të tretej.

Mendja, si të kërkonte një strehë paqeje, u gjend prapë në Olymp, në atë javën e paharrueshme, kur nuk flitej veç për hallin e Orfeut. S'ishte vetëm çështje e miratimit ose jo e shpikjes së tij. Ishte diçka tjetër, ajo që e dinte vetëm Zeusi: sëmundja e së fejuarës së re të muzikantit. Ajo zbehej çdo ditë, kishte dhembje gjithkund, sidomos në gjoks. Ajo që askush, duke përfshirë edhe Zeusin, nuk e dinte ishte se ç'lidhje mund të kishte sëmundja e vajzës me dy telat e shtuar të lyrës.

U desh një kohë e gjatë, që e vërteta të pikonte, sidomos pas vdekjes së Euridikes. Orfeu nisi të kërkonte diçka të pamundur: kthimin e saj nga përtejvarri. Artin që gjer atëherë e kishte shpenzuar për famë dhe për dëfrim, tani po e përdorte veç për nxjerrjen e lejes së vështirë. Iu desh të mallëngjente me këngëtimin e tij ministrat e Ferrit,

gjersa të dëgjohej prej Hadesit vetë. I verbri ishte prekur nga zëri i artistit, po aq sa nga sajdisja që iu bë. Të mësuar me Olympin luksoz, artistët rrallë kujtoheshin për skëterrën. Por Hadesi s'do të hakmerrej për shpërfilljen. Përkundrazi, do të bënte çmos ta ndihte. Madje, pa i kërkuar asgjë nga ato që pëshpëritnin gojët e liga, një himn kushtuar skëterrës, për shembull, a ndonjë koncert falas për të vdekurit. S'ishte nga ata Hadesi, dinte të tregohej xhentëlmen, ndonëse çështja nuk ishte e lehtë. Asnjë banor i ferrit nuk kishte dalë kurrë prej tij. Megjithatë, Hadesi kishte bindjen se pengesat, sado të rënda, ishin të kapërcyeshme, me përjashtim të Cerberit, qenit të portës. Jo, nuk shtrohej çështja që Orfeu i famshëm të këndonte apo jo përpara një qeni. Edhe po të bindej ta bënte, për hir të Euridikes, s'dihej a do të arrinte një përfundim. Qeni ishte i një race të panjohur, i pandjeshëm ndaj çdo ndërhyrjeje tokësore a hyjnore.

Ndoshta kishte një shpresë, kishte thënë Orfeu. Dhe i kishte folur për risinë që kishte dashur t'i sillte muzikës, me ata dy telat e famshëm. Hadesit diçka i kishte zënë veshi, por turbull. Në kohën që Orfeu kishte parandier se fati po i përgatiste ditët e këqija, pa e shpallur se do të ngrihej kundër tij, si njeriu që kërkonte të pajisej me një vegël shpëtimi, po shtyhej drejt kërkimit të një muzike të paarritshme.

Enigma e dy telave, ajo që kishte torturuar atë verë kureshtarët e Olympit, ç'ishin vallë ata dy tela, përse, për çfarë hynin në punë, do të zgjidhej më në fund.

Hadesi tundte kryet krejtësisht mosbesues. Qeni Cerber, ai që Orfeu shpresonte të zbuste me këngën e tij, në jetë të jetëve nuk do të lejonte kurrë askënd të dilte nga porta. Nëse kishte ende një shpresëz, ajo s'lidhej kurrsesi me zbutjen, por me vënien në gjumë të shtazës.

Orfeu kishte bindjen se mund ta bënte. Paç fat, i kishte thënë Hadesi, përpara se t'i shpjegonte kushtin e fundit. Ishte një pakt i detyrueshëm midis Orfeut dhe atij vetë, Hadesit, thënë ndryshe Mortit. Një pakt, në dukje i thjeshtë, përmbushja e të cilit nuk varej veçse prej atij vetë, Orfeut.

Nëse varet prej meje, do ta përmbush, sado mizor të jetë.

Do ta shohim, tha Hadesi dhe me fjalë të pakta ia tha paktin...

Tingëllima e telefonit vinte që larg, disi e ndryshme nga zakonisht. E ndryshme ishte ngritja e tij dhe hapat gjer tek aparati dhe pastaj zëri i ulët femëror, rrethuar me frymë: unë jam.

Migena. Mallëngjimi që e mbështolli, përpara se të ishte i padurueshëm, ngjante i panjohur. Nuk ishte i sigurt nëse ia tha apo vetëm i mendoi fjalët: të prisja, ose të prisja, shpirt, ose vetëm shpirt.

Diçka prej tyre duhej t'ia kishte thënë, përderisa ajo, pas fjalëve dua të vij, kishte shtuar një "por". Ç'por, kishte thënë ai me zë të shuar, ka ndonjë problem? Nuk jam vetëm, jemi bashkë të dyja, me Lindën. Ah, ashtu, ia bëri ai, por jo aq i habitur sa ç'duhej. Pra, qenkeni të dyja... Natyrisht, u dëgjua zëri i vajzës, ndërsa ai tha me vete: çudi. Midis fjalëve, madje, midis mendimit, diçka mungonte. Pra, mund të vinin të dyja, po të ishte e mundur? përsëriste Migena. Të dyja, me Lindën? Rudiani përsëriti të njëjtën fjalë "natyrisht", ndonëse e dinte se, nëse kishte një fjalë të pavend në atë çast, ishte pikërisht ajo. Deshi të pyeste, pengesa ka rënë? por, në vend të përgjigjes, si të kishte thënë fjalën e gabuar, zhurma e ndërprerjes telefonike ia çori veshin.

Ç'bëra, arriti të mendonte dhe në çast u përmend nga dremitja. Keqardhja që s'kishte dëgjuar përgjigjen, çuditërisht vazhdonte. Nga e kishin marrë lejen, si e kishin vënë në gjumë Degën e Brendshme?

Vazhdo dhe pak, gati sa nuk thirri me zë, por ishte vonë. Mjegulla kishte rënë, ndërkaq, dhe ai mund t'i mbante sytë të mbyllur sa të donte, asgjë nuk e shpëtonte prej zgjimit.

Cerberin duhej ta vije në gjumë ti, i tha vetes. Gjithçka ishte plot kuptim, e njëherësh pa asnjë kuptim. Ishin të dy, kuptimi dhe moskuptimi, në

bashkëjetesën më të shkurtër që mund të përfytyrohej. Më kot mund të klithte: rrini dhe pak bashkë. Po ndaheshin, ashtu siç pritej, secili në punë të vet.

E lodhur prej zbrazëtisë, mendja i shkoi prapë te pakti i famshëm. Ashtu si për dy telat e shtuar, ishte folur gjatë për të. Kishte a s'kishte pakt të fshehtë? E nëse kishte, përse nuk tregohej?

Siç pritej, zhurma u fashit kur e vërteta doli në dritë. Kishte një pakt vërtet. Dhe si çdo pakt klasik ishte i thjeshtë. Pas vënies në gjumë të Cerberit, Orfeu do të plotësonte një kusht të vetëm: gjatë daljes nga ferri, nuk do ta kthente kryet për të parë të fejuarën, që i vinte pas. Ky ishte thelbi: sado mall të kishte, sado padurim, nuk do ta kthente kryet. E kthente, e humbte. Në jetë të jetëve.

Shumicës së olimpianëve, pakti iu qe dukur i lehtë. Një moskthim koke vetëm. Të ishte, së paku, që ta kishte nusen në shtrat e mos ta prekte dot, hajde de. Zhurma për lehtësirat që u bëheshin artistëve, në kohën që të tjerëve, për një gabim të vogël, iu thyheshin brinjët, u përtëri kudo. Gjer ditën kur erdhi lajmi se Orfeu e kishte humbur shansin. Kur e fejuara e kishte thirrur me mall, s'kishte duruar dot pa kthyer kryet. Disa ia qanin hallin: i gjori, malli i madh e kishte vënë poshtë, të tjerët e qortonin, si shumë i dobët paskësh qenë, punë artisti.

Një palë e tretë, nga ata që flisnin rrallë, kishin

tjetër mendim. Ishin të bindur se pakti kishte qenë i rremë. Kurrfarë Euridikeje nuk i vinte pas, ndërsa Orfeu kapërcente pragun e skëterrës. Kthimi i kokës kishte qenë një gjetje djallëzore. Gjersa nuk shikohej me sy Euridikja, për meritë të Orfeut, ishte. Në çastin që shikimi e kërkonte, për faj të tij, tretej. Pra, në të dyja rastet, nuk kishte veç ngadhënjim të asgjësë dhe Orfeu s'mund të ishte veçse i humbur.

E në rast se Orfeu nuk binte në kurth? pyeste një zë kundërshtues. Në rast se, duke iu bindur paktit, nuk e kthente kryet, ç'ndodhte pastaj?

Ç'ndodhte pastaj?... Do të vinte një çast që do ta kthente kryet... Rruga do të ishte e gjatë, nata mund të binte... Në pakt, me sa dukej, nuk ishte përcaktuar koha e moskthimit të kokës... Një zgjidhje tjetër mund të gjendej... Historia mund të mbartte emërtimin "Mashtrimi i Orfeut". Nuk quhej më kot miti më i errët i njerëzimit...

Rudian Stefa u ul, më në fund, në kanape.

Veç të vinte, tha prapë me vete. Te Prita e Keqe. Te Tri Puset. Ajo mbrëmje dukej aq e largët tani. I mbajti këmbët te telefoni, pa e ditur as vetë pse. E ngriti dorezën dhe e la në dorë të gishtave gjithçka. Zëri i hetuesit, në anën tjetër të fillit, nuk iu duk i ngrohtë si herën tjetër. Ishte i sjellshëm, por aq. Asnjë hedhje fjale, qoftë dhe e tërthortë, për ato që kishin folur. Mora ashtu, kot, tha për herë të

dytë Rudiani. Tjetri falënderoi, duke e përmendur më në fund kafen. Do të doja të pinim një kafe bashkë, por s'mund ta merrni me mend sa të zënë jemi këto ditë. Rudiani mezi ç'priti ta mbyllte telefonin. Mirë ç't'u bë, i tha vetes. Pastaj shau nëpër dhëmbë: zuskë, ç'më bëre. Ca çaste më pas, tringëllima e telefonit iu duk e huaj, e pavend. E ngriti dorezën me sigurinë e njeriut që ka të drejtë të shfryjë më në fund. Gjithçka shkoi huq. Ishte një e folur e huaj, me sa dukej, gjermanisht dhe midis saj emri i tij, shqiptuar çuditshëm. U përgjigj "Yes", pastaj e njohu zërin e Albanës: "zemër, si je?".

Kohë më e papërshtatshme për telefonimin e saj as që mund të gjendej. Alo, më dëgjon, vazhdonte zëri femëror. Po, por dëgjohet keq. Unë të dëgjoj mirë. Unë, jo. Alo, po tani, a dëgjohet më mirë? S'di ç'të them. Ç'telefon dreqi është ky. Alo, a je mirë, zemër? Çfarë? Të pyeta, a je mirë. S'e di, s'dëgjohet. Zemër, se si më dukesh, ti se ç'ke. Asgjë s'kam. Si duhet të jem? Nga e di ti se s'jam mirë? Se si duhet të jem? A?

Një copë herë u bë heshtje, por linja telefonike punonte fare mirë, përderisa e jepte saktë frymëmarrjen e gruas.

A e more përgjigjen e dramës? pyeti me zë të pasigurt. Ende jo, u përgjigj ai. Aha, ia bëri ajo, sikur të thoshte: e kuptova tani si është puna. Mos

u mërzit, zemër, shtoi me zë të dhembshur. Sikur ta dija... kisha një parandjenjë jo të mirë. Do të doja të isha pranë teje në këto çaste. Por stazhi, në vend të shkurtohej, u zgjat edhe tri javë. Për këtë dhe desha të të lajmëroj. S'ka gjë, s'ka gjë, u përgjigj ai. Së paku, vonesa e përgjigjes së dramës kishte shërbyer për diçka, mendoi. Asgjë më mirë se ajo nuk mund ta përligjte mpirjen e tij në telefon. Gjithmonë për shkak të saj, ajo nuk do t'ia bënte përsëri pyetjen e vështirë, ç'ka ndodhur ndonjë gjë? dhe ai të detyrohej t'i jepte një përgjigje të kotë, në vend që t'i thoshte se kishte ndodhur diçka e pandreqshme, dhe ai kishte nevojë për rivendosjen e drejtpeshimit të prishur... Se ishte një fantazmë që kërkonin me çdo kusht t'ia hiqnin nga drama e tij e fundit dhe një dyshim për tumor, jo në trupin e tij, në një tjetër trup, por ndoshta për faj të tij.

Rrallë i kishte ndodhur që në një bisedë t'i gërshetoheshin e t'i bëheshin lëmsh, gjëra që i thoshte vërtet, nga ato që i mendonte, ose prej të cilave thoshte vetëm gjysmat. Sigurisht që do të kishte nevojë për të, për anestezisten e ëmbël, atë që e bënte të harrohej, jo veç në kuptimin që ata të dy ia çuçurisnin njëri-tjetrit në çastet e afrimit intim, por më gjerë. Veç atyre që i kujtoi, kishte një tjetër çështje... një gjë e pikëllueshme. Ishin disa gjëra të pikëllueshme, që kishin ndodhur gjatë

mungesës së saj. S'ishte puna vetëm e apartamentit që ishte bërë rrëmujë, por gjithçka tjetër. Ndoshta duhej të ishin martuar verën që shkoi. Do të thuash se tani është vonë? Nuk e thashë atë gjë, mos m'u bëj dhe ti kundër. Mjaft i kam të gjithë kundër. Ti s'je mirë, Rudian. Më thuaj, nëse ke nevojë për mua, jam gati ta ndërpres stazhin dhe të vij. Jo, mos ma thuaj atë. Natyrisht, do të doja të më vije në narkozë, me ato mënyra që i di ti, që je mjeshtre, pa qenë nevoja të bësh stazh në Austri... Të më vije në gjumë për një kohë të gjatë, tepër të gjatë... Por kam drojë se asnjë narkozë nuk më bën dot të zhytem në harrim.

Telefonin e kishte mbyllur prej kohësh, por kjo nuk e ndalonte dot vazhdimin e bisedës së përfytyruar.

Dil sa të mundesh, i kishte thënë mjeku herën e fundit. Nëse nuk ke arsye për të dalë, shpiki ato.

Hm, ia bëri me vete. S'kishte nevojë të shpikte arsye të paqena. Kishte një të tillë krejtësisht të veçantë, që as mjeku psikiatër e askush tjetër nuk do ta merrte vesh kurrë: Linda B. Ishte i sigurt se marrëveshjen me të e kishte bërë ndërkaq. Marrëveshjen e çuditshme për t'ia treguar asaj, ashtu siç i tregohej një turisteje, Tiranën e ëndërruar.

Jashtë po ngrysej. Si zakonisht, përpara se të dilte, vështroi një copë herë nga dritarja rrugën. Xhungël me kafe vietnameze, mendoi. Dhe vetëm

tek-tuk, rrallë, tepër rrallë, ndodhte zëvendësimi i kobrës me anakondën, thënë ndryshe, kafe braziliane.

Nganjëherë, në mbrëmjet e paharrueshme të Tiranës, kur doza e hënës dhe e erës së blirit shtohej, Linda B. pësonte gjithashtu një tjetërsim, duke u shndërruar nga turiste në të fejuar. Krahu i saj futej nën të tijin, ndërsa fjalët i braktisnin të dy.

Në mbrëmje të tilla, dialogu i përfytyruar me të, niste zakonisht rrotull qendrës. Nga Banka Kombëtare gjer te "Kafe Flora", nuk ka veç pesëgjatë minuta rrugë në këmbë. Vërtet? E kujtoja diçka më larg. Mund të jetë edhe më afër, varet nga ecja. Është i njëjti emërtim me atë të kafenesë së famshme të Parisit, Café de Flore? Krejtësisht i njëjti.

Përbri "Teatrit të kukullave" ajo jepte përshtypjen se trembej dhe kthente kryet për të mos e parë afishen: një kukull me maskë. Një çast atij i dukej se turbull e kapte shkakun, por ai ishte kaq i mjegullt, saqë aty për aty e humbte.

Për të shkuar te Klubi i Shkrimtarëve mund t'i binin nga ana e ish-pallatit të mbretit Zog ose drejtpërdrejt nga Sheshi i Ministrive.

Pikërisht atje, ai tundohej t'i tregonte diçka të ndryshme për klubin, më saktë, për vitet gjashtëdhjetë, kur nën zë ai quhej ende klubi "Klubi Petöf",

për shkak të sivëllait të tij të Budapestit, por çdo herë hiqte dorë, ngaqë ajo, përveç që tepër e re, ishte me cen politik. Përbri kopshtit të Akademisë së Shkencave zakonisht nuk flisnin, gjer te rruga "Carnavon", nën hijen e rëndë të Bibliotekës Kombëtare, që kishte qenë më parë pallati i princeshave. Atje ai e pyeste zakonisht, u lodhe, shpirt? dhe ajo, duke ia afruar kryet te supi, e pranonte se, ndonëse kurrë nuk do të kishte besuar se lumturia mund ta lodhte, ndihej e kapitur vërtet. Atij, përkundrazi, i dukej e natyrshme për një vajzë që kishte ditë (dymbëdhjetë ditë, sot e trembëdhjeta) që nuk kishte ecur... Thënë ndryshe... që kishte qenë e palëvizshme, si gjithë ata që janë nën dhé.

Ktheheshin mbrapsht, për ta shoqëruar gjer te hyrja e hotel "Drinit", në lulishten e të cilit prej kohësh nuk vallëzohej më. Që andej, pasi e përqafonte fare lehtë, kthehej për në banesën e tij. Rruga "Luigj Gurakuqi" ishte fare pranë, dhe ai, për ta zgjatur shëtitjen, i binte rrotull Operës.

Ashtu bëri edhe atë mbrëmje. Në Rrugën e Barrikadave ndaloi, si zakonisht, përpara Dyqanit me Komision. Nga vitrina ishin hequr unazat e shtrenjta, siç bëhej çdo mbrëmje, pas mbylljes së shitores.

Nga birraria "Voza" vinte një zë i zvargur, që këndonte nën hundë. Rudiani mbajti këmbët për të dalluar fjalët.

Kush më merr mua
Merr yll, jo grua.

Disa hapa më larg ndaloi për t'i dëgjuar prapë.

I përsëriti me vete, pastaj tundi kryet dhe tha: e çuditshme.

Vonë, pothuajse afër mesnatës, tek hapte derën e apartamentit ndjeu një fëshfërimë letre poshtë saj. U përkul ta merrte dhe njohu shkrimin e Migenës. "Të kam telefonuar dy herë. Nesër, ora dhjetë, telefonoj prapë. M."

Iu duk më e bardhë në fytyrë. Sytë pakëz të prerë, ashtu si bardhësia, e bënin më të dëshirueshme.

Piu pak konjak, pastaj, pa e hequr vështrimin nga gota që e kishte lënë te cepi i tryezës, iu duk se deshi të thoshte diçka. Duke hetuar buzëqeshjen e saj, atë që duhej të shoqëronte fjalët, por që kishte mbetur si pezull pa to, Rudiani ishte i sigurt se e dinte atë që s'u tha. Flitej se para disa ditësh, Prijsi, duke paralajmëruar prapë rrezikun e ndikimeve të huaja, kishte sjellë si shembull vajzat që pinin konjak në lokalet e kryeqytetit.

Në pritje, ndoshta, të muzgut, ata thanë të gjitha fjalët që duhej të flijoheshin, gjersa ai, me zë fare

të ulët (aq të ulët, saqë do të besonte që, në rast të acarimit të saj prej tyre, t'i shpallte ato jo fjalë, por mendime mëkatare të tij), i tha: a shkojmë matanë?

Për habinë e tij, pa folur fare, ajo u ngrit dhe eci e para drejt dhomës së gjumit. Ndërsa ai tërhiqte perdet, vajza u zhvesh qetësisht dhe me të njëjtat lëvizje të natyrshme u shtri e para në shtrat.

Qëndruan të përqafuar në heshtje, më gjatë se herët e tjera dhe po ashtu, pa thënë asgjë, bënë dashuri.

Sa e lehtë kishte qenë, mendoi ai, pa e ditur saktësisht se ç'paskësh qenë ashtu. Aty për aty u kujtua se ishte duke ia përkëdhelur gjinjtë, por fjalët që duhej të shoqëronin ledhatimin, ende nuk ia kishte thënë.

I kishte menduar ato fjalë në aq shumë motërzime, saqë ishte i bindur se prej gojës së tij nuk do të dilte veçse një lëmsh. Vajza, megjithatë, nuk bëri asnjë pyetje të llojit, përse e ke fjalën, ngaqë ajo vetë, me sa dukej, kishte pasur të njëjtin pështjellim në kokë.

E dëgjoi vëmendshëm, përpara se t'i thoshte me zë të qetë se nuk ishte ashtu siç mendonte ai.

- Ne e bëmë të dyja mamografinë, - tha pas pak. - Madje, shkak për të, nuk u bë Linda, por unë.

Ai u përpoq të mbante gjakftohtësinë.

- Domethënë, ishe ti... - murmuriti. - Kisha menduar të kundërtën... Kisha menduar atë... Kurse

ishe ti dhe jo ajo që kishte ndier shenjat, dyshimet... E vogla ime.

Dora e tij vetvetiu ngadalësoi lëvizjet përkëdhelëse mbi gjinjtë e saj, si të druhej mos ndeshte ngurtësimet.

- E vogla ime, - i pëshpëriti te veshi. - Kur the "ne e bëmë të dyja", mendimi i parë që më erdhi ishte se qe ajo që kishte pasur nevojë dhe ti e ndihmove.

Vajza e dëgjonte me atë lloj heshtjeje që vetvetiu jepte mëdyshjen.

- Është pak më e ndërlikuar, - tha me zë fare të ulët. - Në fillim isha unë vërtet, por pastaj ajo gjithashtu donte ta bënte.

- Aha, kishte të njëjtat shenja, e kuptova.

- Prit, mos u ngut. Në krye s'ishte punë shenjash ose dyshimesh. Thjesht do të më shoqëronte mua në spital. Pastaj i lindi mendimi, por ajo s'mund ta bënte kurrsesi mamografinë pa mua.

- Aha, e marr me mend, gjendja e saj.

Migena bëri "jo" me krye.

- Ti ndoshta mendon se s'kishte të drejtë për trajtim, ngaqë ishte e internuar, e gjithë ato të tjerat, por s'ishte ashtu. Po të kishte dhimbje apo shenja, ajo gjithashtu mund të vizitohej. Por pa shkak, si të thuash, kot, punë meraku a parandalimi, jo.

- S'të kuptoj. Nuk besoj se ti e bëre mamografinë, ashtu kot.

Për habinë e tij, ajo u përgjigj: pak a shumë.

Ai u përpoq të buzëqeshte, por hidhtas.

- Me ç'po kuptoj, ju të dyja shkuat te mjeku kot. Ti e para, ajo pas teje. E çuditshme, sidoqoftë.

Vajza mori frymë thellë.

- Mos u ngut... Janë gjëra kaq të vështira për t'u shpjeguar. As unë nuk shkova kot, si të thuash për qejf, siç mund t'i duket dikujt, dhe aq më pak ajo. Do të përpiqem të jem e qartë, veç, të lutem, mos u nervozo. - Vajza e përkëdheli te qafa. - Mirë?

Me zë fare të ulët, çuçuritës, ajo nisi t'i fliste për njëfarë ligji apo rregulloreje për vizita mjekësore të zyrtarëve të lartë, së bashku me familjarët, histori parandalimi sëmundjesh, kujdesi për kuadrot e lartë etj. Atij i kishte zënë veshi diçka, por fare turbull, veç kësaj e kishte ditur vetëm për anëtarët e Byrosë Politike dhe ndoshta për ministrat, por paskësh qenë zgjeruar më pas, madje gjer në rrethe. I ati i Migenës, ndonëse pa post, përfitonte gjithashtu, rrjedhimisht ajo vetë dhe kështu zinte fill historia e mamografisë... Një mjek kishte mbërritur nga Tirana dhe Migena ishte nisur të bënte mamografinë, e shoqëruar nga Linda. Rrugës... Rrugës, mendoi ai, ndërsa ajo fliste, shoqja e saj kishte shfaqur mendimin ta bënte dhe ajo vizitën dhe, aty për aty, si ndëshkim për talljen që po i bëhej, vdekja vendosi të hakmerrej. Të merrte hakë, tha me vete. Mizorisht, ashtu siç dinte

ajo. Në mos me të dyja, me njërën prej tyre, Lindën... Rrugës, vazhdoi vajza, Linda kërkoi ta ndihmoja...

Ashtu siç i kishte premtuar, ai nuk e kishte ndërprerë asnjëherë dhe, në mbarim të rrëfimit, ajo dukej aq e këputur, saqë fjalët "a mund të fle pak?" iu dukën atij më të natyrshmet në botë.

E puthi te tëmthat, pastaj u kujdes që t'i kishte supet e mbuluara, ndërsa ishte i sigurt se histori më të pikëllueshme nuk kishte dëgjuar e ndoshta s'do të dëgjonte dot kurrë në jetën e tij.

Frymëmarrja e lehtë e vajzës i jepte një tjetër shpeshti ngjarjes në kujtesën e tij. Tani që vajza, për shkak të gjumit, ngjante si e mënjanuar nga jeta, ai kishte përshtypjen se mund ta përfytyronte më lehtë atë që kishte ndodhur në qytetthin provincial, në spitalin e vogël të të cilit, një mjek kishte mbërritur nga kryeqyteti gjysmë fshehtazi.

Vajzat ecnin të dyja, në rrugën gati të shkretë, drejt spitalit dhe fjalët vetvetiu ishin rralluar. Je e shqetësuar? kishte pyetur Linda dhe Migena ishte përgjigjur: s'di ç'të them, por edhe e qetë s'jam. Me sa dukej, në raste të tilla, edhe kur vizita bëhej... kot... shqetësimi vinte. Për habinë e saj, Linda dukej më e mpirë se ajo. Dëgjo, i kishte thënë me zë të fikur. Ke bërë kaq shumë për mua, mirënjohja

ime s'do të ketë kurrë fund, s'dua ta shpërdoroj kurrsesi, por do të të lutesha për një gjë të fundit... Unë s'kam asnjë shans për të bërë një mamografi... Nuk di a mundesh të më ndihmosh...

Migena buzëqeshi. Zemër, të ndihmoj me gjithë shpirt, po ç'të duhet? Më ke thënë se s'ke asnjë shenjë, asnjë dyshim.

Kam një arsye, kishte thënë tjetra. Një arsye tjetër... tepër të thellë.

Pra, e paskësh pasur arsyen, kishte menduar Migena. Atë të tmerrshmen, të pandreqshmen, por e kishte mbajtur fshehtë. Për të shmangur ndjenjën e keqardhjes ndoshta. S'i paskësh mjaftuar internimi kësaj vajze, na tani edhe kjo.

Përqafimin gjithë mallëngjim të Migenës, tjetra e kishte pritur me njëfarë ftohtësie. Nuk është ajo që kujton ti. Ta kam thënë, s'kam asnjë dyshim, asnjë shenjë.

Çfarë? kishte thirrur Migena, gati me zemërim. Ti bën lodra me mua?

Tjetra u përpoq të shpjegohej. Nuk ishin lodra, kurrsesi. E vërteta ishte se s'kishte asnjë dhimbje, asnjë dyshim, megjithatë ishte gati të bënte gjithçka për atë mamografi. Ishte i vetmi shans i saj, e vetmja shpresë.

I vetmi shans, kishte përsëritur Migena. Shans për çfarë?

Ajo që i dëgjuan veshët ishte më shumë se

mizore. Një copë herë, truri i saj e kthente mbrapsht, gjersa, më në fund, arriti ta kapte. I vetmi shans për Lindën, të shkonte në kryeqytetin e ëndërruar, mbetej ajo mamografi. Thënë ndryshe, dalja keq e saj. Një kushërirë, e internuar si ajo, ia kishte treguar. Ishin të vetmet analiza për të cilat të internuarat kishin të drejtë. Dhe bëheshin vetëm në spitalin onkologjik të Tiranës. Një herë në muaj, vajtje me tren për kontroll. Një natë në hotel, e detyrueshme, për çështje të teknikës. Kthimi me tren të nesërmen. Gjashtë deri tetë muaj e njëjta histori. E kuptove tani pse është i vetmi shans? Është lehtë të më quash të çmendur, psikopate, idiote, por vëre veten në gjendjen time. Jam e sigurt se shumë vajza do të bënin si unë.

Më shpejt se ç'e prisja i dhashë të drejtë. Unë vetë do të bëja të njëjtën zgjedhje. Ndërrimin e viteve të pafundme të internimit me gjashtë muaj jetë. Dhe ndoshta, si dhuratë nga qielli, kapërcimin e rrezikut.

Spitali dukej tani me sy. Sytë e Lindës ndritnin nga mirënjohja. Mbetej vetëm ankthi nëse mjeku do të pranonte. Për fat ishte i ri, kishte bërë një stazh jashtë shtetit. Bëra çmos, i thashë se ishte shoqja ime më e ngushtë, se kishte shqetësime, por s'ishte familje nomenklature. Ai u mëdysh, por ishte bukuria e saj, që, me sa dukej, e mposhti. U futëm të dyja në paradhomë për të hequr këmishët.

Ishte hera e parë që ia shihnim gjinjtë njëra-tjetrës. Ndoshta nuk ta them kot këtë... punën e gjinjve... Por, të lutem, mos më ndërprit.

Të mpira dhe të lumtura kishim dalë, më në fund, nga dhoma e errët e radiografisë. Mollëzat i kishim të skuqura dhe, tek largoheshim, Linda çuçuriste pa pushim. E kishte menduar gjithçka me hollësi. Qysh në çastin kur Migena i kishte thënë ta shoqëronte në spital, mendja nuk i punonte veç tek ai shestim që asaj vetë i qe dukur në fillim i çmendur, por prej të cilit nuk ndahej dot. Kishte menduar vendet aq shumë të ëndërruara të krye-qytetit, që, më në fund, do t'i shihte. Një për një, gjithçka që kishin folur midis tyre. Nuk e fshihte që do të takonte Rudian Stefën. Ishte e ndërgjegjshme për bukurinë e saj dhe nuk i pëlqente të shtirej. Do t'i telefononte, t'i thoshte drejtpërdrejt: jam një vajzë që më keni dërguar librin tuaj me kushtimin për Linda B., do të doja të njiheshim.

Ajo puna e hotelit është një mrekulli, më thoshte herë pas here. E vetme, midis Tiranës, më kupton? Askush nga familja nuk mund ta shoqëronte, sepse ata ishin të gjithë të internuar.

Të gjithë, pra, ishin në internim... I thoshte fjalët e fundit, si në atë këngën arbëreshe, *gjith' mbuluar nënë dhé*. Të kujtohet ajo këngë?

Atje kam unë zotin tatë,
Atje kam unë zonjën mëmë,
Atje kam unë tim vëlla,
Gjithë mbuluar nënë dhé.

Sa më shumë që afrohej afati i përgjigjes, aq më tepër i punonte fantazia. Për Rudianin, pas fjalëve "do të doja të njiheshim", tani mendonte t'i jepte emrin e hotelit dhe numrin e dhomës. Ajo nuk kishte kohë për të humbur. Serioze siç ishte në gjithçka, edhe për takimin me të, edhe për kohën e kufizuar, ashtu kishte menduar, seriozisht. Duhej të ishte gati, për gjithçka, madje për çështjen bezdisëse të virgjërisë, mendja i kishte shkuar tek ai, për të cilin, ndryshe nga vajzat e tjera, e vetmja kishte treguar shpërfillje, mësuesi i gjimnastikës.

Rudianit i dukej se nga çasti në çast vajza do ta ndërpriste rrëfimin. E pastaj? Mezi e mbante veten ta thoshte atë fjalë. Herë-herë e kapte paniku se nuk do të arrinte ta merrte vesh kurrë ç'kishte ndodhur më pas. Mendja, si një kafshë e paduruar, rendte përpara. Kjo histori dihej, kishte mbaruar keq, ç'kishte ndodhur pastaj?

Afati i përgjigjes së analizës po afrohej. Si t'i trembeshin diçkaje, ato e mënjanonin bisedën për të. Por heshtja, në vend ta largonte, e bënte më të pranishme një hije të rëndë. Ndonëse Migena ende nuk e shpjegonte, Rudianit, ashtu si më parë, mendja i shkonte te tallja me vdekjen dhe hakmarrja

e kësaj të fundit: kancer galopant, i kapur tepër vonë. Një tjetër arsye për vetëvrasje mund të ishte ndërrimi i befasishëm i Rregullores së Internimit. Pika dymbëdhjetë, nënndarja katër, heqje e të drejtës së udhëtimit në kryeqytet për trajtim të kancerit të gjirit.

Ishte fund jave kur përgjigjja, më në fund, mbërriti. Ndihmësmjekja, pas fjalëve të urimit për të dyja, ndiqte me habi sjelljen e tyre. Në fillim mpirje, pastaj përqafim i të dyjave, por i ftohtë, si prej hëne. Vetëm lotët ishin më të vërtetë se ç'duhej.

Nuk di si ta përshkruaj. Kishte një përmbysje të gjithçkaje. Gëzimi dhe hidhërimi ndërronin vend vazhdimisht. Ngushëllimi, i huaj e i pavend, shfaqej megjithatë verbtazi.

Të dyja arsyet për vetëvrasje kishin rënë, kishte menduar Rudiani. Nuk mbetej veç e fundit, t'i jepte fund jetës, ngaqë kanceri nuk u shfaq.

Jo, thirri së brendshmi. Kishte një kufi edhe në mbrapshti. Ishte e tepërt, jashtë çdo sistemi, sado mizor që ai të ishte.

Rudiani gjithashtu ndiente ngadalësimin e makinës së tij trunore, që rrekej të përshtatej ndoshta me këtë lëndë të re. Në fund të shekullit, një mamografi e keqe, shfaqej si shansi i fundit i një vajze, gati-gati si shpëtim. Dhe, si të mos mjaftonte kjo, përkundrazi, mamografia e mirë përbënte lajm

të zi, prerjen e çdo shprese. Me çmimin e vdekjes, vajza kishte dashur të blinte ca ditë, ca orë normale. Por çmimi nuk ishte pranuar.

Rudiani përpiqej të vinte veten në vendin e saj. Gjithë ëndrrat ranë. Migena po ikte. Vetmi e pafund. S'ishte për t'u çuditur që kanceri të ishte shpëtimi. Me fjalën "vdekje" në rast të tillë njerëzit ishin mësuar, për kancerin ishte ende herët.

Nuk kishte të drejtë... tha me vete, krejtësisht i turbullt. Një copë herë e humbi fillin. Për çfarë s'kishte të drejtë? Nuk kishte të drejtë megjithatë. Ah, po. Nuk kishte të drejtë të habitej.

Sa më e fortë të jetë diktatura e proletariatit, aq më e madhe është liria. Fjalët gjendeshin të shkruara kudo, në mure sallash, sipër ballkoneve, nën emblemën e shtetit. Dhe të gjithë kalonin poshtë cohave të kuqe, ku ato valëviteshin, pa u habitur aspak. E nëse nuk habiteshin me to, përse duhej të shqyenin sytë po të lexonin fjalë të ngjashme, gati-gati binjake: sa më pranë kanceri, aq më pranë lumturia!

Ishte pikërisht çasti kur Migena, krejtësisht e këputur nga e folura, i tha se donte të flinte pak.

Ai ia përkëdheli flokët dhe me zë fare të ulët i murmuriti, pra, ishte ajo që dyshoja, përgjigjja e mamografisë që e kishte marrë në qafë. Veç jo përgjigjja e keqe, e mira... S'kam kancer, s'e dua më jetën.

Me vete tha, e tmerrshme.

Sytë e Migenës pësuan prapë një zmadhim, ndërsa me kokë bëri shenjën e mohimit.

- Do të flasim prapë, shpirt, - pëshpëriti. - Më lër të pushoj tani.

Ai deshi të thoshte "prit!", por ishte vonë. Frymëmarrja e ndryshuar e vajzës kishte diçka ndaluese.

Pra, s'ishte mamografia. Përsëri deshi të ulërinte. Ta zgjonte. Në s'ishte ajo, ç'dreqin tjetër ishte? Përse hesht kur s'duhet? Ç'ndodhi? U fute ti në mes? Është ky shkaku. Enigma? Kujtoja se shkaku isha unë, me atë librin me kushtimin e mallkuar. Pastaj doli mamografia, besova për të. Tani del se nuk është as ajo. Atëherë, kush? Mbetesh ti. Askush tjetër. Përse e bëre? Desha të them: përse ia the?

Frymëmarrja e qetë e vajzës, më shumë se gjithçka tjetër, e bënte të dyshonte se Migena fshihte kryesoren. Në mendje bënte ç'bënte i regëtinte një mbrëmje vallëzimi, e përmendur kalimthi prej saj. Dy-tri herë e kishte ndërprerë për ta pyetur se ç'ishte ajo mbrëmje, që e quanin ballo, por veç një herë vajza ishte përgjigjur shkurt, si për diçka pa rëndësi, ishte balloja e fundit e shkollës, ajo e lamtumirës, a s'bëhej në kohën tuaj?

Mezi ç'priste të zgjohej që ta pyeste, më në fund, ashtu siç duhej, gjë që i dukej se më parë nuk e kishte bërë dot.

Nga frymëmarrja e kuptoi se, më në fund, u përmend. Gjithë ashpërsia me të cilën i kishte menduar fjalët, u kthye, për çudi, në të kundërtën e vet. Me zë të ëmbël i foli te veshi: pra, s'ishte ajo, mamografia... Ishte tjetër shkak, apo jo? Përpiqu të ma thuash ç'ndodhi. U fute ti në mes?

- E prisja këtë pyetje, - tha jo.

Buzëqeshjen e hidhur, më shumë se e pa, ai e mori me mend. Dhe po ashtu ndriçimin ironik të syve, përzier me pezm.

- S'të vë faj, - tha e qetë. - Ashtu do të mendoja dhe unë.

- S'e thashë me të keq, - tha Rudiani. - Çdo njeri në vendin tim do të donte ta dinte të vërtetën. Kaq herë kam menduar se isha unë fajtori. Padashur, natyrisht, por kjo s'ma zbuste brengën.

- S'të vë faj, - e ndërpreu vajza. - Kujton se unë s'jam torturuar? Vuaja, qaja, ti e di vetë. Sa herë më ke klithur, më ke goditur.

- Nuk të kam goditur.

- Je bërë gati, është e njëjta gjë. Më ke gërthitur, më ke quajtur spiune, ke klithur "ç'ke?". Tani, besoj, e more vesh ç'kisha.

- Më fal, s'e kisha me të keq.

Një copë herë u dëgjuan frymëmarrjet e të dyve, tek shtilleshin përreth, po aq moskuptuese sa ata vetë.

- Unë ia mora asaj gjithçka, - tha vajza me zë të ulët. - Ia kishin grabitur shtëpinë, pronat, bizhutë.

E, si të mos mjaftonte kjo, unë ia mora asaj gjënë më të shtrenjtë, të fundit që kishte, të vetmen... - Ai deshi t'ia zinte gojën, që të mos e dëgjonte, por ajo arriti ta nxirrte: - ty.

Deshi t'i thoshte, ti ishe e mirë, qaje, të vriste ndërgjegjja për këtë, po fjalët iu dukën të zbehta, të panevojshme.

- Ne ende s'jemi të sinqertë, - tha vajza. - S'guxojmë, as unë, as ti. I bëjmë bisht të vërtetës, pjesës së rrezikshme të saj, kemi frikë.

- Unë s'kam, - tha ai.

- Natyrisht, gjithçka duhet të bjerë mbi mua. Por ti gjithashtu i di gjërat. S'ke pse hiqesh mënjanë. Unë nisa të të doja, ti e di.

Natyrisht, tha ai me vete. E dinte, por ishte jashtë rendit të gjërave... Rudiani e humbi prapë qartësinë e të menduarit. E folura e Migenës, si të ndikohej prej tij, u bë përsëri e turbullt. Natyrisht që s'ishte dashuri e saj. Ishte e tjetrës, e shoqes së internuar, që ajo e gjeti, si të thuash, të gatshme. Kulpra që ngjitej në murin e huaj. Unaza e gjetur diku... A ngjitej dashuria si lëngata? Me sa dukej, po. Ishte Linda B. që e kishte sëmurur. Gjatë ecejakeve të saj midis atij dhe asaj, ashtu si njerëzit që hynin e dilnin në zona të rrezikshme, Migena ishte molepsur. Kishte lëvizur gëzueshëm, pa i shkuar mendja se ç'mund të ndodhte... Hm, ishte e lehtë ta mendoje ashtu: pa i shkuar mendja. Po aq mund të besohej e kundërta: jo vetëm mendja i

shkonte, por fshehtazi, pa qenë e ndërgjegjshme, diçka tjetër e kishte shtyrë drejt tij. Kishte një logjikë të errët, të prishur në gjithçka. Ishte lehtë të thoshe: ia mori të dashurin shoqes, ishte kaq i përhapur ky sport, por këtu ishte tjetër gjë. Shoqja gjithashtu, në pamundësi të vet, në mënyrë të mbrapshtë, siç kishte dashur të rrezikohej prej kancerit, ashtu e kishte shtyrë Migenën drejt grabitjes.

Xhelozi? Midis tyre kishte ndodhur gjithçka që ndodhte në një histori dashurie. Vetëm me një ndryshim: ngjarja ishte gjithmonë pas një velloje mbuluese, shkaktuar prej një përmase të panjohur, ardhur si nga mbretëria e fatalitetit. Ishte ajo që prishte drejtpeshimet e njohura, logjikën, rendin e gjërave. Kishte pasur xhelozi të Migenës ndaj shoqes, por tepër të tërthortë, të maskuar pas të kundërtës, por edhe xhelozi të Linda B., ndaj Migenës, akoma më të fshehtë e me maskë dyfish mbuluese.

Qëllonte që acarimi afrohej drejt sipërfaqes, por aty ndalej. Një herë, kur Migenës i qe dukur se tjetra do t'ia kapte flokët, ashtu si ai, te biblioteka, kishte thënë me vete: natyrisht, unë jam një lloj zëvendësueseje, kurse ata të dy janë senjorët e kësaj pune. Në të vërtetë, ajo ishte edhe fjala më e saktë: zëvendësuese.

Tëmthat e Rudianit rrihnin si në ethe. Ç'do të thoshte zëvendësuese, në këtë rast. Ishte kaq

mjegullore gjithçka. Deshi t'i thoshte se, më shumë se zëvendësuese, ishte njëfarë korriereje, që rrihte të bënte të pamundurën: të sillte nga një zonë e ndaluar atë që s'mund të sillej: dashurinë e një vajze. Ishte e pamundur natyrisht, madje më keq se aq, ishte më e pamundur dhe më e dënueshme se ndalimet e natyrës.

Jo më pak e mundimshme ishte shprehja me fjalë e asaj që i kishte shkrepur ndër mend. Korriere e vdekjes, tha me vete. Nuk arrite ta sjellësh dot.

Si t'i afrohej mendimit të tij, vajza tha.

- Është e kotë të shfajësohemi. - Sytë e saj vështronin rrezikshëm, si të thoshin: ne e vramë të dy.

Ndoshta, mendoi ai. Sado të padukshme, ai, po aq sa ajo, kishte pjesën e tij në atë terr.

- Ti s'ke pse të mundosh veten, - i tha me zë të butë. - Të vriste ndërgjegjja. Kjo është e mjaftueshme. Në këtë vend askënd nuk e vret ndërgjegjja për asgjë.

E përkëdheli dhe e puthi në buklet e tëmthave.

Ne nuk e vramë, mendoi. Thjesht nuk arritëm ta nxirrnim që andej. A s'ishte e njëjta gjë...

Migena s'po bënte asnjë shenjë kundërshtimi. Me shikim të humbur, pjerrtazi ndiqte dorën e tij tek i përkëdhelte përsëri, por tani si të ishte dorë e huaj, gjoksin.

Vajza vazhdonte të ndiqte lëvizjen e dorës. Pastaj, për habinë e tij të madhe, pështpëriti ca fjalë

fare të paqarta, si të donte të thoshte se atje... te... gjinjtë e saj... kishte nisur gjithçka.

Aty, pra, rrinte vdekja, i shkreptiu në kokë Rudianit. Mendja i shkoi prapë te mamografia dhe në njëfarë mënyre ia kujtoi.

Ashtu si më parë, vajza bëri "jo" me krye. Atëherë nuk mbetej veçse xhelozia. Kishin hyrë prapë në qerthullin e frazave të thëna qyshkur. Mosvënia në gjumë e Cerberit. Xhelozia e fshehtë e njërës. Pastaj e tjetrës, edhe më e fshehtë. Ngjitja e dashurisë si sëmundja. A mund të jepej a të merrej si një brilant, një hua a një testament? Hyjnesha Afërditë ua jepte shoqeve të saj për përdorim të përkohshëm. Në trajtën e një brezi që vihej rreth ijëve afër fundbarkut. Pra, në një trajtë të rrokshme. Kurse tejçimi nga një vis te tjetri, ishte, me sa dukej, më i vështirë. Më i rrezikshëm ndoshta se tejçimi i plutoniumit të tmerrshëm... Pa dyshim që nuk mbetej veç xhelozia. Nuk të pyes përse erdhe me mua. Për tjetër gjë të pyes: përse ajo e mori vesh? Përse ia the?

Nuk desha kurrsesi, u përgjigj vajza. Ndoshta befas, në ballo.

Mos... ulëriu së brendshmi. Përsëri faji po kthehej tek ai...

Përse ia thashë? S'e di. Një çast m'u duk se e dinte. Por prit, nuk ishte ajo që u bë shkak. Qetësohu, të lutem. Të betohem për gjithçka të

shtrenjtë: nuk ishte ajo që kujton ti. Nuk ishte brenga e xhelozisë, desha të them. Kurrsesi nuk ishte ajo. Ishte tjetër gjë, fare tjetër gjë, atje në ballo...

Sa më tepër që e folura e saj bëhej e turbullt, si nën narkozë, aq më qartë ai e përfytyronte ballon e lamtumirës.

E dinte mirë ç'ishte një mbrëmje e tillë. Ndonëse kishin kaluar gati njëzet vjet nga koha kur e kishte përjetuar vetë, në kujtesë i vinte njëlloj si përherë, e pamëshirshme.

Copëra tangosh që ngjiteshin mekshëm me njëra-tjetrën nën vështrimet e dergjura të vallëzuesve. Ndërprerje herë pas here e vallëzimit dysh nga kërcime popullore, në të cilat nxënësit e kapur për dore e zgjeronin rrethin, për të tërhequr brenda tij të lëkundurit, pastaj mësuesit, vetë drejtorin e

shkollës, së fundi, të ftuarin kryesor: sekretarin e partisë së rrethit.

Pas kësaj vinte prapë muzika e dergjur, sy të përqarë djemsh, që deheshin për herë të parë në jetë, psherëtima vajzash, fjalë me dy kuptime nga të dyja palët dhe pengje, pengje të pafund për gjërat e mosthëna.

Nga tryeza kryesore, midis shisheve të birrës, të ftuarit ndiqnin zallahinë e sallës. Në masën që meraku për ndonjë zvetënim të mundshëm tretej, mallëngjimi ndaj nxënësve, midis të cilëve aty-këtu dukeshin fëmijët e tyre, sa vente bëhej zotërues. E meritonin të dëfrenin, shkollën e kishin kryer, aksionet e rinisë gjithashtu, dhe ndryshe nga ç'mund të thoshin gojët e liga, moralin e kishin siç duhej. Ja edhe në këtë mbrëmje, që ishte më e çlirëta midis të çlirëtave, nuk e kishin lënë pas dore vallëzimin popullor, as këngët partizane, e sidomos këngën e porsadalë: "Prijs, o Prijs, ty tungjatjeta!".

Zallahia, herë e nënshtruar prej tangos e herë kryeneçe, vazhdonte. Përveç çifteve vajza-djem, dukeshin aty-këtu vajza me vajza e më rrallë dyshe djemsh. Nuk mungonin, si zakonisht, nxënës që vallëzonin me mësuesen e letërsisë, mësues me mësuese, së fundi, drejtori me të shoqen, në pritje të asaj që do të ishte kurorëzimi i suksesit: ngritja

në vallëzim e të ftuarit kryesor. Por ajo ndodhte zakonisht pak përpara mbylljes. Mesnata ishte ende larg dhe tani për tani zotëronin mallëngjimi i përgjithshëm, pëshpërimat kokë më kokë, hyrjet dhe daljet pa kuptim dhe sidomos vajtja e pafund në banjë.

Që nga tryeza kryesore, i ati i Migenës e kërkonte vajzën me sy midis pështjellimit. Përkundër dëshirës së saj i kishte vënë të gjitha dekoratat, duke i premtuar se ishte hera e fundit. Nuk ishte punë mburrjeje, i kishte thënë atë pasdite. Kishte punuar vite me radhë heshturazi për këtë shtet dhe e kishte taksur që veç dy herë do t'i vinte të plota medaljet: në ballon e saj të lamtumirës dhe, fati po ta donte, në dasmën e saj. Tani e ndiqte me sy, si të donte t'i thoshte: dasmën tënde s'besoj se do ta arrij, ndaj më fal për sonte.

Midis pështjellimit, Migena me Lindën vallëzonin prapë bashkë. Ishin tepër të kërkuara nga djemtë, megjithatë për herë të dytë kishin mundur t'u shkëputeshin.

Do të ikësh. Do të më lësh vetëm, kishte thënë Linda.

Migena u drodh. Mos, deshi t'i thoshte. Vetëm ashtu mos fol.

Dhe, befas, iu duk se e kapi përse modeli i fundit i krehjes së tjetrës, bashkë me mahnitjen, e kishte trembur. Një ndjesi e turbullt e bëri të besonte se

ato fjalë dhe ajo mënyrë krehjeje, ishin krijuar për njëra-tjetrën.

Do ta linte vetëm. Karfica mbi flokët e Lindës dukej se e kishte brenda rrëzëllimit të saj gjithçka që ato do të donin të fshihnin.

Migena e humbi. S'dinte ç'të thoshte. Ishte shansi i fundit. Ora e ndarjes ndoshta. E gjërave të pathëna. S'dihej a do të vallëzonin për herë të tretë.

Sytë e mësuesit të gjimnastikës u shfaqën aty rrotull. Iu dukën njëfarë shpëtimi i rastit, për të shtyrë bisedën fatale. Përse t'i ngul sytë ashtu? I ke mbetur peng, me siguri. Ndoshta, ishte përgjigjur Linda me shpërfillje. Diçka matej të thoshte, por mëdyshej. Ndoshta s'ka faj, shtoi pas pak. Në kohën kur kisha shpresë se mund të shkoja në Tiranë, i kam dhënë, siç duket, ndonjë shenjë. E merr me mend përse. Aha, e kuptoj, kishte thënë Migena.

Mësuesi vështronte krejt i hutuar, me ca sy që thoshin, pse bën sikur s'më njeh?

Asnjë tango nuk i ishte dukur Migenës kaq e pafundme. E ndiente erën e saj të mirë, një parfum i lehtë, i panjohur, ndoshta nga ata të kohës së mbretërisë. Shumicën e kohës nuk flisnin, gjersa ajo tha fjalët, prej të cilave më së shumti tjetra kishte frikë: si do të më lësh?

S'dija ç't'i thosha. Të gjitha fjalët ishin pa kuptim. T'i thosha nuk të lë e të tjera si ato, nuk

mundja. E dija, po aq mirë sa ajo, se nuk kishte ngushëllim. Dihej si do të përfundonte. Mësuese filloreje në ndonjë kooperativë të largët, për të mos thënë më keq: mjelëse kooperative dhe pastaj stalla ose shkurret ndanë arës, ku duhej t'i jepej brigadierit, për t'iu shmangur hakmarrjes së tij.

Ti ishe e fundmja shpresë. Desha t'ia zija gojën me dorë, t'i thosha mos, por as kjo s'qe e mundur. Më sillje lajme prej botës... Prej atij.

Sa më shumë që fliste, aq më fort ndihesha me faj. Si do të largohesha pa e çliruar ndërgjegjen nga ndjesia e mëkatit? Ishte rasti i fundit kjo mbrëmje. Kaq herë kisha përfytyruar sqarimin e vështirë, atë që lidhej me ty. Brengën që mund t'i shkaktoja. Ajo ishte më e keqe se gjithçka. Do të doja më shumë zemërimin e saj: e pabesë, si më more të vetmin gëzim që kisha. E kisha më lehtë t'i përgjigjesha: mos më shaj, vetë e pate fajin.

Mendoja se kisha njëfarë të drejte. Siç ta kam thënë, isha e bindur se ishte ajo që më kishte shtyrë drejt teje. Sytë i ndritnin sa herë të shihte në gazeta, sidomos në TV. Përsëriste fjalë të tuat. Qëllonte që më pyeste: të pëlqen? Thuaj, a nuk të pëlqen shumë? Dhe, aty për aty, shtonte: lum ajo që shkon me të!

Sa të shkonte edhe kjo mbrëmje. Tani Migena nuk ishte më e sigurt nëse donte vërtet që mbrëmja të kalonte apo, e kundërta, të zgjatej gjersa të vinte

çasti... Mëdyshja e kishte munduar prej kohësh. Aq sa ç'i dukej se duhej të çlirohej nga kjo barrë, po aq nuk e duronte dot plagosjen e saj. Mund të ishte pika e fundit që do të mbushte kupën.

Po afrohej mesnata, koha që, kushedi pse, i dukej tani më e rrezikshmja. Po vallëzonin prapë të ndara, me djem, por sytë kërkonin njëra-tjetrën, midis supeve përherë e më të lëvizshme të vallëzuesve. E dinin se mezi ç'prisnin të ishin prapë bashkë, gjersa u gjendën vërtet ashtu.

Orkestra sa vente bëhej më zotëruese. Ishte larguar sekretari i partisë, bashkë me disa nga të ftuarit e rëndësishëm dhe, siç ndodhte zakonisht, saksofoni gjer atëherë i druajtur, sa vente ndihej më fort.

Saksofonisti, i lumtur që po tërhiqte vëmendjen, i tundi hareshëm cullufet e çelëta dhe i buzëqeshi Lindës.

Ajo ia ktheu buzëqeshjen, por munguese, si të ishte në hënë. E afroi kokën te veshi im për të më pëshpëritur: së paku, të ishe afruar ti me të. Nuk isha e sigurt nëse i kisha dëgjuar vërtet ato fjalë apo ashtu më ngjau, si në ëndërr, ngaqë ndoshta i kisha pritur. Linda e largoi pak kryet për të më parë në sy, përpara se të shtonte: më dëgjove ç'thashë? Së paku, të kishe shkuar ti me të.

Migena u drodh. Ishin po ato fjalë, veç me një ndryshim: në vend të *ishe afruar* kishte përdorur një tjetër folje, këtë herë më të pamëshirshme, disi

vulgare, nga ato që ajo s'i përdorte, *të kishe shkuar* me të.

Saksofoni ia tha një piskame të zgjatur. Unë ngriva krejt. Ishte ndoshta forma e vetme e vetëmbrojtjes: e ngrirë, siç isha, të mos jepja asgjë e të mos merrja asgjë. Fjalët e saj më vinin të turbullta. Atyre edhe mund t'u shmangesha, por vështrimit të saj kurrsesi. Mendimi se ajo e kishte kuptuar ç'kishte ndodhur, më këpuste në mes. Nuk dija ç'shprehje mund të kisha në fytyrë. S'isha e sigurt nëse ato fjalë i thoshte vërtet apo ashtu më dukej.

Ngjanin të palidhura apo Migenës i pëlqente t'i merrte ashtu? Fjalë të frikshme me maska të zakonshme ose e kundërta: s'është punë faji, a nuk thonë puthe për mua, ndjesë, në kishë, kot së koti, tradhti, ke qenë e vetmja, zemër, duhet të ta them njëqind herë, nëse ke shkuar vërtet, shoqe besnike.

Por ndërsa fjalët ishin të turbullta, vështrimi ishte ndryshe. I qartë, pyetës, gjithë ngut. Nuk i thashë asgjë, veç e përqafova vrullshëm, dhe kaq mjaftoi. S'ishte nevoja për lotët, për asgjë. Ajo e kuptoi.

Migena priste ç'do të ndodhte. Tjetra iu duk edhe më e bardhë në fytyrë. Veç sytë ruanin ende diçka të mëparshme. Ishte e vetmja shpresë.

Befas, ajo iu përgjigj përqafimit tim. Nuk besoj se do të provoj për herë të dytë në jetë atë që quhet "paqe hyjnore".

Vite më parë, në ëndërr, kishte përjetuar një herë një paqe të tillë, në një si kopsht, me ca si kaproj, por fare shkurt. Veç të vazhdonte edhe pak, u lut ajo, edhe pak, o Zot.

Dhe sikur lutja t'i ishte dëgjuar, paqja po vazhdonte. Zëri i Lindës ishte jo vetëm qetësues, por fjalët që thoshte iu dukën Migenës të njohura. Ishin fjalët e pakmëparshme, që ajo i kishte marrë si pa lidhje, dhe që tani, befas, po ua merrte vesh kuptimin: s'ka pse të ndihesh në faj, është diçka që ndodh, nuk është kështu tradhtia, ti ke qenë për kaq vjet shoqja ime më besnike, ke bërë kaq shumë për mua, edhe këtë herë diçka e tillë të ka shtyrë, me siguri, a nuk thonë përqafoje, puthe për mua? Nuk jemi në kishë këtu, për të kërkuar ndjesë, më dëgjon, zemër?

Migenës i vinte të mbyllte sytë nën atë çuçuritje. Tingujt e tangos ishin më të përshtatshëm se kurrë. Ca sy kureshtarë po i ndiqnin nga afër. Migena u shqetësua pak, pastaj, aty për aty, e harroi.

Dhe, të lutem, mos e thuaj më fjalën "më fal". Unë jam e sinqertë. S'po them se jam e lumtur që ndodhi. Por, më beso, pothuajse e dija që do të ndodhte. Sepse... ja ku po ta pohoj atë që isha e sigurt se do ta merrja me vete në varr, ja ku po ta pohoj, pra, se fshehtazi e dëshiroja të ndodhte... Nuk e fsheh, bëhesha xheloze kur e përfytyroja, megjithatë e kam vështirë ta shpjegoj gjer në fund,

fshehtazi e dëshiroja. Ishte i vetmi shans... që diçka... të dilte... prej meje... matanë.

Doja t'i thosha se pak a shumë edhe unë turbull ndieja të njëjtën gjë. Dhe jo vetëm kaq. T'i thosha që edhe ti, Rudian, diçka të tillë të pazakonshme ndieje, si njeriu që ndien fantazmën. Dhe desha t'i tregoja skenat me nervozizmin tënd, britmat: ç'dreqin ke që qan, rrahjen, gjer te dyshimi mos isha spiune.

Nga të gjitha, nuk i tregova veçse këtë të fundit, britmën tënde: veç në qofsh spiune.

Linda u përpoq të qeshte, ndërsa ia vuri pëllëmbën e dorës te goja, si për t'i thënë, pusho tani, do të kemi kohë të m'i tregosh të gjitha.

Gjallërimi i saj e trembi një çast Migenën. Ç'do të thoshte me ato fjalë? Ku ta gjenin kohën për t'i treguar të gjitha? Ajo që nuk do të kishin më këndej e tutje do të ishte pikërisht koha për të folur si më parë.

Në vend të kësaj, Migena i tha tjetër gjë. Në qoftë se ajo bezdisej sadopak nga kjo histori, ajo ishte gati të hiqte dorë prej tij. Në fund të fundit, Migena s'kishte qenë veçse diçka e rastit. Një histori e përkohshme. Si të thuash një zëvendësuese. Ai është yti. Princi yt. Asgjë në botë s'mund t'ju ndajë.

Ndriçimi në sytë e saj ishte i paqëndrueshëm. Herë dendësohej, herë merrte një kthjelltësi

kristali. Dëgjo, i thoshte, le ta hiqte nga mendja se ndihej e humbur. Përkundrazi, pas kësaj, ndihej më e lehtë. Diçka prej ëndrrës ishte kryer. Falë asaj, Migenës, nuk ndihej më e mbyllur. Siç ia kishte thënë më parë, diçka kishte dalë prej saj. Diçka që s'kthehej më mbrapsht. Veç kësaj, do t'i sillte lajme prej tij, fjalë...

Buzëqeshte vërtet, por me buzëqeshjen e veçantë të njeriut që mëdyshet për të folur. Dëgjo, tha më në fund. Mos kujto se unë vetë jam e përkryer. Të kujtohet kur më tregove për kotsin? (Kështu e thërrisnim mes nesh mësuesin e gjimnastikës, me një fjalë të shpikur nga "kot".) Ti ishe e mallëngjyer, si gjithë vajzat pas zhvirgjërimit, pastaj pate një si peng se ndoshta s'ishte njeriu i duhur dhe unë të thashë: mos u mërzit, shumicës së vajzave ashtu iu qëllon për herë të parë, me kotsa. E pra, ti u tregove e sinqertë me mua, kurse unë jo. S'ka pse t'i shqyesh sytë ashtu.

Ajo tha për të dytën herë se s'kishte pse t'i shqyente sytë ashtu, pastaj tregoi se, gjatë kohës së mamografisë (mamografisë së famshme, kështu e quante zakonisht), një pasdite, në dhomat e zhveshjes, në palestër, përpara ndeshjes së volejbollit, i kishte dhënë kotsit një shenjë të qartë.

Në çdo rast tjetër do të ishte e natyrshme që Migena të pyeste gjithë padurim: e pastaj? por jo atë mbrëmje. Në të vërtetë, befas e kuptoi se

s'donte të dëgjonte. Kishin qenë të dyja të pasinqerta me njëra-tjetrën, çka ishte një ngushëllim për të. Kurse tani simetria po prishej, dhe e pasinqertë do të mbetej, ashtu si më parë, vetëm Migena.

Për habinë e saj, Linda nuk e vazhdoi rrëfimin. Ose s'kishte ç'të tregonte më tej, shenja kishte mbetur thjesht shenjë, ose e kishte ndier që tjetra s'donte të dëgjonte.

Kishin qeshur të dyja, me një të qeshur të ndërprerë e të kotë, gjersa sytë e Lindës kishin marrë prapë ngrirjen e kristalit. Ajo tha diçka për fatin, që Migena, e papërqendruar siç ishte, nuk po e kapte dot. Kishte të bënte me dorën e fatit, që i shtynte ato të dyja të përziheshin me të njëjtët meshkuj, një herë në shkallën vulgare, si puna e kotsit, e pastaj në atë të epërmen, dramaturgun.

E çuditshme, apo jo? thoshte Linda. Pastaj më shkundte, si të sigurohej se unë e kisha kuptuar që ishte vërtet ashtu, e pazakonshme, si e sajuar enkas nga një dorë nga lart.

Saksofoni, pas një ndërprerjeje, ia dha përsëri një si kuje të zgjatur. Po afronte ora e njohur kur mbrëmja mund të jepte shenjat e para të shthurjes. Sytë e shqetësuar të drejtorit dhe të sekretarit të rinisë, e jepnin qartë shqetësimin.

Një copë herë vallëzuan në heshtje. Dyshimi se mos po gabohesha nga mirëkuptimi i saj, më kapte herë pas here. Mos ishte e rreme qetësia e

saj dhe po aq i kotë ngushëllimi im, siç ndodhte me të mbyturën që kapet pas flokëve të vet?

Kur tjetra, më në fund, hapi gojën të fliste, Migena pothuajse u drodh. Fytyra e Lindës nuk kishte asgjë nga shprehja e mëparshme. Ajo foli me zë të ulët për një gjë që nuk e kishte zënë ngoje kurrë: internimin. Para tre muajsh, një javë përpara se Migena t'i sillte librin e Rudian Stefës, në familje kishte ardhur *shkresa*. Siç ia shpjegoi, kështu e quanin urdhrin që vinte një herë në pesë vjet, pikërisht ditën kur internimi mbushte pesëvjetëshin e radhës. Ajo ishte e shkurtër, e prerë, me dy mundësi: internimi juaj mbaron ose internimi juaj zgjatet me një tjetër pesëvjetësh.

Pesëvjetësh, përsërite me vete Migena, si të përpiqej të mësohej me atë fjalë. Ishte hera e parë që e dëgjonte. Dukej i njëjtë me *pesëvjeçarin*, veçse, sa ç'ishte ky ngazëllues e festiv, aq i zymtë e i heshtur, si maskë mortore e të parit, ngjante pesëvjetëshi.

Ashtu, pra, ishte kthyer Linda nga shkolla atë ditë, për të gjetur një heshtje të pazakonshme në shtëpi. Prindërit rrinin pranë dritares. Në sytë e nënës dukeshin gjurmët e lotëve. E kuptoi menjëherë. E kishin pritur gjithë ato ditë. Megjithatë, e bëri pyetjen: erdhi? Nëna bëri "po" me krye. S'kishte nevojë të bënte pyetjen tjetër: keq?

I përqafoi të dy pa thënë asgjë. Vëllai i vogël

ende s'ishte kthyer nga loja me top. Pesë vjet më parë, kur ajo ishte trembëdhjetë vjeçe, kishte qenë pak a shumë e njëjta gjë. Veç dhimbte ndoshta më pak. Ose i dukej asaj. Vëllai në atë kohë ishte pesë vjeç dhe nuk kuptonte asgjë. Kjo ishte hera e parë që duhej t'ia thoshin. Pastaj do të vinin pesë vjet të tjerë, të gjatë e të pambarim, kur në Krishtlindje ose natën e Vitit të Ri, tek mblidheshin kokë më kokë për të bërë urimet, pas fjalëve: qoftë një vit i mbarë, aty për aty, shtonin, me një *shkresë* të mirë, o Zot!

Migena deshi t'i thoshte mjaft, të lutem, por s'mundte. Dy-tri herë kishte qëlluar që vëllai i vogël të pyeste: ç'është shkresa? Dhe ata përgjigjeshin se ishte një lajm që mbërrinte në një zarf dhe që s'dihej ç'ishte: më i miri ose më i keqi i lajmeve. Vetëm kur zarfi hapej merrej vesh... Dhe kur ai këmbëngulte të dinte se nga do të vinte, ata i thoshin, nga Tirana, pastaj nuk harronin ta porositnin që të mos i tregonte askujt, sepse shkresa ishte e fshehtë dhe nga e folura magjia e saj e mirë mund të prishej.

Vallëzimi vazhdonte. Asnjëherë nuk e kishte menduar se tingujt e një muzike po aq sa harenë, mund ta shtonin pikëllimin. Përbri qeshnin me zë të lartë, me të kërcitura të gjuhës, shtynin, ngacmoheshin. Me zë të ulët, Linda përpiqej të rrëfente ç'i shkonte nëpër mend në atë ditë të hidhur. Ishte

tetëmbëdhjetë vjeçe. Shkresa tjetër do të vinte në moshën njëzetetrevjeçare. Pastaj do të shkonte njëzet e tetë. Pastaj, pas dy shkresash, tridhjetë e tetë, së fundi, dyzet e tre, jo, pas kësaj nuk do të donte të jetonte më. Të falemnderit, diktaturë e proletariatit, e di që je e mirë, e drejtë, e pagabueshme, siç e kemi bërë në shkollë, por unë jam lodhur... s'jam më për këtë jetë.

Aty pranë vazhdonin të qeshnin. Përzierja e zërave të djemve me ata femërorë ishte veçanërisht e padurueshme.

Më kupton? Unë s'kam qenë asnjë ditë në liri, thoshte Linda. E merr dot me mend ç'është kjo? Të mos e kesh asnjë ditë të vetme... Të mos kesh shpresë nga askush... Ngaqë s'dija nga ta prisja, shpresën e fundit e vura te kanceri... Ia kërkova ndihmën atij... Por as ai s'ma dha.

Migena mezi e mbante gulçin. Donte t'i thoshte se ishte gati të shkonte, së paku një pesëvjetësh, në vend të saj, por e ndiente se s'ishte në gjendje të fliste.

Tingujt e saksofonit e prisnin si me thikë gjithçka.

Në vend të dëshirës për ta zëvendësuar në internim, pa e kuptuar as vetë pse, ndoshta si ngushëllim, i tregoi diçka që ishte betuar të mos e nxirrte kurrë. Ia kishte premtuar babait, ngaqë, në të vërtetë, ishte një e fshehtë e tij, një nga ato tmerre, që ai lexonte në një buletin sekret, që u

jepej vetëm kuadrove të besuar, dhe që ai, kushedi pse, ia kishte besuar vajzës së tij. Në buletin jepeshin ato që flisnin armiqtë e shtetit, ku, ndër të tjera, thuhej se, sipas tyre, jo vetëm në burgje dhe në internim, por edhe jashtë tyre, liria njëlloj mungonte, me fjalë të tjera, ishte njëlloj kudo, madje edhe në Tiranë s'kishte liri e kështu kudo... mendime armiqsh... natyrisht.

Linda një copë herë nuk foli. Pastaj përsëriti të njëjtën fjalë... natyrisht... Varej si ta merrje... domethënë, për një të burgosur të lidhur me pranga në qeli, të internuarat si ajo, Linda, mund të dukeshin të lira, me fjalë të tjera, kot ankoheshin, të njëjtën gjë mund të thosha unë për Rudianin, që ankohej për punën e dramës, e kështu me radhë, oh, kjo ishte një gjë shumë e ndërlikuar, si puna e universit, që kemi folur, hapësirë dhe kohë e pambarim, që mendjes sonë gjithsesi i shpëtonte.

Iu kthye prapë asaj jave të paharrueshme pas ardhjes së *shkresës*. Ishim të gjithë si të mpirë. Ti ishe në Tiranë, mezi ç'prisja të ktheheshe. Asnjëherë s'më kishe munguar aq shumë. Dhe ja, sikur ta dije, u ktheve me atë mrekulli në duar, librin e tij.

Të thoshte se ai libër e kishte kthyer në jetë, ishte më e pakta gjë. Me dhjetëra, me qindra herë e hapte për të parë kushtimin e tij: "Për Linda B., kujtim nga Rudian Stefa".

Migena e dinte po aq mirë sa tjetra. Kishte qenë një adhuruese e dramaturgut, gati-gati e dashuruar, por ishte libri që e bëri të binte kokë e këmbë brenda, siç thuhej. Çdo gjë tjetër iu zbeh, internimi, shkresa fatale. Mendja i rrinte veç tek ai, aq sa i vinte turp nga vetja. Kur më the se kishte probleme me teatrin dhe se drama mund t'i ndalohej, u këputa fare. Ëndërroja të isha pranë tij, t'i vija kokën te supi, ta ngushëlloja, shpirt, mos u mërzit, do të kalojë.

Migena mezi i mbante lotët. Të gjitha ato ndoshta duhej t'i kishte bërë ajo... zëvendësuesja. Por në fjalët e Lindës nuk kishte asnjë shenjë qortimi. Gati-gati dukej se gjithçka që kishin folur pak më parë ishte fshirë.

Orkestra pushoi papritur dhe vallëzuesit kthyen kryet për të parë ç'ndodhte. Dëgjoheshin zëra të acaruar. Ishte, me sa dukej, një grindje e zakonshme djemsh, e pashmangshme në mbrëmje të tilla. Madje, shumë kishte vonuar. Orkestra nisi përsëri dhe vallëzuesit e shkëputur nga njëri-tjetri, po afroheshin. Një pjesë ishin dyndur te banjat. Migena me Lindën, pa e pasur mendjen, po shkonin andej. Ca sy kureshtarë u duk se po i ndiqnin, pastaj diku mbetën pas. Dyert e banjave hapeshin e mbylleshin pa pushim. Ca djem pinin cigare gjysmë fshehtazi. Nga mesorja kryesore zgjateshin kalimet e tjera në gjysmë terr. Pa e pasur mendjen, për t'i

ikur ndoshta zhurmës së dyerve dhe erës së bezdisshme, këmbët e të dyjave po i çonin andej. Tingujt e orkestrës arrinin tani të dobësuar. Aty-këtu dallohej spikama e ndonjë çifti. Linda shtyu një derë, pa e fshehur habinë që laboratori i kimisë ishte i hapur. U futën si pa e pasur mendjen dhe qëndruan në këmbë midis flegrës së derës dhe rafteve të gjata plot shishe dhe epruveta. Ndriçimi i zbehtë binte mbi shkronjat sipër shisheve që ato i njihnin aq mirë: Bikarbonat potasi. Dy acidet rivale: sulfuriku dhe klorhidriku, të ngulur në kujtesë nga provimet e shumta dhe mllefet hakmarrëse të dikujt që ishte betuar që nga xhelozia t'ia prishte fytyrën me H_2CO_4 një vajze nga e treta B. Më tutje vinin me radhë helmet, shishe të ftohta, si të mënjanuara nga kjo botë, të mbyllura, me siguri, me çelës. Sa shumë helme, kishte thënë Linda me zë të ulët.

Muzika mezi dëgjohej, përveç saksofonit që bënte ç'bënte e ngrinte piskamën therëse në kulm. Heshtja po zgjatej më shumë se ç'duhej dhe Migena lutej me vete që veç biseda për internimin të mos hapej më. I dukej se nuk ishte ajo, por tjetra që kishte të drejtë ta prishte heshtjen.

Linda e kishte përqendruar vështrimin diku në fytyrën e shoqes. Pastaj, me një lëvizje fare të lehtë, si të ëndërrt, gishtat e saj ia prekën buzën e poshtme. E më pas të dyja.

Sa çudi, tha, si të fliste me vete. Je puthur me to. Me buzët e tij.

S'dija ç'të përgjigjesha. Të them ndihesha keq është pak. Ishte e papërballueshme.

Sa çudi, tha prapë dhe afroi buzët e saj te të miat. Ishte një puthje e çuditshme, e ftohtë dhe ashtu, ngrirazi, i kishin buzëqeshur njëra-tjetrës, gjersa Linda kishte pyetur: ke shkuar më larg?

Çdo vonesë e përgjigjes sime do të ishte fatale. Ashtu siç do të ishte e tillë thënia e së vërtetës. Të dyja këto, ndërsa nuk arrita t'i mendoja qartë, i ndjeva si një shkarkim elektrik. Duhej të përgjigjesha menjëherë. Dhe me çdo kusht ta fshihja të vërtetën.

E tunda kryet për të thënë "jo" dhe, pa i hequr sytë, e bindur se vetëm ashtu duhej.

Jo, thashë me zë. Vetëm gjoksin ma ka përkëdhelur.

Nuk dija ç'mund t'i thosha më tepër. As ajo nuk pyeti. Me gishtat e hollë zbërtheu kopsat e këmishës së saj, ndërsa me tjetrën kërkoi dorën time. Nuk mbante sutjena, ashtu sikurse unë, modë e kohëve të fundit e vajzave që ndiheshin të sigurta për gjoksin. Ma afroi dorën te gjinjtë dhe pas pështpërimës, "bëj si ai", qëndroi shtang, me sytë gjysmë të mbyllur.

Nuk kishim prirje lesbike, as ajo, as unë. Ishte tjetër gjë.

E kishte menduar atë çast, dhe pastaj më vonë, orë të tëra, ditë të tëra, pa e gjetur dot saktësisht se ç'ishte. Ishte më e largët se lezbizmi. Shumë më e huaj dhe, pa dyshim, më e ndaluar. As emër nuk kishte. Asgjë nga ato që ndodhnin midis tyre nuk kishte ende emër. Aq më pak, ajo e atij çasti. Ishin aq afër, sa edhe larg. Dy vajza që inter... që ndër... që transpërkëdheleshin. Dhe midis të dyjave, fushat e ngrira, moskuptuese e pa shpirt. Nëse Migena ishte korriere e vdekjes, siç kishte thënë ai, ç'i mbetej Lindës të ishte? Vajza që e dërgonte trupin e saj larg, për të kryer ritualin e dashurisë, pa të cilin s'gjente qetësi? Zakonisht ndodhte e kundërta, ishte shpirti që turrej të kapërcente pengesat, ndërsa trupi mbetej i lidhur aty ku ishte zënë peng. Kurse këtë herë po ndodhte diçka e paparë: trupi rrekej të merrte vetitë e shpirtit... Në mos ai vetë, një sendërgjim, një zëvendës i tij... Trupi i mikeshës së saj të ngushtë...

Një ngjethje e akullt vinte si nga një portë e hapur befas në mosnjohje. Ishin të dyja jashtë ligjeve të kësaj bote. Për rrjedhojë, ajo që kishte ndodhur s'mund të ishte veçse e paparë kurrë në këtë planet. E thënë nga fati që të kryhej prej dy vajzave, dy bijave të socializmit, siç thuhej, në një provincë të humbur shqiptare, në fund të shekullit të njëzetë...

Te kjo pjesë e rrëfimit, për herë të dytë, veç më humbshëm, Rudian Stefa kishte ndier një si

pllakë në gjoks. Mbrapshtor, i tha vetes. Horr i pandreqshëm. Gjithçka që kishte shkruar nuk do të kishte vlerë pa këtë.

S'guxonte as të merrte frymë fort, thua se vetëm ashtu do të arrinte të kapte gërvimën e lehtë, bashkë me ca si zëra të ulët, tepër të ulët, të cilët i kishte parandier përpara se Migena t'ia thoshte.

Kishte qenë vërtet ashtu. Një si gërvimë dere, me të bashkë ca zëra fare të ulët, me një si piskamë të mbytur midis, një e qeshur ndoshta, që të akullonte krejt.

Në panik, Linda mbuloi gjoksin, ktheu kryet nga e djathta, pastaj nga e majta, Migena pëshpëriti, ndoshta na bënë veshët, por asgjë nuk mund të ndalte dridhjen prej tmerrit.

Ashtu dolën në mesore dhe të çoroditura ecën andej nga vinte muzika. Në mesore s'kishte gjurmë njeriu dhe Migena prapë tha se ndoshta iu kishin bërë veshët.

Zhurmëria e njohur e ballos sa vente afrohej. Pastaj dyert e banjave, që ashtu si më parë s'pushonin së përplasuri. Djemtë me cigare, dikush me një shishe birre në dorë, me shikime të rrezikshme. Së fundi, rrëmuja shpëtimtare që ngjante në kulmin e saj.

Ato u futën midis saj, me shpresë që të mos binin në sy. Çanin midis vallëzuesve, njëra pas tjetrës, duke kërkuar ndonjë kënd të parrezikshëm. Bënin sikur s'kishte ndodhur gjë, por kryqëzimi i

vështrimeve të trembura e jepte tmerrin. Ca koka kureshtare afroheshin te njëra-tjetra për të pëshpëritur diçka, pastaj ndaleshin aty për aty midis shpërthimit të së qeshurës. Vështrimi i mësueses kujdestare ishte i akullt. Emri i poeteshës Safo u përmend nga dikush, e fill pas saj fjala "modernizëm". Ishte e kotë të hiqeshin se nuk kuptonin. E keqja e pandreqshme ishte bërë. Ç'kishte ndodhur, kush i kishte parë, si ishte përhapur aq shpejt pëshpërima? Midis atij mishmashi zhurmash, që dukej se mbyste gjithçka dhe ku asgjë s'merrej vesh, midis tërbimit të orkestrës dhe ulërimës së saksofonit, që, si në çdo vallëzim të fundit, kapërcente çdo kufi, veç ajo, pëshpërima tinëzare, nuk pësonte asgjë.

Si ishte e mundur dhe ku e merrte forcën për të ngadhënjyer?

Ato pyetje Migena i kishte bërë shumë herë më pas, por në atë çast s'mendonte veç si të dilnin që andej. Linda, që rrallë e humbte fillin, dukej më keq. Ishte ajo që tha e para të ikim, dhe po ajo që u ndal. Jo, ishte më mirë të qëndronin.

Shpresa e fundit, se mos ishte vallë një panik i tepruar, u fik pas fjalëve të Flora Dulakut nga e katërta B, paskeni qenë të mshefta ju, në kohën që kavalieri i saj ia plasi, lene mo, qejfe-qejfe kjo dynja. Dikush nga e djathta shtoi, përvoja të reja. Plehrë, shfryu Migena, pa i mbajtur dot lotët.

Për tmerrin e të dyjave, balloja po mbyllej. Saksofonisti ia dha një si kuje lamtumire, pas së cilës u duk se do të këputej përdhe dhe gjithçka mbaroi.

Midis britmave, përqafimeve të ndarjes, lotëve, prej të cilave vetëm ato ishin qysh tani të përjashtuara, sorkadhe të ndjekura nga gjahtarët, gati po rendnin drejt daljes, pa e ditur se atje i priste më e keqja.

Dikush, tymin e cigares e shoqëroi me një vërshëllimë të egër mu te flokët e të dyjave, një tjetër ecte ngjitur, tek ulërinte, dekadentizëm, ishulli Lesbos, pak më tej, si nga mjegulla, se nga kishte dalë prapë ai i fjalës "dynja", këtë herë me një këngë të zvargur.

Cica si ato të tuat
Nukë gjenden në dynja...

Një tjetër, ndërsa thërriste, o Blendi, o Blendi, e plotësonte këngën:

Lum ajo që i ka provuar,
As vdekje për të nuk ka,

dhe prapë britmat, o Blendi, he, he, gjeniale, apo jo? A e kape ndryshimin: lum *ajo* që i ka provuar. Ajo, jo ai. He, he, fiu. Rrumpallë lezbikesh!

Vërshëllimat sa vente bëheshin më të egra. Si kishin mundur të zinin vend kaq larg, si në një pritë? Terri sa vente dendësohej dhe vërshëllimat dilnin si prej tij, të verbra, mizore. Linda këndej, jo, ik ti, po të përcjell, jo, shkoj vetë, çfarë, ik, jo...

Kështu ishin ndarë, pa u marrë vesh. Nuk e dija se s'do ta shihja më kurrë...

Edhe pa ia treguar fundin, Rudian Stefa e dinte ç'mund të kishte ndodhur të nesërmen në qytetthin provincial. Ndërsa herët, në mëngjesin e turbullt e të lagësht, Migena po largohej me autobusin ndërqytetës, mbledhjet kishin nisur ndërkaq. Në Komitet të Partisë, pa dyshim. Në Degën e Brendshme. Në gjimnaz. Në lagje. Armiku i klasës, ndonëse i rënë në gjunjë, vepronte. Kishte dështuar në sabotimet, komplotet. Tani rrekej ndryshe. Me anë të zvetënimit. Të seksit.

Dy ditë rresht, Linda nuk doli nga shtëpia. Pika që do ta bënte gotën të derdhej ishte hedhur. Të gjeje helm në një qytetth gjysmë bujqësor nuk ishte asnjëherë vështirë.

E kishin gjetur prindërit në mëngjes krejt të mavijosur. Një letër, mbi të cilën ajo kishte dashur të shkruante, me sa dukej diçka, ashtu dhe kishte mbetur, e bardhë.

E varrosën po atë pasdite, me një qerre të komunales, atë që zëvendësonte makinën e varrimeve, sa herë që kjo e fundit prishej. Nga arkëmorti pa

mbulesë, që poshtë batanijes, nën të cilën ishte trupi, dilte vetëm një tufë flokësh ngjyrëgështenjë, që lëkundej sipas lëvizjes së qerres. Pas saj, përveç prindërve dhe vëllait të vogël, ecte një punonjës i komunales, dhe disa hapa më larg një i panjohur, me kasketë dhe qaforen e mbipetkut të ngritur, e mbyllte varganin.

Ishte pikërisht njeriu me mbipetk të errët, që s'donte të njihej, kureshtia e fundit që përmendej ato ditë gjatë rrëfimit të ngjarjes. Shumica e quanin të natyrshme që të dyshonin për dikë nga Dega e Brendshme, por kishte të tjerë që, pasi e ulnin zërin, thoshin se njeriu që donte të mbetej i fshehtë nuk ishte tjetërkush veçse mësuesi i gjimnastikës.

Ora e zgjimit ishte pak a shumë ajo që atij i shkoi nëpër mend: rreth njëmbëdhjetës. Iu duk një shenjë e mirë. Nuk i pëlqente fare kur ndodhte e kundërta: ti e kujtoje pesë e gjysmë e ora ishte dymbëdhjetë, ose anasjelltas. Megjithatë, kjo nuk e pengoi të shfrynte nëpër dhëmbë, duke e shoqëruar shfryrjen me fjalën më të përgjithshme, lehtësuese e po aq të shqiptuar, vend e pa vend, të njerëzimit. Nuk thuhej kot se, po ta shihje në ëndërr, sillte mbarësi.

Doli nga banja, i shoqëruar nga ca gogësima të

gjata, përmes të cilave, një teshtimë e fortë, kotësisht ngadhënjyese, pa lidhje me gripin a ftohjen, jehoi tejpërtej apartamentit.

Këmbët, kundër dëshirës, e çuan te tryeza e punës, ku ishin fletët e shpërndara pa rregull, qysh prej ditës së djeshme. U përkul mbi to me një kureshtje gati fëminore, thua se besonte se do të ishin mbushur vetë gjatë natës.

Ajo që pa nuk ishte e gëzueshme. Radhët e shuara pa mëshirë nxinin, në kohën që midis tyre, ato të mbeturat, shtrëngoheshin keq, bishtnonin, si të kishin turp, midis asaj batërdie. Lëshoi një frymëmarrje të thellë dhe gjendja shpirtërore i ra aty për aty. Punë dreqi, tha me vete, duke e gëlltitur me vështirësi atë fjalën tjetër, të cilën me këmbëngulje e shmangte kohët e fundit në tekstet e tij.

Sytë kishin nisur të lexonin. Akti i parë. Skena e parë. Depo e uzinës së pasurimit të bakrit. Thasë ose vagonë me mineral. Brigadieri Shpend bashkë me ndihmësin merren me to. Hyn eksperti hungarez. Përshëndet: mirmangjes, shokët! Shpendi me ndihmësin në një gojë: mirëmëngjes, shoku Imre! Eksperti: shum kohu bukur a? Shpendi me ndihmësin: bukur fort.

Rudian Stefa e shqiptoi, më në fund, fjalën e pashmangshme, në kohën që dora e tij po mblidhte shuk tufën e fletëve. I vinte të qante.

Një javë më parë, sipas këshillës së psikiatrit,

në përpjekje për të shmangur depresionin, kishte vendosur të niste një dramë të re. Në shënimet e tij kishte gjetur një sinopsis të dikurshëm, që befas i qe dukur joshës: në një uzinë bakri për eksport zbulohet befas se midis mineralit ka grimca ari.

Sinopsi, si shumica e shënimeve të tij, përveç që ishte i thukët, ngjante tejet i turbullt. Frazat nuk lidheshin mirë me njëra-tjetrën. Pas frazës: ar midis mineralit të bakrit? vinte fjala "e çuditshme", madje dy herë. Pastaj: vagonë të njëtrajtshëm, të zez, të mërzitshëm, që s'dinin çfarë çonin. Pastaj fraza të pakuptueshme, si të donin, ato vetë, të fshihnin diçka. Shteti blerës? Në të vërtetë, kishte jo një, po dy të tillë. Njëri shtet, i mëparshmi, i bllokut komunist, që nuk e tregonte arin. Pra, i pandershmi. Tjetri, i mëvonshmi... që e tregonte arin. Me demek, i ndershmi. Cili?! Harroja emrin. Kryesorja ishin vagonët që rendnin mbi shina. Vagonë të zez, pa fund. Dhe xixëllima e fshehur e arit midis.

Sinopsi ngjante i ndërprerë befasisht. Deshi të shante veten, por iu kujtua se, më së shumti, kështu i parapëlqente ai vetë sinopset. Ishte i bindur se veç të tilla, të shkurtra, gjysmë të verbta e në mister mund të kishin forcë rrezatuese më pas.

Sapo vështrimi kishte rrëshqitur mbi shkronjat e dikurshme, e kishte ndier se si makina e trurit të tij kishte dhënë një xixë të parë. Pastaj një tjetër.

Ar midis bakrit. Rrezatim i zbehtë, i mbytur midis territ minerar. Kumt i fshehtë që zbulohet diku. Në larginë.

Gati-gati e ndiente murmurimën e makinës në thellësi. Por ajo ishte e dobët. Xixat ngjanin përherë e më të zbehta. Gati-gati po fikeshin. Mos, deshi të ulërinte. Mos më lini dhe ju.

Tani përpiqej të mendonte pa ato. Ishte çështja e shtetit që do ta tregonte arin. Shtetit blerës të dytë. Që s'mund të ishte kurrsesi blerësi i vjetër. Harroja emrin, thuhej në shënimet. Të gjitha kontratat ishin prishur pas grindjes me kampin socialist. Por blerësi i ri, zbuluesi i arit, pra i ndershmi, s'mund të ishte kurrsesi shtet perëndimor. Ndërkaq, asnjë shtet mik nuk kishte mbetur. Pas Kinës kishte ikur Koreja e Veriut, e dërgata teatrore e Kubës s'paskësh qenë veç përpjekja e radhës, natyrisht e kotë, për pajtim me këtë të fundit.

Megjithatë, atij i duhej një shtet, dreqi e mori. Një shtet i përshtatshëm për dramën, më saktë, për depresionin e tij. Me Migenën nuk takoheshin më. Kështu kishin vendosur të dy. Së paku, për njëfarë kohe. Kurse zëri i anestezistes në telefon sa vente dëgjohej më rrallë.

Një shtet, mendoi si i mpirë. Nuk mund të shkruante se arin e kishin zbuluar marksistë-leninistët gjermanë apo anglezë. Kishte mbetur veç shteti

i Angolës, në Afrikë, ndonëse me lidhje fare të brishta, pas kafshimit të konsullit shqiptar prej dy gjarpërinjve që kishin hyrë në ndërtesën e ambasadës atje. Thuhej se gjarpërinjtë s'ishin veçse një vjegë, si në historinë e atij liderit trojan, kurse shkaku i vërtetë ishte prania ruse.

E përfytyroi hartën e bllokut sovjetik, që çdo herë i dukej më e madhe se ç'qe. Zbrazëti e pafund, që s'jepte asgjë. As ngazëllim për braktisjen, as nostalgji.

Këmbët e kishin çuar prapë te tryeza. E hodhi në kosh shukun e letrave dhe mori një fletë të bardhë. *Bez sljoz, bez zhizni, bez ljubvi.* Vargu i Pushkinit ishte i ftohtë, si i dalë nga frizeri. Akti i parë, pamje e parë, shkroi prapë sipër fletës. Syri i tij i djathtë ndiqte dorën, disi i habitur. Depo e grumbullimit të mineralit. Hyn eksperti çek. Lavdi punës, shoku. Hamalli shqiptar: mirmëngjez, çun. Eksperti çek: jo mirmangjez, gabim ky fjalë, lavdi punës. Kështu thona tani në Pragë. Mirmëngjeza ndalue. Hamalli shqiptar: ah!

Rudiani gati-gati e ndjeu fikjen e xixës së fundit. Asgjë, mendoi. Mineral i pafund. As ar, as hyjni, askund.

Veç këtë mos ma bëje, mendoi, pa e ditur kujt i drejtohej. U ngrit si i çakërdisur. Pas një copë here u gjend si zakonisht tek i njëjti vend i bibliotekës. Besonte se meteoriti, tri javë më parë, kishte

rënë pikërisht atje, midis Skot Fitzxheraldit dhe librit të Toponomastikës. Madje, emërtimi i ri duhej të ishte brenda këtij të fundit ndërkaq: Guri i nuses së vrarë nga rrufeja. Ose thjesht: Guri i Zi.

Kishte ndodhur një goditje atje, ndonëse në krye s'ishte vënë re. Veç më pas Migena, kur vinte fjala, natyrshëm thoshte: kur më godite atje te biblioteka, dhe pas asaj, ai vetë ashtu besonte, kur të godita, e vogla ime, atë muzg, atje.

Ishte betuar se nuk do të përsëritej më. Megjithatë e zgjati dorën për ta hequr Fitzxheraldin andej. Së paku, ai të mos ishte aty në rast se do të ndodhte prapë.

Kur të godita, e vogla ime, në sytë e kolegut tim. Barbar, i tha vetes. Ia kishte troshitur kryet vajzës së botës, pa menduar skandalin, ankesën e saj, radiografinë e mundshme.

Kishte ditë që vërtitej në atë botë të turbullt grafish. Në mos me njërën, me tjetrën do të kishte punë.

E dinte se do ta kërkonte më kot mamografinë e Lindës. Në spital do t'i thoshin se e ka familja. Në familje do t'i thoshin, me siguri, se e kishte marrë hetuesia gjatë bastisjes. Bashkë me ditarin, fotografitë e rralla dhe natyrisht librin me nënshkrimin e tij.

Më i vështirë, pa dyshim, do të ishte shpjegimi me hetuesin. Nuk ishte e lehtë t'ia mbushje mendjen

se s'ishte çështje sentimentale. E aq më pak, politike. Ishte thjesht çështje e mjeshtërisë së tij. Thellë-thellë çështje shëndeti, siç ia kishte shpjeguar psikiatri, histori e shpëtimit nga depresioni e ato tralala-të e tjera. Dhe sa për fillin e fshehtë bashkues midis floririt të... intern... të murosur midis mineralit të bakrit dhe spikamës misterioze të mamografisë, më mirë të mos e përmendte. Ishin nyjëtime të fshehta, të parrëfyeshme, si gjithë enigmat e artit.

E ndjeu si shkëndija, ashtu si më parë, u fik aty për aty dhe ai gati sa nuk e përplasi ballin pikërisht te vendi, të cilit, çfarëdo që të bënte, nuk do t'i ikte dot.

I shtyu me dorë librat, për të kërkuar, pas tyre, diçka. Një copë herë e lëvizi dorën, gjersa u kujtua se ajo që kërkonte s'ishte aty, por pas veprave të plota të Gorkit. E vështroi ngrirazi revolverin e vogël "Bereta", prodhim i paraluftës, që ia kishte gjetur prej kohësh një kushëri i tij oficer. Sa herë që kujtohej për të, mendja i shkonte ta fshihte në tjetër vend, por aty për aty mendonte se, në rast bastisjeje, gjithsesi do ta gjenin, ndaj ashtu si më parë e vendoste aty ku e kishte marrë, diku midis vëllimeve VI dhe VII, veprave më optimiste të tjetrit.

S'ishte i sigurt nëse kishte ndonjë farë buzëqeshjeje, qoftë dhe ironike në fytyrë, tek shihte

revolverin. Më parë i ndodhte shpesh, kur i kujtohej përfytyrimi i dikurshëm për moshën, më saktë, për kohën e përshtatshme për të vdekur. Në rrethin letrar të gjimnazit, shumica nuk mendonin veç për të. Ishin gati në një mendje që një vdekje luksoze, që i shkonte poetit, ishte ajo që e gjente pa mbërritur të tridhjetat. Ishte thjesht për këtë që adhurohej aq shumë Ljermontovi. Duhej të ishte e kundërta, për nga vlerat do të duhej të çmohej Pushkini, por Ljermontovi, duke e parandier këtë, ia kishte punuar rrengun: ishte ngutur ta bënte dyluftimin mortor dhjetë vjet më herët.

Ç'i marrë paskam qenë, mendoi, me shpresë se po qeshte vërtet. Kishte besuar vërtet se, pasi i kalonin të tridhjetat, njerëzit tinëzisht i kthenin krahët Ljermontovit, për t'iu qepur Pushkinit. Gabuam, thoshin, ishim të rinj, aq na e priste. Përpara nxinin tani të dyzetat funebre të Shekspirit, dhe më tutje vetmia e lavdisë, me shandanë dhe gra të ftohta aty-këtu, që më tepër se teje i përkisnin vdekjes.

Ja kështu, tha me vete, i gjendur prapë te tryeza e punës, përpara letrave të bardha në panik. Ti ke diçka prej horri. Ato fjalë, të mbështjella me një mijë ndjesa, me më fal, të të them diçka, pa të keq, përkundrazi, me shumë simpa[illegible] etj., etj., ia kishte thënë, herën e parë, fill pas dashurisë, Migena. Ia kishte zënë gojën me dorë, që ajo të mos i përsë-

riste "më fal"-et e saj, gjersa, më në fund, e kishte qetësuar me fjalët e di, ishte ndoshta e vetmja gjë që i kishte mbetur nga rinia.

Akti i parë. Pamje e parë. Depo e mineralit. Hyn eksperti i huaj. Teksti ishte i një mërzie të padurueshme, gjer te kënga, që do ta murmuriste nëpër dhëmbë njëri nga personazhet, përpara se të hynte në skenë eksperti polak a mongol. E kishte shkruar tekstin e saj qysh në çastet e para kur ideja e dramës i kishte shkreptirë në kokë. Dora e tij nisi të kërkonte dhe, siç i ndodhte shpesh kohët e fundit, kur gjatë çdo kërkimi të tillë, mendimi i humbjes shpejtonte të bëhej zotërues, tëmthat po i rrihnin fort. Për habinë e tij, dyshimi i humbjes iu përzie këtë herë me një tjetër, më të thellë: e kishte shkruar vërtet atë këngë apo ashtu i qe dukur.

Më në fund e gjeti. Teksti s'kishte titull. Quhej thjesht: kënga. Priti sa të qetësohej për ta lexuar.

Nëse një ditë nga vdekja vjen
Dhe më kërkon e nuk më gjen,

Mos u huto, pse ndodh kështu,
Që s'jam atje, as jam këtu.

Shpjegim mos lyp e mos derdh lot,
Jam gjetkë, jam në tjetër mort.

I kujtohej mirë mëngjesi kur i kishte shkruar ato radhë. Pas fjalëve "jam në tjetër mort" kishte ndier dëshirën të thërriste "gjeniale!". Kishte bindjen se kishte shpikur diçka të re, nga ato që ndodhnin një herë në njëqind a dyqind vjet: mortin tjetër. Diçka midis kontinentit të porsazbuluar dhe një thelbi a sistemi të ri vdekjeje. Por ngazëllimi kishte qenë i shkurtër. Kishte mjaftuar spikama në kujtesë e tri pavioneve danteske, në secilin prej të cilëve, i munguari mund të kishte gjetur strehë, që përndezja të fikej. E bashkë me zjarrthin të shuhej makina që do të tërhiqte aktet dhe skenat e dramës. Nxinin, ashtu si më parë, vagonët me mineral të ftohtë, prej brendësisë të së cilit nuk dilte asgjë.

Rendnin vagonët pas njëri-tjetrit. Pas të tre-mbëdhjetit turrej i katërmbëdhjeti, shtrak-shtruk, me planin pesëvjeçar të tejkaluar, me premtimet në plenumin e katërt, të tremujorit të pestë, shtrak-shtruk, dhe xixëllima gjysmë e fikur e arit midis.

Jashtë dita ishte e zymtë. Një taksi shpejtonte në rrugë me një si ngutje të rreme.

Mineral i zi, përsëriti me vete, ngadalshëm, si në një ninullë. Fli, fli, mineral i vogëlith, mineralth i zi.

Rendnin vagonët sipër shinave të hekurta. Askush s'e dinte ç'kishin të fshehur midis, oji, oji. Në pyestë nëna për mua... Në krom të zi u mbulua.

S'duhej ta kishte marrë atë valiumin e dytë ndaj

të gdhirë. Ishte, me sa duket, ai që po e këputste.

Valium secundus, në dies irae. Rendnin vagonibus njëri pas tjetrit. Horribilis tremujoris maledictus, shtrak-shtruk, dhe prapë requiem për ty.

Mjaft, iu duk se kishte thirrur me zë. S'kishte nevojë të ngulnin këmbë më fort. Gjersa në skenë ishte futur gjuha e vdekur, e kishte marrë kumtin. S'do të shkruante më. Askurrë. Quando judex est venturus. Mjaft. Aq i bënte për verdiktin e tij: vetëvrasje e maskuar me mosshkrim. Shkrau. Nihil.

U ngrit, shkoi te kanapeja dhe e mbështeti kryet në anën e saj. Një ëndërr, gjysmë e parë gjatë natës, përpiqej të merrte spikamë. I ndodhte tepër rrallë gjatë ditës. Ecte drejt të njëjtit hotel, si natën, ndonëse rruga nuk dukej e njëjtë. Tabela "Hotel Drini" nuk linte shteg për dyshim. Kati i tretë, dhoma 307, i kishte thënë Linda. Po pate problem me portierin, i thuaj që je nga spitali.

Portieri dukej i përgjumur. Kati i tretë, dhoma 307, tha Rudiani. Nga spitali onkologjik? pyeti tjetri. Rudiani bëri "po" me krye. Kishte bërë gati një libër me nënshkrim, "Kujtim nga Rudian St.", por, me ç'dukej, s'kishte qenë nevoja.

Linda e priste në këmbë, mbështjellë me një rrobënatë të bardhë. Ishte më e bukur se ç'e kishte përfytyruar. U përqafuan pa fjalë, ndërsa dora e saj ia tërhoqi të tijën për t'ia vënë sipër gjinjve. As

fjalët për Cerberin që e kishte vënë në gjumë nuk arriti t'ia thoshte. Mos u druaj, i tha, tek po e tërhiqte drejt shtratit. Nuk jam e virgjër.

Duhej të kishte pikasur njëfarë habie në sytë e tij, sepse aty për aty shtoi: është e vetmja gjë që ia kam fshehur Migenës.

Pas dashurisë, që ndodhi disi habitshëm, si në një zonë tjetër, e ngjitur pastaj si me vida te dita e tyre, një mbeturinë habie në sytë e tij kishte bërë që ajo ta sillte fjalën aty ku e kishin lënë. E kishte bërë pikërisht me atë që mendonte ai. Rudiani deshi të thoshte "e çuditshme", por ajo nuk e la. Ishte e vërtetë, ashtu e quanin "kots". Dhe se ajo, ndryshe nga të tjerat, veç me atë s'do të donte ta bënte. Por, siç ndodh shpesh, qëlloi që shkoi pikërisht me të.

E di, deshi ta ndërpriste ai, e bëre për... (në çastin e fundit arriti ta shmangte fjalën "për mua", aq banale iu duk). E bëre për këtë... që jemi këtu, tha.

Ndoshta, u përgjigj ajo mendueshëm. Natyrisht, shtoi. Për këtë, në radhë të parë.

Ndonëse nuk e tha "por"-in, ai ishte aty, zotërues, i ftohtë e shumëkuptimsh.

Për çfarë tjetër? pyeti me zë të fikur.

Për ç'tjetër? Ashtu qëlloi, që ai befas u bë i afërt për mua. Ishte Rudian Stefa që e kishte krijuar, me sa dukej, atë përgjigje, në kohën që vajza heshtte.

Për çfarë tjetër? përsëriti fjalët e tij. A kishte një arsye tjetër?

Vajza u mëdysh.

Natyrisht, tha më në fund. Natyrisht që kishte një të tillë... Ishte i vetmi që erdhi në varrimin tim.

Ai dëgjonte i shtangur. Si thuheshin kaq natyrshëm këto gjëra? Dhe si pranoheshin si të tilla?

Rrudhat në ballë duhej t'i kishte të tilla, saqë gati-gati ua ndiente peshën. Deshi t'i thoshte se nuk kishte logjikë që diçka, e cila nuk mund të kryhej veç në gjallje të njeriut, pra përpara varrimit, ishte nxitur prej këtij të fundit. Vajza, si t'ia kishte kuptuar turbullimin, i tha ca fjalë që, ndonëse gjuhësisht ishin të pakuptueshme, donin të thoshin, pak a shumë, se këndej e tutje ajo i përkiste një tjetër mbretërie, me të tjera ligje.

Ai vazhdonte të ishte i nemitur. Herë pas here murmuriste, sikur ta dija, gjersa ajo e pyeti, çfarë thua ashtu? Po them se u befasova që qenkësh ai, i panjohuri misterioz, që shkaktoi aq thashetheme, pas varganit funebër. S'kuptoj pse habitesh, tha vajza. Ti këtë e dije. Ai u turbullua edhe më. Natyrisht që, më pas, ashtu si të tjerët, e kishte marrë vesh. Megjithatë... Çfarë megjithatë?... Një mister ishte megjithatë... Atje te kthina e zhveshjes, përbri volejbollit, ti jo vetëm i bëre një shenjë, siç i the Migenës, por edhe e tërhoqe pas vetes.

Mos do të më qortosh për këtë? Kurrsesi, tha ai. S'kam të drejtë, veç kësaj, dhe po të doja, s'do të mundja.

Ajo i vuri gishtat te goja. Pastaj ia mori dorën për t'ia vënë rishtas sipër gjinjve. Ajo s'ishte veçse diçka... si të thuash... klinike, ti e di po aq mirë sa unë... Ti je i pari që më puthe vërtet, i pëshpëriti. I pari mashkull, më kupton? Dhe i pari e i fundit që po më prek, më saktë që më transprek... A s'të mjafton kaq?

Natyrisht, thoshte ai me vete. Të kërkonte më shumë ishte vërtet mëkat.

Ajo vazhdonte të çuçuriste për dorën e fatit, që i kishte sjellë gjërat në atë mënyrë që ato të dyja, ajo dhe Migena, të shkonin me ata të dy, për t'u ndeshur te pika fatale, atje ku duhej të sosej ajo që kishte nisur. Fjalët sa vente mjegulloheshin dhe, veç kësaj, disa prej tyre, më tepër se të saj, ishin të atij vetë. Shpirti i saj po bëhej gati, me sa dukej, të shfaqej në një tjetër sistem. Vazhdonte të fliste për atë përkim hyjnor, te pika fatale, gjinjtë e saj, ato që u përkëdhelën në ballo nga dora jo e duhur, dhe kur ata të dy, kotsi dhe dramaturgu, i ulëti dhe i larti, duhej të ndesheshin, si në historinë e Barnabës me Krishtin.

Vajza u bë disi më e qartë kur përmendi hetimin që mund t'i bëhej kotsit, dhe përpjekjet e tyre për të marrë vesh enigmën përse ajo i ishte dhënë atij.

Çdo gjë mund të merrnin vesh, veç atë enigmë kurrë. Atë e dinin veç ata, Rudiani dhe Migena, dhe e treta, ajo vetë, që e kishte marrë me vete. Ajo përsëriste fjalën *kurrë* dhe ai deshi t'i thoshte, po si mund ta dish ti hetimin, ti s'je më, por aty për aty u kujtua se ishte mendja e tij që punonte tashmë për të dy.

Sa vente shkriheshin në gjithçka, madje dhe atë punën e mbretërisë tjetër, ai e kishte ditur qyshkur, madje e kishte dëgjuar himnin e saj "kush më merr mua, merr yll, jo grua". I kujtohej si tani, ishte një natë e errët, përbri birrarisë së pistë, të ngjashme me atë të vejushës angleze Leonore Bull, ku, ashtu si dramaturgun e dikurshëm, mund ta godisnin me thikë, në një grindje horrash.

I tregoi për këngën, ndonëse fjalët mezi i kujtoheshin.

Bëhej fjalë për një vajzë që përmendte kurorën, madje pyeste se a përdorej më fjala "kurorëzim", si dikur. Gati-gati ia blatonte.

Pa arritur që ai të thoshte se, përveç që ishte e panatyrshme, ishte e paqenë, ajo i tha: ti mëdyshesh? Ti po më spraps?

Ai iu përgjigj se s'e kishte ai të drejtën për këtë. Sidomos për të dytën.

Në të vërtetë, ti po më spraps.

Atij iu duk se thirri "jo" me një zë bubullues. Ishte pak ta quaje mizore. Do të ishte e mosbotshme.

Vajza u bë disi shpërfillëse. Ishte kaq vështirë të vija te ty, tha qetësisht. Kaq e pamundur. Telat me gjemba shtriheshin pafund, dhe kishte aq shumë qen dhe bënte ftohtë.

Ti s'më kupton, gati sa s'thirri ai, s'ishte punë mëdyshjeje a jo. S'ishte ai që vendoste. Ishte vetëm ajo. Sepse e epërmja, në këtë rast, ishte ajo vetë. Përpara saj të gjithë ishin fajtorë, ky vend, kjo kohë, gjithë të tjerët, duke përfshirë dhe atë vetë.

S'kërkoj mëshirë nga kurrkush, tha vajza. Dhe as shpagim.

Ai mendoi se duheshin vite për t'i thënë ato që kishte menduar. U mat të shprehte vetëm thelbin: ajo kurorë e ftohtë, e mosjetshme, ishte një gabim në rendin e botës. Por, për një habi të madhe, në vend të atyre fjalëve, dhe në kundërshtim me to, e përkuli ngadalshëm kryet në shenjë pranimi.

Vajza dukej e qetësuar, por pa gëzim. Vazhdonte të ishte ftohtë dhe ndritshëm, dhe ajo pyeti prapë për këngën: mos kishte të bënte pikërisht me kurorëzimin?

Befas, ndonëse turbull, atij iu kujtuan fjalët:

Kujdes, në më marrsh mua,
Merr yll, por nuk merr grua.

Ajo i ngulte sytë, si t'ia kërkonte qendrën e vështrimit. Pastaj i tha: ke frikë prej meje?

Kurrë, tha ai. Nga asgjë. Kam veç një frikë, mos të të humb.

Dhe aty u zgjua.

I NJËJTI MËNGJES.
PO AJO ORË, NË ZYRËN E PRIJSIT

Pas një tabloje të ngjarjeve të ditës së djeshme, dhe listës së komisionit që do të merrej me tezat për plenumin e ardhshëm të Komitetit Qendror, sekretari i tij i vjetër po vazhdonte me një kumtesë edhe më të shkurtër mbi gjendjen në ekonomi dhe në kulturë.

Prijsi dëgjonte në heshtje. Kohët e fundit, ndërhyrjet e tij bëheshin përherë e më të rralla. Atë mëngjes, sekretari kishte pritur ta ndërpriste te gjendja shëndetësore e kryekonsullit shqiptar në Angola, pas kafshimit të gjarpërinjve. Më pas, te çështjet e kulturës, ku vendin kryesor e zinte botimi i veprës së tij të zgjedhur, në frëngjisht, në Zvicër. Por tjetri ishte treguar shpërfillës për të dyja.

Gjendja energjetike. Industria minerare. Sekretari e kishte ulur zërin edhe më, por, siç i kishte ndodhur dy-tri herë, pikërisht atje ku s'e priste, Prijsi i kishte bërë shenjë të ndalonte.

Pyetja kishte të bënte me bakrin, më saktë, me arin e zbuluar në të dy muaj më parë. Më saktë

akoma, me pështpërimat pas vendosjes së tij në Zvicër, në "Fondin e partisë".

Pështpërima s'kishte. Sekretari e dinte se ishte e kundërta, por kjo s'e pengoi të përgjigjej me qetësi.

Xixëllima në sytë e tjetrit, ajo dritëz e shkurtër që ia njihte aq mirë, sa herë që diçka shkrepte në trurin e tij, u fik aty për aty.

Ari i Zvicrës sapo kishte hyrë në tri-katër tabutë, kryesorja ndër të cilat lidhej me një çështje intime të rinisë, që, pas këmbënguljes të së shoqes, sekretariati kishte vendosur t'ia fshihte, "për të mos e mërzitur".

Sekretari e priste gjallërimin e vëmendjes për ngjarjet në qytetin e Gramshit, për të cilat ishte hartuar një raport i dytë, më i plotë se ai i muajit të kaluar. Sytë iu bënë të vëmendshëm, sidomos në pjesën ku flitej për dënimet. Ato ishin të përshkallëzuara, nga drejtori i shkollës te djemtë e orkestrës, ndër të cilët saksofonisti, i cili, si nxitës kryesor i shthurjes, mendohej, sipas nenit 55, të dënohej me dymbëdhjetë vjet burg. Ishte ende nën hetim të fshehtë çështja e mësuesit të gjimnastikës, i cili, përveç që dyshohej se kishte abuzuar me nxënëset, ishte i vetmi që, përveç prindërve, kishte shkuar në varrimin e "vajzës", madje veshur tebdil, për të mos u njohur.

Pa shih, pa shih, tha Prijsi.

Sekretari e ndërpreu leximin, në pritje, gjersa tjetri tha: vazhdo.

Sa për shkrimtarin Rudian Stefa, që në njëfarë mënyre ishte në zanafillë të kësaj historie, çështja e tij lidhej me hetimin në thellësi të ditarit të "vajzës", me probleme të tjera që e kapërcenin kuadrin e këtij raporti, siç ishte drama e tij e pezulluar, si dhe drama tjetër në shqyrtim.

Sekretari e kishte ngritur zërin, i sigurt se tjetri po e ndiqte me vëmendje. I shkëputi sytë prej letrave, për t'i thënë se, lidhur me dramaturgun R. St., kishte një kumtim tepër të habitshëm nga mjeku psikiatër Z.

Ashtu? ia bëri tjetri. Për herë të parë, sytë iu ndriçuan gëzueshëm. Aha, paskemi ditën e doktorit sot.

Kishte më shumë se dhjetë vjet që, një herë në muaj, kumtesa e veçantë e psikiatrit të shquar vinte drejtpërdrejt në zyrën e tij.

Thelbin e raportit e përbënin vërejtjet e mjekut për trazimet psikike të personaliteteve që prej vitesh vizitoheshin tek ai. Ishin zyrtarë tepër të lartë, disa herë nga rrethi i bashkëpunëtorëve të tij të ngushtë, dhe herë pas here njerëz të shquar, shkrimtarë dhe akademikë. Sekretari kishte bindjen se prej shqyrtimit të raportit, sidomos prej anktheve, që përshkruheshin në të, Prijsi nxirrte përfundime më të stërholluara se nga kumtesat e shërbimeve të

fshehta. Zbulimi i komplotit të fundit, për shembull, atij të naftës, as që mund të mendohej pa vizitën te psikiatri të kunatës së kryekomplotistit. Prej saj ishte marrë vesh se në shtëpinë e një prej anëtarëve më të vjetër të Byrosë Politike jetohej me frikë, dhe kjo kishte mjaftuar që filli të shpështillej. Ajo që sekretari nuk e kapte dot ishte se cili nga dy grupimet njerëzore, ata që kishin frikë, për shkak të ndërgjegjes së papastër, apo të tjerët, që s'kishin, quheshin më të rrezikshëm.

Të shohim ç'do të na thotë doktori, tha Prijsi, duke tendosur shpinën. Po më parë të marrim nga një kafe.

Ishte një nga çastet më të bukura të sekretarit.

Prijsi e gjerbte kafenë ngadalë. Sekretari, si përherë, nuk e gjente dot se si ishte më mirë: ta mbaronte kafenë në një kohë me të, pak më përpara, apo gjithsesi më pas. Bëri si bëri, e mbaroi ashtu.

Me zë të njëtrajtshëm lexoi fillimin e kumtesës lidhur me natyrën e depresionit të gruas së re të shefit të porsaemëruar të Ushtrisë. Nga një vizitë e dytë shpresohej një qartësim i mëtejshëm i shkaqeve. Dy makthe të vjehrrës së ministrit të Brendshëm mund të kishin arsye vetjake, gjë që s'mund të thuhej për ministrin e Financave, pagjumësia e të cilit po hynte në javën e dytë.

Aha, ia bëri Prijsi.

Përpara emrit të Rudian Stefës, sekretarit vet-

vetiu iu ngadalësua frymëmarrja. Dramaturgu Rudian Stefa po jepte shenjat e para të marrëzisë.

Kishte kohë që në sytë e Prijsit habia nuk ishte shprehur aq befasishëm. Si ta kishte parashikuar një gjë të tillë, psikiatri jepte shpjegime të hollësishme. Pyetja e paradokohshme e Rudian Stefës se a kishte shtete në botë ku lejohej fejesa (në të vërtetë, nënkuptohej martesa) me një subjekt (nënkuptohej një vajzë) të vdekur, kishte qenë shenja e parë e çrregullimit mendor.

Pa shih, pa shih, ia bëri Prijsi. Dhe aty për aty shtoi: gjynah.

Nuk ka pasur dhe as ka shenja të nekrofilisë, vazhdoi leximin sekretari. Është tjetër gjë.

Tjetër gjë, murmuriti Prijsi. Është lehtë ta thuash, po hajde gjeje atë tjetër gjënë në trurin e të çmendurit. Vazhdo, veç po të ketë emra latinisht të sëmundjeve kapërceji.

Sekretari lexoi më tutje, por tjetri e ndërpreu përsëri. Nuk thotë asgjë për ngjarjet e Gramshit? Në mos gaboj, dramaturgu ka qenë i përzier me to. Ajo vajza e vetëvrarë, libri me nënshkrim, e ku di unë ato të tjerat.

Jo, tha sekretari. Doktori nuk i zë ngoje.

Hm. Është i mençur ai. Ndaj e dua. Është i paanshëm, s'përzihet me punën e të tjerëve. Ta dinin këtë gjë djemtë tanë të Sigurimit do të vinin berihajn. Shkrimtari kërkon nuse të vdekur. Deka-

dentizëm si në Gramsh. Agjitacion e propagandë që të lëmë të gjallët e të martohemi me të vdekurit. Kurse doktori s'futet në këto. Kaq di unë, thotë. Me të tjerat merruni ju. Meqë ra fjala, kanë hapur dosje për të, desha të them, shkrimtarin?

Sekretari diçka po kërkonte, ndërkaq, midis shkresave të tij.

Në krye, me sa duket, po. Në vrullin e parë të hetimit. Pastaj, për arsyet që dihen, është ndërprerë.

Hm. E ç'ka dalë ndonjë gjë? pyeti tjetri. Desha të them, nga ai vrulli i parë, që the.

Sekretari e humbi sigurinë. Ca biseda, tha. Jo fort të qarta. Më shumë ngjajnë si përçartje. Regjistrimet, me sa duket, kanë qenë të këqija.

M'i lexo, tha tjetri. Kam qejf t'i dëgjoj ashtu siç janë.

Ndoshta...

S'ka ndoshta. Lexomi.

Sekretari u bind. Rrallëherë e kishte ndier veten aq ngushtë. Vulat janë tjetërkund zhurmë nga rruga vetmia shtatëqindvjeçare ah bori makine mos e thuaj e Dantes ballo e lamtumirës ah ajo të donte ty.

Sekretari ngriti sytë për të kuptuar nëse duhej të vazhdonte. Në fytyrën e tjetrit nuk vërejti ndonjë zymtim.

Vazhdon lënda e papërpunuar, tha. Tjetri s'dha asnjë shenjë nëse donte të dëgjonte ende a jo.

Flasin për vetminë e Dantes, tha me zë të ulët. Kushedi të kujt tjetër. Nuk e di ç'thonë për timen.

Sekretari e humbi fare.

Pas heshtjes, vazhdoi leximin, me shpresë se do të dëgjonte, më në fund, fjalën mjaft. Korriere e vdekjes. Uf. Teksti sa vente bëhej më i errët. Fantazma s'më bindet më. Arsyen s'e gjej dot. Në vend të fjalës mjaft, Prijsi tha: ç'është kjo ballo, që po e dëgjoj për herë të dytë? Sekretari mendoi, mjerë ti, për veten.

Nuk dilej nga ky tmerr. Në të vërtetë, përçartja kishte shterur befas, por ai prapë i tha vetes mjerë ti. Ishte një shkresë shoqëruese e ministrit të Brendshëm. Kërkohej leja për të bërë bashkëpunëtore mikeshën dhe, me sa dukej, gruan e ardhshme të Rudian St., stazhiere tani për tani në Austri. Me qëllim, sipas idesë së njohur të Prijsit, mbrojtjen e dramaturgut.

Shkresa, qysh në mesin e saj, po i dukej e gjatë. Ngriti sytë për të kapur diçka, por vështrimi i tjetrit s'kishte asnjë lidhje me atë që dëgjonte. Ishte prapë habia e çasteve të para kur kishte dëgjuar emrin e dramaturgut, e shoqëruar me një buzëqeshje pikëllimtare.

Sa rrojmë, dëgjojmë, tha mendueshëm. Në Gjirokastër, më kujtohet, tregonin shumë historira me kërkime nusesh.

Kohët e fundit, përherë e më shpesh, e kujtonte

qytetin e lindjes. Turli historish, përsëriti, si të fliste me vete. Por të tilla si kjo, kurrë.

U ngrit ngadalë nga vendi dhe sekretari e kuptoi se do të shkonte për të ngrënë drekë. E shoqëroi gjer te paradhoma, ku e prisnin rojat, pastaj u kthye.

I njëjti mëngjes. Në zyrën pa Prijsin

Zyra, ashtu si përherë pas ikjes së tij, iu duk e ndryshme dhe e zbrazët. Prej dosjeve që kishte lënë mbi tryezë, hapi atë të Gramshit. E shfletoi një copë herë, pa e pasur të qartë as vetë se çfarë kërkonte. Pastaj e kuptoi: ishte pjesa e mësuesit të gjimnastikës, që fshehtazi e joshte. Lënda ishte jo plotësisht e përpunuar, me shumë pikëpyetje dhe hamendje, por ndoshta ishte pikërisht kjo që e bënte tërheqëse. Ishte e qartë që mësuesi kishte abuzuar me disa prej nxënëseve. Së fundi, me "vajzën". Në të gjithë lëndën, ajo përmendej gjithmonë kështu, pa emrin e saj. Nga hetimi i gjertanishëm nuk ishte gjetur ndonjë lidhje me dramaturgun Rudian Stefa, e aq më pak me rrethe emigrantësh mbretërorë jashtë shtetit. Dyshimet nëse mësuesi i gjimnastikës e kishte ndihmuar të vriste veten, se ia kishte gjetur helmin, ose e kishte mbytur vetë, për të mbuluar diçka, nuk ishin vërtetuar.

Një hetim i dytë, më i hollë, ishte përqendruar

kryesisht në dy çështje: e para, përse i ishte dhënë "vajza", e dyta, përse ai kishte shkuar në varrim. Në dosje ishin ngjitur pjesë të procesverbalit të hetimit. Ti vetë ke pohuar se "vajza" ishte shpërfillëse. Atëherë, si shpjegohet që befas ndërroi mendje dhe t'u dha? Çfarë i premtove, me se e kërcënove? Ai përgjigjej: asgjë, me asgjë. Pyetjet kishin vazhduar gjer ndaj të gdhirë: ç'priste prej teje, ç'të kërkoi si shpërblim, pse? Ai përgjigjej: s'e di. Nuk di asgjë.

Lidhur me vajtjen në varrim ishte e njëjta mjegull. Përse shkove në varrim? Mbështetje morale për një familje të dënuar politikisht? Kundërshtim i vijës së partisë për luftën e klasave? Jo, jo. Kurrsesi jo. As ndër mend s'më ka shkuar. Atëherë, pse? Shpjegoje prapë gjithçka. Nga fillimi, pa harruar asgjë.

Vijonte prapë shpjegimi i ngjarjes. Ishte i njëjti motërzim, me përjashtim të njëfarë shtrajtimi fjalësh, për shkak të dhëmbëve të thyer gjatë marrjes në pyetje. Si u joshe ti, mësues i brezit të ri në socializëm, nga një vajzë me fis të deklasuar? Përgjigje e turbullt. Kthina e zhveshjes së nxënësve. Përbri sallës së volejbollit. Ishte ndoshta një vështrim i saj, që ai e kishte marrë për një shenjë. Asnjë fjalë tjetër, asnjë shpjegim. Gjithçka kishte ndodhur në heshtje. Me dëshirën e saj, natyrisht. Ishte e virgjër.

Pyetjet më pas ishin pothuajse të mëparshmet.

Atëherë, pse? Ti vetë the se, pas asaj që ndodhi, "vajza" u bë shpërfillëse si më parë. Pse prapë shpërfillëse? Kush nga ju të dy nuk e mbajti premtimin, ajo apo ti? Nxirre të vërtetën! Pse t'u dha, ç'priste prej teje. Pse prapë u ftoh?

Nuk di. S'kuptoja asgjë. Ndaj shkova ndoshta në varrim. Të merrja vesh diçka. Flokët e saj lëkundeshin. S'kuptoja asgjë. Qaja.

Këtu mbaronte procesverbali i fundit. Poshtë tij dikush kishte vënë shënimin: idiot! Të kalbet në burg. Në një shënim tjetër, nga tjetër dorë, ishte shtuar: jo në burg, në minierën e Memaliajt. Në fund ishte fjala: lolo.

Sekretari, pa e ditur pse, merr frymë thellë. Pastaj ngadalshëm e shfleton dosjen për të gjetur vendin ku flitej për dhënien e "vajzës".

Tek lexon, si në një xhirim filmi të ngadalësuar, përfytyron kthinën e zhveshjes në palestër, përbri sallës së volejbollit, "vajzën" që kthen kryet për të vështruar mësuesin e gjimnastikës, afrimin e tij të druajtur dhe krahun e saj që e tërheq nga vetja.

Një si shkarkim elektrik ia dredh qendrën e trupit. E mbyll dosjen, e vendos aty ku e mori, përbri përçartjeve gjysmë shqip, gjysmë latinisht të Rudian Stefës dhe shtang.

Një dergjë e panjohur ç'prej tridhjetë vjetësh, aty e djeg, aty e molis pa mëshirë. Dy herë e zgjat

dorën, por ajo nuk i bindet, gjersa të tretën, arrin ta nxjerrë dosjen. E hap tek i njëjti vend, te grishja lojcake e vajzës dhe prapë shtang.

Mirë ai, një copë mësues gjimnastike, por ti si re në atë kurth.

E ka vënë prapë dosjen në vend, si t'i digjte duart, por e ndien se është vonë.

Tridhjetë vjet pranë Tij dhe e pabesueshmja kishte ndodhur.

E dinte vazhdimin e mendimit. E kishin përmbysur atë klasë për jetë e mot. Rrëzuar në humnerë me gjithçka. Me brilante, kujtime, erotizëm. Kthyer në mumie, më keq se mumie, në çmërs gëlqeror. Dhe ja, kur nuk pritej, një vajzë e tyre, që nga humnera, *de profundis*, kishte dërguar një shkëndijë ferri.

Një dramaturg i përhënur, një mësues pa tru. Mirë ata, po ti, tridhjetë vjet këtu, pranë burimit të kulluar, ti që do të ishe i fundit që do të bije, ajo shkëndijë, qysh të kalli flakën, oji, oji, o bir.

Një këngë e vjetër, e vendlindjes, kënduar nga dikush për dikë që, në vend të vritej me nder në luftë, u vra, për turp, ndër gra, rreh t'i vijë ndër mend e s'i vjen dot.

Mbrëmje e së njëjtës ditë. Kthina e pirjes së kafesë në shtëpinë e partisë, në bllok

Prijsi me të shoqen kishin ardhur pa lajmëruar. Ishin aty dy anëtarë të Byrosë Politike, kryetari gjysmë i verbër i Parlamentit, tre-katër ministra dhe shefi i porsaemëruar i Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë, bashkë me gruan e tij të re.

Prijsi, pas përshëndetjes me borsalinë, zuri vendin e tij të zakonshëm pranë oxhakut të madh. Thuaju shokëve të afrohen, po të duan, i tha së shoqes. Të bëjmë një çikë muhabet.

Ti vjen për herë të parë këtu? e pyeti me zë të ulët gruaja e thinjur e kryetarit të Parlamentit atë të shefit të Shtabit.

Tjetra bëri "po" me krye.

Në atë kohë, Prijsi se ç'po i thoshte burrit të saj, sepse, fill pas buzëqeshjes, ktheu kryet për të vështruar gruan.

Ç'vështrim të çuditshëm që ka, pëshpëriti pak kohë më pas gruaja e re.

Çdo gjë ashtu e ka, të ndryshme, u përgjigj tjetra. Ty të pa gjithë kureshtje, e vura re.

Gruaja u skuq.

Tek oxhaku, biseda po merrte gjallëri dhe ato e patën më lehtë të pëshpëritnin.

Hyn ai, ç'do gjë ndrit, thoshte gruaja e vjetër. E kundërta me atë timin. Ku hyn, nxin, i them nganjëherë.

Të dyja vunë duart te goja, si të kishin frikë se do të qeshnin.

Sonte është në qejf, tha gruaja e vjetër, duke vështruar nga oxhaku. Duket.

Prijsi ndiqte me sy ata që s'flisnin. Një çast vështrimi iu ndal prapë te gruaja e shefit të Shtabit.

Këtu rrallëherë vijnë gra të bukura, i tha tjetra, duke ia afruar gojën te veshi i djathtë.

Gruaja e re u skuq përsëri.

Tani dukesh edhe më e bukur.

Tek oxhaku ishte bërë njëfarë heshtjeje, dhe zëri i Prijsit dallohej herë pas here qartë.

Po flet për intelektualët. Kanë dalë ca ngatërresa kohët e fundit, ke dëgjuar?

Gruaja e re ngriti kryet në shenjë mohuese.

Eh, shkrimtarët, thoshte kryetari i Parlamentit.

Është në natyrën e tyre kjo, tha Prijsi. Bëjmë kaq shumë për ta, dhe prapë të pakënaqur janë. Çdo ditë nxjerrin xhuhere.

Ç'është kjo fjalë e tmerrshme? pëshpëriti gruaja e re. S'e kisha dëgjuar ndonjëherë.

Ke hak, s'përdoret më. Nga anët tona, kështu u thonë nazeve.

Kam frikë nga këto fjalë, pëshpëriti gruaja e re.

Bëjnë ashtu se je ti i butë, ndërhyri kryetari i Parlamentit. T'isha unë, pa të shihnin ç'do t'u punoja.

E dëgjove? tha gruaja e vjetër? Të thashë që është i marrë?

Prijsi bëri sikur nuk e dëgjoi. Heshtja ishte tani e plotë dhe dëgjoheshin jo vetëm fjalët, por edhe frymëmarrja e tij.

Kështu i mbaj mend gjithmonë: të pakënaqur. Njëri thotë se i janë dëmtuar qelizat trunore të pararojës. Tjetri ankohet se nuk i bindet fantazma.

E qeshura e të tjerëve ia mbyti fjalët e fundit.

Mbase presin të iki unë, tha ngadalë, kur u rivendos qetësia. Kujtojnë se do ta kenë më lehtë. Eh...

Sytë gjysmë të verbër të kryetarit të Parlamentit, shkreptinë pas syzeve të zeza.

Të marrçin të ligat, thirri që nga vendi gruaja e vjetër.

Prijsi bëri një shenjë me dorë, për të kërkuar heshtje.

Ka dalë një i fundit tani, që s'po ia them emrin, ngaqë e çmoj. E dini ç'kërkon? Njëqind vjet ta vrisni mendjen, s'e gjeni dot... Nuse të vdekur.

Priti një grimë, duke hetuar sytë e tyre të shqyer jashtë mase.

Nuk e dëgjuat gabim, jo. Atë kërkon pikërisht, nuse të vdekur. *Sponsa mortua*, siç i thonë latinisht.

E qeshura, e mbajtur me vështirësi, shpërtheu, më në fund, dhe atij iu desh të bëjë prapë shenjë me dorë për qetësi.

Ç't'i bëj unë këtij, më thoni ju. T'ia sjell nusen

andej, këtë s'e bëj dot. Atëherë s'më mbetet veç ta çoj atë vetë te nusja.

Kryetarin e Parlamentit mezi e mbante ndenjësja. Kishte kohë që me gishtin dëftues të dorës së djathtë po bënte shenjën e pushkatimit, gjersa Prijsi e pa. E di ç'ke në kokë: ta bëjmë dhëndër e ta nisim te nusja. Jo, tha, duke tundur kryet me pezm. Jo, jo, jo, përsëriti. Pavarësisht nga lajthitjet e tyre, unë i mbroj shkrimtarët.

Ç'është ky engjëll kështu, pështëriti gruaja e thinjur.

Syri i djathtë i Prijsit, ai që dukej nga vendi ku rrinin të dy gratë, ngjante më i madh e më i kadifenjtë se më parë, për shkak të një ndriçimi si prej loti.

Ç'është ky engjëll, tha prapë gruaja. Ky meleq.

Ç'do të thotë kjo fjalë, pyeti me zë të shuar gruaja e re. Më trembe.

Është fjalë e vjetër turke, që s'përdoret më. Meleq. Engjëll mbi engjëll...

E NJËJTA MBRËMJE. TEATRI I ZBRAZËT

Ndonëse ndërtesa, si çdo mbrëmje, nxinte, Rudian Stefës iu duk se brenda saj, diku në thellësi, regëtinte një ndriçim i zbehtë. Iu afrua portinerisë së jashtme, asaj përbri oborrit, prej nga hynin

aktorët dhe, për habinë e tij, bashkë me xixëllimën e cigares, dalloi në gjysmëterr spikamën e njohur të portierit.

I tha mirëmbrëma përpara se ta pyeste se a ishte dikush brenda apo i kishin bërë sytë.

Portieri iu përgjigj se hidraulikët po merreshin me një riparim, por ai, po të donte, mund të hynte. Porta anësore ishte e hapur.

Rudianit i erdhi mirë që ende ia mbanin mend zakonin e dikurshëm për të qëndruar i vetëm në sallën bosh, në mbrëmjet kur s'kishte shfaqje.

E falënderoi dhe eci drejt hyrjes. Zakonisht, ulej aty nga mesi i sallës, midis radhës nëntë dhe trembëdhjetë, me sytë nga skena. Në fillim ia kishin marrë për trill, pastaj mani, pastaj krizë të krijimit, ndonëse fjalën "krizë" nuk e shqiptonte kurrkush. Ai vetë përpiqej të mos gjente asnjë shpjegim. Thjesht ndihej mirë. Perden ngjyrë vishnje e kishte lehtë ta përfytyronte si rroben e gjatë të një zonje disi të fyer, s'dihej kur dhe prej kujt.

Ndenjëset kishin të njëjtën ngjyrë dhe kadifeja e lozhave, gjithashtu, duke përfshirë edhe qeveritaren.

Dramat e pakta të tij, përpara se t'i shkruante, ashtu i kishte përfytyruar pak a shumë, në sallën e zbrazët, me sytë nga skena.

Nga të dyja anët e saj, të ndriçuara më pak se

vetë skena, ishin dy shkallina të jashtme. Zakonisht, nuk binin në sy, por, kur fenerët e zbehtë anash ndizeshin, spektatorët e dinin se do të kishte personazhe që do të ngjiteshin që andej. Me përjashtime të rralla ishin personazhe negative të krejt realizmit të pafund socialist, nga Berlini në Shangaj. Ngjiteshin nga qilarët gjithë frikë, nga strehimet kundërajrore, baret e natës plot zvetënim ose nga vetë skëterra. Hidraulikë të dyshimtë, spiunë të NATO-s, komplotistë të zbuluar prej plenumit të tetë, të njëmbëdhjetit, madje të dytit, atij për të cilin shumë njerëz ishin të bindur se nuk ishte bërë kurrë, shfaqeshin pikëllueshëm. Nuk vononin pas tyre priftërinjtë katolikë, horrat me laviret e tyre, madje hija e mërzitur e mbretit Zog.

Në të vërtetë, më shumë se te skena, ai e kishte shpresën tek ato shkallina. Natyrisht, nëse fati nuk e kishte braktisur.

Ndriçimi i fenerëve po luhatej si nga një frymëmarrje e fshehtë. Mos u ndal e bekueme, tha me vete, pa e ditur pse, në shqipe të vjetër.

Hija e dikujt që po ngjiste shkallinën, u duk përpara se të shfaqej njeriu vetë. Dramaturgu e kuptoi se ishte pikërisht ai që kishte pritur. Në dorë mbante lyrën e moçme, dy telat e shtuar të së cilës, si çdo shtesë metalike e mëvonshme, dalloheshin që larg.

Me frymëmarrje gati të ndalur, ai ndiqte atë që

po ndodhte. Do t'i vinte vallë pas e fejuara, ashtu siç dihej nga të gjithë, apo Euridike s'do të kishte?

Humbjet e mëdha ne i krijojmë vetë, mendoi. Dhe po në atë çast, disa hapa pas njeriut me lyrë të riparuar, u duk vajza. Bëri një mënjanim për të mos shkelur trupin e Cerberit të fjetur, pastaj kokulur, si shumica e nuseve ballkanase, eci pas Orfeut.

Mos, thirri Rudiani së brendshmi. Ishte një "mos" i njohur miliardash, prej të cilit njerëzimi nuk shkëputej dot: mos kthe kryet, në s'do që ta humbsh.

Orfé, foli vajza me zë të fikur.

Rudian Stefa mbylli sytë për të mos e parë atë që do të ndodhte.

Pesë vjet më pas. Rrëzimi i shtatores. Ditë

Oshtima nga sheshi "Skënderbe" vinte valë-valë. Ai hapi njërën nga dritaret, por prapë s'e kapi dot se në ç'drejtim po e zvarritnin shtatoren.

Pamja e sheshit në ekranin e televizorit ishte po ajo. Midis rrëmujës dallohej më qartë kamioni pas të cilit ishte lidhur bronzi i porsapërmbysur, por kurrsesi kahu nga po përpiqej të hapte rrugë. Zëri i spikerit, krejtësisht i dehur, nuk ishte në gjendje të jepte ndonjë sqarim. Një herë përmendi Teatrin, po lëviz drejt Teatrit, por aty për aty thirri,

jo, nuk çan dot andej; o Zot, e pabesueshme, Prijsi diktatori, nën këmbët e turmës.

Pak çaste më pas, një ndryshim i zhaurimës ë bëri të hapte prapë dritaren. Po ndodhte ajo që kishte dëshiruar: kamioni po hynte në Rrugën e Dibrës. Nga të dyja anët e trotuarit dukeshin njerëz-zit që rendnin përbri, por jo ata që kishin hipur sipër bronzit, siç po i tregonte ekrani.

Ai veshi pallton e madhe dhe u mbështoll me shall. Zhurma sa vente bëhej më shurdhuese.

Kamioni po afrohej. Dukeshin këmbët e shtatores dhe vetëm një pjesë e trupit. Njëri nga ata që i kishin hipur sipër, me cigare ndezur, qeshte përpara ekranit. Një tjetër po e godiste, me sa dukej, te nofullat.

Ç'bënte vallë trupi ndërkaq, mendoi Rudian Stefa. Trupi thellë nën dhé, ndërsa trajta i poshtë rohej.

Kamioni ishte pothuajse poshtë dritareve të tij Pas pak do të dukej koka, me të çarat dhe shenjat goditjeve.

Nën dhé ishin shumica, mendoi prapë. Me eshtra të thyera, dhe çurgje gjaku në fytyrë, dhe gotën e helmit në dorë. Më i pamundur se çdo gj do të ishte shpjegimi me ta.

Koka e shtatores ishte pikërisht poshtë drita res. Te kafka kishte një të çarë, pas së cilës nxint zbrazëtia.

Ik, trajtë e poshtëruar, tha me vete.

Ulërima e turmës ngjitej valë-valë që poshtë.

Syri i djathtë mbi bronz, i nxirë, i stërmadh e i panatyrshëm, ngjante si me lot.

Tre muaj më pas. Linda B.

Nga gjithë zhurmat e sipërfaqes, pothuajse asnjëra nuk zbriste në thellësi të tokës, atje ku Linda B. vazhdonte të ndodhej ende në të njëjtin kënd të varrezës së qytetit të vogël provincial.

Ndonëse shteti shqiptar po lëkundej, ligjet dhe sidomos rregullat që lidheshin me burgjet dhe internimet, ishin po ato. Njëri prej tyre ishte tejet i veçantë dhe të shumtë ishin ata që besonin se nuk gjendej askund, veç Shqipërisë. Ligji kishte të bënte me të internuarit dhe të burgosurit politikë, të cilët vdekja i zinte pa mbaruar dënimin. Trupat e tyre, pavarësisht se zbrazeshin nga shpirtrat, duhej të vazhdonin kryerjen e dënimit, gjer në mbarim të afatit, aty ku ndodheshin: në varre. Thënë ndryshe, vetëm pas plotësimit të kohës së dënimit, familjarët kishin të drejtë t'i nxirrnin nga varreza e caktuar prej shtetit, për t'i çuar atje ku donin.

Ishte dashur njëfarë kohe që të merrej vesh se ligji, më saktë, thelbi i tij: veprimi i njëllojtë si mbi tokë ashtu edhe nën të, pikërisht ai që ishte

dashur të shnjihej i pari, do të hiqej, me sa dukej, i fundit. E po ashtu të sqarohej se të vetmit që nuk i nënshtroheshin rregullores ishin, ashtu si më parë, të burgosurit e përjetshëm bashkë me të pushkatuarit, dy grupe të dënuarish për të cilët s'kishte më kohë, sidomos kohë që përbënte afat në kuptimin ligjor.

Për sa i përkiste dallimit midis të burgosurve dhe të internuarve, ndonëse, në thelbin e çështjes, veprimit të njëjtë të ligjit mbi dhé e nën dhé, i nënshtroheshin të njëjtit detyrim, ishte një pikë ku ndaheshin. Ndërsa vendimi për të burgosurin ishte gjithmonë vetanak, si çdo gjë tjetër e orëligut, për të internuarin, si rrjedhojë e asaj që internimet nuk bëheshin veçse familjarisht, po ashtu, familjarisht vinte edhe lirimi.

Ndërkaq, për shkak se familjet ishin përgjithësisht me shumë anëtarë, ishte e pamundur që ditën e lirimit, midis të të dënuarve të mos kishte disa të vdekur, gjatë viteve të internimit, sidomos vocrrakë dhe pleq. Kështu që, në *shkresën* e famshme, anëtarët e liruar shënoheshin veçmas në dy shtylla: të kësaj jete dhe të tjetrës.

Te prindërit e Linda B., *shkresa* kishte mbërritur saktësisht, jo vetëm në ditën kur mbusheshin pesë vjet nga e mëparshmja, por afërsisht në të njëjtën orë, pak përpara mesditës.

Ishte hera e parë që atë e pritën pothuajse me

shpërfillje. Linda s'ishte më dhe ndjesia e parë e prindërve, kur e morën prej dorës së postierit, ishte se shkresa e kishte humbur tashmë kuptimin e saj. Një grimë kohe, tek vështronin emblemën e shtetit sipër zarfit, mendimi i parë që u erdhi mes zbrazëtisë ishte ç'e donin lirimin tani që vajza s'ishte më. Madje, fshehtazi, iu duk se do të dëshironin që përgjigjja, ashtu si më parë, të ishte mohuese. Le të mbeteshin aty, ashtu si më parë, në atë humbëtirë, ku dergjej tani vajza e tyre.

E ndienin se po bënin mëkat, dhe iu lutën Zotit t'i falte. U lutën me përdëllim përsëri dhe mendimi se nuk ishte vetëm djali, që i shkaktonte ndjesinë e mëkatit, por diçka tjetër. Ç'tjetër? desh thirri e ëma me zë. Ç'mund të kishte tjetër veç Lindës?

Donte të qetësohej, por nuk mundte. Turbull, nga thellësia i vinte përgjigjja e pyetjes së vet. Natyrisht që s'mund të kishte tjetër veç Lindës. Natyrisht që s'mund ta linin Lindën aty e vetë të iknin. Me sy të mjegullt vështronte shkresën që djali po ia tregonte ndërkaq, si për t'ia bërë të kuptueshme. Është emri i saj këtu, mama, bashkë me emrat tanë.

Pas tronditjes, kuptimi i asaj që kishte ndodhur po dilte nga mjegulla. Jo vetëm që Lindën s'do ta linin kurrë vetëm, por edhe ikjen, nëse do ta bënin, më shumë se për veten do ta bënin pikërisht për të.

Më shumë se ata në sipërfaqe të tokës, ishte ajo që kishte vuajtur nën të, e lidhur jo me një palë, por me dy palë pranga, ato të shtetit dhe ato të mortit. Nëse të mortit nuk ia hiqnin dot, t'i hiqnin së paku të parat, ato më të rëndat, shtetëroret.

Gjithë atë javë të paharrueshme u morën me dokumentet. Ato të Lindës ishin me të ndërlikuarat. Nga leja për zhvarrim që jepej prej drejtorisë së komunales gjer te një vërtetim i fundit i Degës së Brendshme, pa përmendur shkresat mjekësore. Pas endjes zyrë më zyrë, qëllonte që këmbët i shpinin te varri. Iu dukej se vajza kishte padurim, ndaj e ëma i përsëriste të njëjtat fjalë: duro edhe pak, zemër. Do të niseshin së shpejti, të katërt, si dikur, nëpër filma, të dielave.

Nga Tirana, kushërinjtë e largët i lajmëruan se e kishin gjetur, më në fund, një vend në varrezën perëndimore të kryeqytetit, atë në drejtim të detit.

Ashtu u nisën vërtet një ditë fund maji, të katërt, në një furgon të vogël. Ata të tre ulur në ndenjëset anësore, kurse Linda në arkëmortin e ngushtë, në mes.

Dita ishte e bukur. Frynte fllad. Karficën e flokëve, që nuk e kishte hequr qysh nga balloja e lamtumirës dhe që ia kishin gjetur midis baltës, ia kishin kapur me një gjilpërë mbi arkëmort, si të vetmin zbukurim.

Tabelat e rrugëve tregonin herë pas here fillime

ose mbarime katundesh a qendrash banimi, që furgoni i linte pas. Shqipëria ngjante çuditërisht e e gjerë.

Kur u dukën tabelat e para me emra të pazakonshëm "Motel Europa", "Kafe-bar Atlantik", ata kthenin kryet sa djathtas, majtas, si për të kuptuar nëse kishin dalë ndërkaq nga zona e internimit.

Nuk kishte asnjë shenjë askund. Më duket se asnjëherë s'ka pasur, kishte thënë e ëma me zë të humbur. I ati nuk fliste, ndërsa i biri vazhdonte të lexonte me zë tabelat: "Kafe Viena", "Moteli i dy mbretëreshave".

Zhurma e motorit të furgonit ndryshoi papritur. Rruga kishte njëfarë ngjitjeje, por jo aq sa për atë gulçim e ato fjolla tymi të zi. Makina mezi çante përpara, ndërsa ata të dy, burrë e grua, vështronin prapë nga të dyja anët, këtë herë me fytyra të zbardhura nga tmerri.

Nuk flisnin, veç më pas ia pohuan njëri-tjetrit se kishin pasur ndjesinë e njëjtë se aty, me sa dukej, mbaronte zona e internimit, ndaj toka e shurdhër, thellë së cilës lajmet mbërrinin me vonesë, nuk donte ta linte trupin e vajzës të dilte.

Më tutje, furgoni e rimori prapë ecjen e tij të lehtë. Ishte po ajo freski maji dhe Shqipëria dukej tani e pafundme. Dy-tri herë u ndalën në kafenetë e vogla ndanë rruge, për të marrë diçka, bashkë me shoferin. Tek përpiqej të mos binte në sy, gruaja,

herë pas here, kthente vështrimin nga furgoni, i lënë pak si mënjanë, përbri hyrjes.

Pasdite vonë lanë prapa anëdetin e Durrësit, me vilat e shumta dhe hotelet e mëdha të turizmit, ku pistat e vallëzimit ende ishin të zbrazëta.

Kishte kohë që kryeqyteti jepte shenjat e tij, ndërsa vetë dukej se largohej. Ata vështronin të nemitur shtyllat telefonike që iknin mbrapsht, fermat dhe helikopterët në aeroportet e vogla ushtarake. Po binte mbrëmja. I ati me të birin herë pas here ndiqnin me bisht të syrit mollëzat e gruas. Ajo e kishte mbajtur veten më mirë se ç'kishin menduar. Vetëm kur larg u dukën dritat e Tiranës, dënesa befasisht ia drodhi supet, pastaj krejt shtatin, gjersa u këput e ra kruspull mbi arkëmort, si ta kishin goditur. Midis dënesës ia përmendte emrin Lindës, e herë pas here, në vend të tij, mezi arrinte të thoshte fjalët: vajzë, vajza ime.

Dy muaj më pas. Premiera

Në veshë kishte ende zhaurimën e duartrokitjeve, kur u ul, ashtu si vite më parë, te vendi i zakonshëm, ku autorët, pas premierës, nënshkruanin dramën e porsabotuar. Ishte po ajo tryezë, po ajo cohë ngjyrë vishnje, me një tufë lulesh dhe gotën e ujit përbri.

Ai nënshkruante, sipas ritualit të njohur, pak i lodhur, disi i ftohtë me të gjithë, të panjohur e të njohur. Kujtim nga Rudian Stefa. Ose miqësisht nga R. St.

Radha kishte një solemnitet të fshehtë. Pjesa më e madhe kishin një buzëqeshje të veçantë, si të huajtur nga njëri-tjetri. Të njohurit, kur ishin të pasigurt nëse i mbante mend, ia kujtonin. Një pjesë e kërkonin kushtimin me emër. Tek-tuk ishin të bujshmit. Llukan Herri, mbi të gjithë. Kolegët, natyrisht. Një shok i kthyer nga Gjermania, një tjetër nga Kanadaja. Diplomatë të huaj. Gazetarë. Migena me të fejuarin për dore, të dy në televizionin privat Plus Chanel. Shumica të heshtur. Midis tyre, hetuesi, që s'e kishte parë prej vitesh.

Radha ishte e lodhshme, e pafund.

Një zë i ëmbël përsëriti për të dytën herë: a mund të ma kushtoni me emër? Sigurisht, u përgjigj ai. S'arriti të ngrinte kryet, kur e panjohura e kishte thënë emrin: Linda B.

Mos.

Ishte vetëm klithma brenda tij, ende e pashoqëruar nga asgjë.

Dëshira e mekshme për të ngritur kryet u kap, aty për aty, nga e kundërta, një vargor i rëndë për ta mbajtur poshtë.

Mos, tha prapë me vete, por ende pa arsye të qartë. Mos e vështro, përsëriti.

Një mall i padurueshëm, që mund të mbushte gjysmën e planetit, oqean dylli qirinjsh të shkrirë, e zbrujti së brendshmi. Dhe bashkë me të, midis mjegullës, u përpoq të shfaqej arsyeja. Mos, nëse s'do që ta humbsh.

Libri ishte, ndërkaq, përpara syve të tij dhe dora, që me vështirësi përballonte ngrirjen, nisi ta nënshkruante. Për Linda B., kujtim nga Rudian Stefa.

Mos, i tha vetes për herë të fundit. Sado mall të kesh, sado aht, atë gjë s'do ta bësh.

Urdhri ishte gjithmonë në fuqi për gabimin e vjetër. Dhe ai iu bind.

Si i verbër e ngriti librin me njërën dorë, ndërsa kryet e mbante ulur. Ashtu qëndroi, duke pritur që ajo ta kapte librin. Dhe ashtu ndodhi, vajza e kapi më në fund, dhe vetëm një çast gishtat e tyre u përkitën, të ftohtë, në atë terr e mosgjë.

Mali i Robit - Paris
Verë dhe dimër 2008-2009